

UKARA PAKON WONTEN ING
ANTOLOGI CERITA PENDEK JAWA di YOGYAKARTA

SKRIPSI

Kaaturaken dhumateng Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah

Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta

Minangka Jejangkeping Pandadaran

Anggayuh Gelar Sarjana Pendidikan

Dening:

Atania Mazda

NIM. 11205244048

PROGRAM STUDI PENDIDIKAN BAHASA JAWA

JURUSAN PENDIDIKAN BAHASA DAERAH

FAKULTAS BAHASA DAN SENI

UNIVERSITAS NEGERI YOGYAKARTA

2017

PASARUJUKAN

Skripsi kanthi irah-irahan *Ukara Pakon wonten ing Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta* menika sampun pikantuk palilah dening *dosen pembimbing* kangge dipunujekaken.

Yogyakarta, 25 September 2017

Pembimbing,

Dr. Mulyana, M. Hum
NIP. 19661003 199203 1 002

PANGESAHAN

Skripsi kanthi irah-irahan “**Ukara Pakon Wonten ing Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta**” menika sampun dipunandharaken ing *ujian pendadaran* wonten sangajenging *Dewan Penguji* nalika tanggal 16 Oktober 2017 saha sampun dipunwedharaken lulus.

DEWAN PENGUJI

Asma	Jabatan	Tapak Asma	Tanggal
Dr. Mulyana, M. Hum.	Ketua Penguji	Oktober 2017
Avi Meilawati S.Pd, MA	Sekretaris Penguji		24 Oktober 2017
Siti Mulyani, M. Hum.	Penguji Utama		24 Oktober 2017

Yogyakarta, Oktober 2017

Fakultas Bahasa dan Seni

Universitas Negeri Yogyakarta

Dekan,

Dr. Widyastuti Purbani, M.A.

NIP. 19610524 199001 2 001

WEDHARAN

Ingkang tapak asma wonten ngandhap menika, kula :

Nama : **Atania Mazda**

Nim : 11205244048

Prodi : Pendidikan Bahasa Jawa

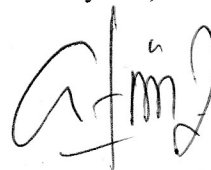
Jurusan : Pendidikan Bahasa Daerah

ngandharaken bilih *skripsi* menika minangka asiling panaliten kula piyambak. Samangertos kula, *skripsi* menika boten sami kaliyan ingkang kaserat dening tiyang sanes, kejawi perangan-perangan tartamtu ingkang kula pethik sarana kangge dhasar panyeratan kanthi nggatosaken tata cara saha paugeran panyeratan *skripsi* ingkang umum.

Seratan ing wedharan menika kula serat kanthi saestu. Menawi kasunyanipun kabukti bilih wedharan menika boten leres, bab menika dados tanggel jawab kula pribadi.

Yogyakarta, 25 September 2017

Panyerat,

Atania Mazda
NIM 11205244048

SESANTI

Rugi yen ora gelem sinau.

Nanging, sinau yo mung bakal rugi yen ora dilakoni.

(@BijakJawa)

Urip wis ana sing ngatur, adhepi apa sing ana ing ngarepan,

aja sing ana ing awang-awang.

(@BijakJawa)

PISUNGSUNG

Kanthi kebaking raos sukur dhumateng *Allah Subkhanahu Wata'ala*, *skripsi*
menika kula aturaken dhumateng tiyang sepuh kula, Ibu Yumitri saha Bapak
Bahrodin ingkang tansah paring donga pangestu, panjurung, panyengkuyung saha
pambiyantu wiwit saking purwa dumugi wasana.

PRAWACANA

Alhamdulillahirabbil'alamin, puji saha sukur panyerat aturaken dhumateng Allah S.W.T ingkang tansah paring kasarasan, kekiyatan, rahmat saha pitedahipun, satemah panyerat saged mujudaken *skripsi* kanthi irah-irahan “*Ukara Pakon wonten ing Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*”. *Skripsi* menika dipunserat kangge njangkepi salah satunggaling sarat anggayuh *gelar sarjana pendidikan*.

Panyerat ngaturaken agunging panuwun dhumateng Bapak Dr. Mulyana, M. Hum minangka dosen pembimbing ingkang sampun paring panyengkuyung, pamrayogi, panyaruwe, saha piwulang tumrap panyerat kanthi sabar sadangunipun nyerat *skripsi*, satemah *skripsi* menika saged paripurna kanthi sae. Sarta boten kesupen kula aturaken maturuwun dhumateng sedaya *pihak* ingkang sampun paring pambiyantu saha panyengkuyungipun, wiwit purwaka dumugi paripurna ing *skripsi* menika. Kanthi tulus ing manah, panyerat ngaturaken panuwun dhumateng:

1. Ibu Dr. Widyastuti Purbani, M.A. minangka Dekan Fakultas Bahasa dan Seni ingkang sampun paring kalodhangan anggen kula nyerat *skripsi* menika.
2. Ibu Hesti Mulayani, M. Hum. minangka *dosen* Pembimbing Akademik ingkang sampun paring bimbingan, saha *motivasi* sadangunipun panyerat sinau ing Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah FBS UNY.
3. Bapak Prof. Dr. Suwardi, M.Hum. minangka pangarsa Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah ingkang sampun paring palilah kangge panyerat nindakaken panaliten menika.
4. Bapak saha Ibu dosen Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah awit sedaya kawruh saha ngelmunipun ingkang mumpangat sanget kangge panyerat.
5. *Staff* Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah awit sedaya pambiyantunipun.
6. Tiyang sepuh kekalih inggih Bapak Bahrodin saha Ibu Yumitri, matur nuwun awit saking donga pangestu, *kasih sayang*, saenggo panyerat saged mujudaken *skripsi* menika.

7. Kanca-kanca jurusan Pendidikan Bahasa Daerah angkatan 2011 mliginipun sederek kula wonten Sanggar Langit kelas G 2011 ingkang sampun kersa paring pambiyantu miwah paring *semangat*.
8. Sedaya pihak ingkang sampun paring panyengkuyung ingkang boten saged panyerat sebataken setunggal mbaka setunggal.

Panyerat rumaos bilih skripsi menika dereng saged kawastanan sae, jangkep menapa dene sempurna. Pramila, sedaya pamrayogi saha panyaruwe ingkang tumuju murih langkung sae, jangkep saha sampurnaning skripsi. Wasana, kanthi raos andhap asor panyerat saestu gadhah pangajab mugi-mugi karya ilmiah menika saged murakabi dhateng sedayanipun.

Yogyakarta, 25 September 2017

Panyerat

Atania Mazda
NIM 11205244048

WOSING ISI

	Kaca
IRAH-IRAHAN	i
PASARUJUKAN	ii
PANGESAHAN	iii
WEDHARAN	iv
SESANTI	v
PISUNGSUNG	vi
PRAWACANA	vii
WOSING ISI	ix
PRATELAN <i>TABEL</i>	xii
PRATELAN GAMBAR	xiii
PRATELAN LAMPIRAN	xiv
PRATELAN CEKAKAN	xv
SARINING PANALITEN	xvi
BAB I PURWAKA	1
A. Dhasaring Panaliten	1
B. Underaning Perkawis	4
C. Watesaning Perkawis	4
D. Wosing Prakawis	5
E. Ancasing Panaliten	5
F. Paedahing Panaliten	6
G. Pangertosan	6
BAB II GEGARAN TEORI	8
A. Sintaksis	8
B. Ukara	9
C. Ukara Pakon	14
1. Jinis Ukara Pakon	16
a. Ukara Pakon Tanduk	16
b. Ukara Pakon Tanggap	20

2. Fungsi Ukara Pakon.....	24
a. Limrah	24
b. Pamenging	25
c. Pangajak	25
d. Panantang	26
e. Paminta	26
D. Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta.....	27
E. Panaliten ingkang Jumbuh.....	28
F. Nalaring Pikir.....	29
BAB III CARA PANALITEN	33
A. Jinisipun Panaliten	33
B. Dhata saha Sumber Dhata Panaliten	34
C. Pirantining Panaliten	34
D. Caranipun Ngempalaken Dhata	35
E. Caranipun Nganalisis Dhata	37
F. <i>Validitas</i> saha <i>Reliabilitas</i> Dhata	39
BAB IV ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGAN	40
A. Asiling Panaliten	40
B. Pirembagan	50
1. Ukara Pakon Tanduk	51
a. Ukara Pakon Tanduk (D) + (-a).....	52
b. Ukara Pakon Tanduk (N) + (-a).....	55
c. Ukara Pakon Tanduk (N) + (-ana/-nana)	57
2. Ukara Pakon Tanggap.....	59
a. Ukara Pakon Tanggap (D) + (-en/-nen)	60
b. Ukara Pakon Tanggap (D) + (-ana/-nana).....	62
c. Ukara Pakon Tanggap (D) + (-na/-kna)	64
3. Fungsi Ukara Pakon.....	67
a. Pangajak	67
b. Panantang	69
c. Limrah	76

d. Paminta.....	80
BAB V PANUTUP	92
A. Dudutan	92
B. <i>Implikasi</i>	93
C. Pamrayogi.....	93
KAPUSTAKAN	94
<i>LAMPIRAN</i>	96

PRATELAN TABEL

Kaca

<i>Tabel 1 : Titikan Pakon Tanduk</i>	<i>17</i>
<i>Tabel 2 : Titikan Pakon Tanggap</i>	<i>21</i>
<i>Tabel 3 : Format Kartu Dhata Panaliten</i>	<i>34</i>
<i>Tabel 4 : Analisis Dhata Pendek</i>	<i>38</i>
<i>Tabel 5 : Asiling Panaliten Ukara Pakon wonten ing Antologi Cerita Jawa di Yogyakarta</i>	<i>41</i>

PRATELAN GAMBAR

Kaca

Gambar 1 : Bagan Nalaring Pikir	31
---------------------------------------	----

PRATELAN LAMPIRAN

Kaca

Lampiran 1 : Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon	92
---	----

PRATELAN CEKAKAN

ACPJdY	:	Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta
Dhata 52	:	Dhata wonten lampiran nomer 52
Ing Sangisore	:	Irah-irahanipun <i>Ing Sangisore Rembulan</i> kaca
Rembulan/235	:	235
Td/L (D + -a)	:	Tanduk/Lingga (D + -a)
Td w (N + -a	:	Tanduk wantah (N + -a)
Td i-k (N + -ana/-nana)	:	Tanduk i-kriya (N + -ana/-nana)
Td ké-k (N-+-na/-kna)	:	Tanduk ké kriya (N- + -na/-kna)
Tg ko-w (D-+-en/-nen)	:	Tanggap ko-wantah (D- + -en/-nen)
Tg ko-i (D-+-ana/-nana)	:	Tanggap ko-i (kriya) (D- + -ana/-nana)
Tg ko-ké (D-+-na/-kna)	:	Tanggap ko- ké (D- + -na/-kna)

**UKARA PAKON WONTEN ING
ANTOLOGI CERITA PENDEK JAWA di YOGYAKARTA**

Dening
Atania Mazda
NIM 11205244048

SARINING PANALITEN

Panaliten menika gadhah ancas kangge ngandharaken jinis, titikan, saha *funksinipun* ukara pakon ingkang wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*. Panganggening ukara pakon wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta* menika saged narik kawigatosanipun pamaos, saha supados pamaos langkung mangertosi kados pundi ukara pakon wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*.

Jinising panaliten ingkang dipunginakaken inggih menika panaliten *deskriptif*. Sumber dhata ing panaliten menika ngginakaken dhata wonten ing salebeting *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta* wedalan 2013. Dhata panaliten menika awujud ukara. Ukara menika dipunandharaken gayut kalian jinis, titikan, saha *funksinipun* saking ukara pakon. Anggenipun ngempalaken dhata dipuntidakaken dening panaliti piyambak (*human instrumen*). Piranti panaliten menika ngginakaken tabel *analisis* dhata ingkang dipunbiyantu kaliyan kertu dhata. Dhata dipunkempalaken kanthi cara maos saha nyerat. Caranipun nganalisis dhata menika ngginakaken *analisis deskriptif*, inggih menika menika kanthi cara ngandharaken dhata miturut *katagori-nipun*. Wondene cara anggenipun ngesahaken dhata menika kanthi ngginakaken *validitas triangulasi* teori saha *reliabilitas stabilitas*.

Asiling panaliten menika ngandharaken jinisipun ukara pakon, inggih menika ukara pakon tanduk saha ukara pakon tanggap wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*. Titikan ukara pakon tanduk kapanggihaken kalih titikan inggih menika sarana panambang {-a}, {-ana}/{-nana}. Dene titikan ukara pakon tanggap kapanggihaken tigang titikan inggih menika sarana panambang {-en}/{-nen}, {-ana}/{-nana}, saha {-na}/{-kna}. *Funksinipun* ukara pakon ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta* kapanggihaken gangsal fungsi, inggih menika pakon limrah, panantang, paminta, pangajak, saha pamenging.

Pamijining tembung : ukara pakon, *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*.

BAB I PURWAKA

A. Dhasaring Panaliten

Sampun dados kodratipun manungsa gadhah akal lan pikiran, kanthi menika manungsa saged nindakaken gesangipun. Wonten ing gesangipun manungsa kedah wicantenan satunggal kaliyan sanesipun. Manungsa ngginakaken pawicantenan kangge ngandharaken pamanggih lumantar basa.

Basa minangka pirantos kangge biyantu manungsa saperlu ngandharaken pamanggihipun saha kangge nindakaken *komunikasi* kaliyan tiyang sanes. Supados andharan saged dipuntampi dening tiyang sanes, panutur kedah migunakaken basa ingkang sae nalika wicantenan. Andharan ingkang sae menika ugi ngemot maneka warni ukara saengga menapa ingkang dipunandharaken saged dipunmangertosi penggalhipun

dening tiyang sanes. Gayut kaliyan panganggening ukara kalawau ingkang dipunginakaken kangge ngandharaken pamanggih boten namung winates saking sarana lesan, ananging ugi sarana seratan.

Ukara inggih menika rerangkening tembung ingkang medharaken raos pangraos kadosta pitakenan, panyuwun, pakon saha perkawis sanesipun (Antunsohono, 1956:7). Wonten ing paramasastra Jawi ukara gadhah fungsi maneka warni, kadosta ukara carita, ukara pitaken, ukara pakon, ukara larangan, ukara pangajab, ukara prajangi, ukara panyuwunan, ukara pangece, lan ukara panglulu. Salah satunggaling ukara ingkang dipunginakaken wonten ing salebeting wicantenan inggih menika ukara pakon.

Ukara pakon inggih menika ukara ingkang mengku teges mrentah utawi pakon. Wujudipun pakon katindakaken ingkang sami rembagan, ingkang wincantenan menika ingkang mrentah dene ingkang mirengaken menika ingkang nindakaken tumindak. Titikanipun ukara pakon inggih menika nengennaken kanthi permati tumindakipun tiyang ingkang dipunprentah.

Caranipun mrentah saged ngginakaken ukara ingkang jangkep utawi ukara cekak. Tuladhanipun ukara pakon kanthi ukara jangkep, “*Mell, tulung tutupen toples krupuk kae!*” ukara menika menawi dipuntinggali saking strukturipun (jejer, wasesa, lesan) kalebet ukara jangkep, dene tuladha ukara “*Tulisa!*” menika kalebet ukara cekak amargi namung mengku wasesa. Titikan ukara pakon sanesipun inggih menika nengenaken wasesa ingkang nandhang pakaryan, ukaranipun awujud tembung kriya. Ing basa seratan, adatipun ngginakaken tandha pakon (!) ing pungkasaning ukara. Titikan salajengipun, ukara pakon kala-kala ngginakaken tembung pambiyantu, kadosta *cobi*, *mangga*, *mugi-mugi*, *nyuwun tulung*, lan *prayoga*. Tembung pambiyantu menika ngewahi ukara pakon dados ukara ingkang urmat.

Ukara pakon menika jinisipun warni-warni, inggih menika pakon tanduk, pakon tanggap, ukara pakon temening tumindak, ukara pakon panyuwunan, saha ukara pakon larangan. Ukara pakon menika gadhah fungsi kangge negesaken ingkang dados jalaran tiyang ingkang wincantenan ngandharaken ukara pakon, kadosta pakon limrah, pakon pangajak, pakon paminta, pakon panantang, saha pakon pamenging. Titikanipun ukara pakon tanduk inggih menika wonten ater-ateripun hanuswara ({n-}, {m-}, {ng-}, {ny-}), menawi dipunrimbag dados

tanduk lingga utawi tanduk wantah sarana panambang (-a), tanduk i- kriya sarana panambang (-ana)/(-nana), saha tanduk ke-kriya sarana panambang (-na)/(-kna). Tuladhanipun pakon tanduk inggih menika “*Dek As, nangisa yen kuwi agawe atimu bisa lerem!*”. Dene titikanipun ukara pakon tanggap menawi dipunrimbag dados pakon tanggap ko-wantah sarana panambang (-en)/(-nen), pakon tanggap ko-i sarana panambang (-ana)/(-nana), saha pakon tanggap ko-ké sarana panambang (-na)/(-kna). Tuladhanipun pakon tanggap inggih menika “*Apuranen menawa sikepku tansah njengkelke kowe*”.

Tuladha ukara pakon ingkang kaserat wonten nginggil menika dipunpendhet saking *Antologi Cerita Pendek di Yogyakarta*. Kenging menapa dipunpilih *Antologi Cerita Pendek di Yogyakarta* dados objek panaliten, amargi salebeting *Antologi Cerita Pendek di Yogyakarta* menika wonten mapinten-pinten cerkak ingkang ngewrat ukara pakon. Ukara pakon ingkang wonten ing salebeting *Antologi Cerita Pendek di Yogyakarta* menika saged dipunanalisis jinis, titikan, kaliyan fungsipun menapa kemawon.

Ukara pakon boten namung dipuncakaken wonten ing pasrawungan kemawon, ananging ugi saged dipuncakaken wonten ing seratan, saengga panaliten menika saged dadosaken salah satunggaling karya sastra mliginipun panaliten basa ingkang saged langkung narik kawigatosan masyarakat kangge maos saha nyinau. Jinis ukara pakon ingkang dipunpanggiaken dipunbedakaken antawisipun pakon tanduk saha pakon tanggap. Awit saking mekaten, wonten ing panaliten menika panaliti badhe ngandharaken jinising ukara pakon tanduk saha ukara pakon tanggap, titikan ukara pakon tanduk saha tanggap, saha fungsipun

ukara pakon tanduk saha pakon tanggap ingkang wonten ing *Antologi Cerita Pendek di Yogyakarta* kanthi irah-irahan “*Ukara Pakon Wonten ing Antologi Cerita Pendek di Yogyakarta*”.

B. Underaning Prekawis

Adhedasar saking dhasaring panaliten, saged dipunpanggihaken mapinten-pinten prekawis ingkang saged dipunrembag. Prekawis-prekawis kalawau kados ing ngandhap menika.

1. Prelunipun andharan babagan jinisipun ukara pakon ingkang kapanggihaken wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*.
2. Prelunipun andharan babagan fungsipun ukara pakon ingkang dipunginakaken wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*.
3. Prelunipun andharan babagan titikan ukara pakon ingkang kapanggihaken wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*.
4. Prelunipun andharan babagan cacahipun ukara pakon wonten ing salebeting *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*.

C. Watesaning Prekawis

Adhedasar saking dhasaring panaliten saha underaning prekawis ingkang sampun dipunandharaken wonten nginggil menika, supados ingkang dipunandharaken wonten ing panaliten punika boten langkung wiyar, panaliten menika dipunwatesi kados ing ngandhap menika.

1. Jinis ukara pakon ingkang kapanggihaken wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*.
2. Titikanipun ukara pakon ingkang kapanggihaken wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*.
3. Fungsipun ukara pakon ingkang dipunginakaken wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*.

D. Wosing Prekawis

Adhedasar watesaning perkawis wonten nginggil saged dipunpendhet wosing perkawis inggih menika.

1. Menapa kemawon jinisipun ukara pakon ingkang kapanggihaken wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta* ?
2. Menapa kemawon titikanipun ukara pakon ingkang kapanggihaken wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta* ?
3. Kadospundi fungsipun ukara pakon ingkang kapanggihaken wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta* ?

E. Ancasing Panaliten

Adhedasar wosing perkawis ing nginggil, ancasipun panaliten saged dipuntata kados ing ngandhap menika.

1. Ngandharaken jinisipun ukara pakon ingkang kapanggihaken wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*.

2. Ngandharaken titikanipun ukara pakon ingkang kapanggihaken wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*.
3. Ngandharaken fungsipun ukara pakon ingkang kapanggihaken wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*.

F. Paedahing Panaliten

Panaliten menika gadhah paedah ingkang saged dipuntingali saking paedah *praktis*ipun. Paedah praktis wonten panaliten menika ing antawisipun, tumrap guru panaliten menika saged dados *informasi* kangge *bahan ajar* utawi piwulangan basa Jawi kanthi materi ukara pakon. Tumrap panaliti, panaliten menika saged dipundadosaken minangka *sumbangan* wonten ing ilmu *semantik*, mliginipun *ukara pakon* wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*.

G. Pangertosan

Supados panaliti saha pamaos saged gayut presepsi-nipun kaliyan irah-irahan panaliten menika, panaliti badhe ngandharaken istilah-istilah saking panaliten menika.

1. Ukara inggih menika reroncening tembung sawetara ingkang dados wedharing gagasanipun manungsa. Ukara menika awujud katerangan.
2. Ukara pakon inggih menika ukara wedharaning raos pangraos manungsa, tumuju dhateng tiyang sanes supados nindhakaken pakaryan.
3. Ukara pakon tanduk inggih menika ukara pakon ingkang wasesanipun tembung tanduk.

4. Ukara pakon tanggap inggih menika ukara pakon ingkang wasesanipun tembung tanggap
5. *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta* inggih menika asalipun saking mapinten-pinten majalah basa jawi ingkang dipunginakaken kangge sumber *penyusunan*. Wonten salebeting *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta* menika ngewrat ukara pakon ingkang dipunginakaken dening paraga wonten ing cerkak *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*.

BAB II GEGARAN TEORI

A. Sintaksis

Tembung sintaksis menika kapendhet saking basa Walandi inggih menika *Syntaxis*. Wonten ing basa Inggris menika dipunginakaken tembung *Syntax*. *Sintaksis* minangka perangan saking ngelmu basa ingkang ngrembag babagan wacana, ukara, *klausa*, saha *frasa* (Ramlan, 1987:21).

Pamanggih babagan tata ukara ugi dipunandharaken dening Arifin (2008:1), pamanggihipun Arifin kados wonten ing ngandhap menika.

“Sintaksis adalah cabang ilmu linguistik yang membicarakan hubungan antarakata dalam tuturan (Speech). Unsur bahasa yang termasuk di dalam lingkup sintaksis adalah frasa, klausa dan kalimat.”

Tata ukara inggih menika perangan ngelmu basa ingkang ngrembag gegayutan antawisipun tembung ing salebeting gineman. Unsur basa ingkang kalebet ing *sintaksis* inggih menika *frasa*, *klausa*, saha ukara.

Pamanggihipun Ramlan kaliyan Arifin wonten nginggil menika selaras kaliyan pamanggihipun Nurhayati (2006:121) *“Sintaksis adalah ilmu yang membicarakan seluk-beluk kata dan penggabungannya.”* Tata ukara inggih menika ngelmu ingkang ngrembag babagan tembung kaliyan cara anggenipun nggabungaken tetembungan kasebat. Asiling gabungan tembung ingkang dipunrembag inggih menika *frase*, *klausa*, saha ukara.

Saged dipunpundhut dudutan saking pangertosan-pangertosan babagan tata ukara wonten nginggil menika, bilih tata ukara minangka perangan saking ngelmu basa ingkang ngrembag bab *frase*, *klausa*, titi ukara saha peranganipun.

B. Ukara

Ukara inggih menika menika satunggaling bab ingkang dipunrembag wonten ing cabang ngelmu *sintaksis*. Ukara inggih menika rerangkening tembung sawetawis, ingkang dados dhasar wedharaning manungsa ingkang awujud katrangan, pitakenan, panyuwun, utawi perkawis sanes (Antunsohono 1956: 7). Miturut pamanggihipun Chaer (1994: 240) bilih dhasaripun ukara inggih menika *konstituen* dhasar saha laguning pocapan wonten pungkasan, amargi kawontenan *konjungsi* wonten menawi dipunbetahaken. Boten saben ukara betahaken *konjungsi*. Boten beda kaliyan pamanggihipun Chaer, pangertosan ukara wonten ing Kamus Besar Bahasa Indonesia (2008:609) inggih menika.

1. *Kesatuan ujar yang mengungkapkan suatu konsep pikiran dan perasaan*
2. *Perkataan*
3. *Ling satuan bahasa yang secara relatif berdiri sendiri, mempunyai pola intonasi final dan secara aktual ataupun potensial terdiri atas klausa.*

Ukara menika wedharaning raos pangraos ingkang nuwuhaken sarana basa utawi tembung, miturut Padmosoekato (1987: 135). Ukara menika mawi kalih peranan, inggih menika jejer kaliyan wasesa. Jejer menika peranan ingkang dipuncariyosaken nanging wasesa menika peranan ingkang ngandharaken jejeripun utawi pakarti ingkang dipuntindakaken jejer. Wonten paramasastra anggitanipun Antunsohono (1956: 7-8), ukara menika kadadosan saking mapinten-pinten warni, kaandharaken wonten ing ngandhap menika.

1. Ukara menawi dipuntingali saking tumindakipun jejer mawi wasesa, wasesa mawi lesan utawa katrangan sanes kaperang dados kalih inggih menika ukara tanduk saha ukara tanggap.

a. Ukara Tanduk

Ukara tanduk inggih menika wedharing raos pangraos, dene ingkang dados wigatosing gineman inggih menika wasesanipun ingkang nandhang pakaryan. Ukara tanduk menika kawuwuhan ater-ater anuswara ((m-), (n-), (ny-), (ng-)). (Antunsohono, 1956:8)

Tuladha ukara tanduk: *Mas Jawadha tuku dhawet ireng.*

b. Ukara Tanggap

Ukara tanggap inggih menika wedharing raos pangraos , dene ingkang dados wigatosing inggih menika lesanipun ingkang nandhang pakaryan. Miturut sasangka (1989: 113), wasesa ing ukara tanggap menika ngginakaken tembung kriya ingkang kawuwuhan ater-ater (dak-), (kok-), (di-), (ka-), (ke-), saha seselan (-in-).

Tuladhanipun ukara tanggap: *Melynda dicokot kucing.*

2. Ukara menawi dipuntingali saking wujudipun, ukara menika kaperang dados tiga inggih menika ukara jangkep (ukara lamba), ukara ora genep (ukara boten jangkep), saha ukara rangkep (ukara camboran).

a. Ukara Jangkep (Ukara Lamba)

Ukara jangkep menika ukara ingkang kadadosan saking jejer, wasesa, lesan, saha katrangan. Ukara menikalimrahipun kadapuk saking jejer saha wasesa. Tuladha ukara jangkep inggih menika: *Bocah topi abang kae tibo saka pit onthel nangis jerit-jerit.* (Antunsohono, 1956:25)

b. Ukara Ora Genep (Ukara Boten Jangkep)

Ukara boten jangkep menawi ing basa lesan, kados pitakenan utawi pakon peranganipun boten jangkep, wujudipun saged jejer kemawon ugi saged wasesa kemawon. Ukara boten jangkep kapanggihaken wonten ing ukara pakon, pangajab, pangajak, pitakenan, lan sapanunggalipun.

Tuladha ukara boten jangkep: *Waah, ayuné!*. (Antunshono, 1956: 26-27)

c. Ukara Rangkep (Ukara Camboran)

Ukara camboran inggih menika ukara lamba ingkang dipunraketaken dados setunggal mujudaken ukara ingkang dawa, dene ukara camboran menika kaperang dados ukara camboran sejajar, raketan, saha sungsun.

Tuladha ukara camboran sejajar: *Adhiku lagi nonton tv, ibuku lagi reresik, dene aku dhewe lagi garap sekripsi*. (Antunshono, 1956: 28)

3. Ukara menawi dipuntinggali saking wedharaning pikir, gagasan saha tegesipun kaperang dados wolu, inggih menika ukara carita, ukara pitaken, ukara pakon, ukara pangajak, ukara panyuwun, ukara pangajab, ukara prajangi, saha ukara upama.

a. Ukara Carita (kalimat Berita)

Ukara carita inggih menika ukara wedharaning raos pangraos manungsa, tumuju dhateng tiyang ingkang dipunajak wicantenan supados mangertosi menapa kemawon ingkang dipunwedharaken. Ukara carita menika magepokan tumrap piyambak utawi tiyang sanes, saged ugi nyariosaken kadadosan ingkang dipunmirengaken, kadadosan ingkang

dipuntinggali, ugi saged pitutur lan sapanunggalanipun. (Antunsuhono, 1956: 33-34).

Tuladha ukara carita: *Wingi bengi ana diskon gede-gedenan ing Matahari Mall.*

b. Ukara Pitaken (Kalimat Tanya)

Ukara pitaken inggih menika ukara wedharaning raos pangraos manungsa ingkang awujud pitakenan supados ingkang nyuwun pirsasaged mangertosi bab-bab ingkang badhe dipunpitakenaken. Tuladha ukara pitaken: *Panjenengan punapa sampun dhahar, mas?* (Antunsuhono, 1956: 35)

c. Ukara Pangajak (Kalimat Ajakan)

Ukara pangajak menika sami kaliyan ukara pakon nanging ingkang dipunprentah dipunajak tumindak sesarengan. Ukara pangajak limrahipun ngginakaken tembung ayo, mangga, coba, prayoga, lan sapanunggalnipun. Tuladha ukara pangajak: *ayo padha mangkat kerja bakti ing lapangan !* (Antunsuhono, 1956: 37)

d. Ukara Panyuwun (Kalimat Permintaan)

Ukara panyuwun menika ukara pakon ingkang alus, adatipun tembung ingkang limrah inggih menika krama. Tuladhanipun ukara panyuwun: *sumangga unjukanipun dipununjuk mas.* (Antunsuhono, 1956: 37)

e. Ukara Pangajab (Kalimat Harapan)

Alusing ukara panyuwun dados ukara pangajab, limrahipun ngginakaken tembung 'muga-muga'. Tuladha ukara pangajab: *mugi-mugi anak kula*

dados tiyang sukses, saged ndamel binggah bapak ibunipun.

(Antunsuhono, 1956: 38)

f. Ukara Prajanji (Kalimat Perjanjian)

Ukara prajanji menika ukara ingkang tumuju dhateng tiyang kapindho supados nindakaken menapa ingkang dipunjanjekaken. Limrahipun ngginakaken tembung panyambung: yen, menawa, angger, uger, lan sapiturutipun. Tuladha ukara prajanji: *menawi boten kesesa saged mampir rumiyen wonten warung soto kula.* (Antunsuhono, 1956: 38)

g. Ukara Upama (Kalimat Perumpamaan)

Ukara umpama menika langkung sami kaliyan ukara prajanji, dene bedanipun ing ukara prajanji menika syaratipun sampun dipuncepeng sedaya, kalampaham sedaya perjanjianipun. Ananging menawi ing ukara upama menika awit tangèh saged tinemah menapa ingkang dipunwedharaken. Tuladha ukara upama: *upama manungsa saged ngawuningani kekeraning Pangeran bakal linuwih anor raganipun.* (Antunsuhono, 1956: 38)

h. Ukara Pakon (Kalimat Perintah)

Ukara pakon inggih menika ukara wedharaning raos pangraos manungsa, tumuju dhateng tiyang kapindho supados nindhakaken pakaryan. Tuladha ukara pakon: *cah ayu, buangke sampah ana buri omah kae.* (Antunsuhono, 1956: 36)

Saged dipunpendhet dudutanipun bilih ukara menika rerangkening tembung satunggal utawi kathah. Ukara ingkang kathah menika saged

dipunwudhar kanthi *struktur* ukaranipun miturut jejer saha wasesanipun. Ukara menika salajengipun saged dipunginakaken manungsa ing pasrawungan kanthi mengku teges. Dene ukara pakon salejengipun badhe dipunandharaken kados wonten ing ngandhap menika.

C. Ukara Pakon

Ukara pakon menika ukara ingkang nyuraosi tiyang angka kalih supados nindakaken pakaryan miturut dhawuh saking tiyang kapisan. Miturut Sasangka (2001: 181) bilih ukara pakon menika wedharaning raos pangraos tumuju kangge tiyang angka kalih supados nindhakaken pakaryan. Tiyang angka kalih menika ingkang nindakaken pakaryan.

Pamanggihipun saking Chaer saha Leoni (2010: 50) bilih ukara pakon utawi *kalimat imperatif* menika ukara ingkang wosipun gadhah panyuwunan supados ingkang mirengaken menika paring wangsulan awujud tumindak utawi nindakaken ingkang dipundhawuhi tiyang kapisan. Pamanggihipun Dardjowidjojo (2003: 105) bilih ukara pakon menika salah satungaling wakil saking *tindak ujaran direktif, respon*-ipun awujud tumindak. Pamanggihipun Kridalaksana (2001: 75) bilih ukara pakon wonten ing basa jawi menika dipuntandhani kanthi unsur segmental, inggih menika wonten unsur leksikal ugi unsur gramatikal. Ing basa seratan, titikanipun ukara pakon inggih menika wonten tandha pakon (!) ing sawingkingipun ukara.

Ukara pakon saged kaperang dados mapinten-pinten warni, miturut Antunsuhono (1956: 36-37) ukara pakon kadadosan saking:

1. ukara pakon menawi dipuntingali saking wasesanipun ngginakaken pakon tanduk;
2. ukara pakon menawi dipunbetahaken lesan utawi aranipun ingkang kedah dipuntandangi, ngginakaken ukara tanggap;
3. ukara pakon menawi kedah dipuntindakaken ngginakaken tembung katrangan, temening tumindak;
4. ukara pakon ingkang urmat, pakon menika ngurmati tiyang ingkang dipunsuwuni pitulungan kanthi basa krama;
5. ukara pakon ingkang ateges nantang, ngece, utawi panglulu;
6. ukara larangan (kalimat larangan), sami kaliyan ukara pakon nanging ing ukara larangan ngginakaken tembung “aja”, haywa;
7. ukarapakon kaliyan larangan, ukara ingkang nggatosaken kados pundi tumindakipun tiyang;
8. ukara pangajak, ukara ingkang dipunprentah gadhah drajat ingkang sami kaliyan ingkang marentah;
9. ukara panyuwun menika ukara pakon nanging alus.

Mapinten-pinten pamanggih saking para ahli saged dipunpendhet dudutanipun menawi ukara pakon menika ukara ingkang gadhah teges dhateng tiyang ingkang mirengaken supados nindhakaken pakaryan. *Fungsipun* ukara pakon menika supados nindhakaken tumindak saha gadhah pangajab dhateng tiyang ingkang mirengaken saha mangertosi tumindak ingkang kedah dipuntindhakaken saking andharan tiyang kapisan ingkang paring dhawuh. Titikan ukara pakon inggih menika.

1. Ngginakaken tanda seru (!) wonten pungksaning ukara menawi dipunginakaken wonten basa seratan;
2. *Intonasi* wonten pungksaning ukara menika seru;
3. Wonten ukara pakon, *predikatipun* asring ngginakaken tembung kriya ingkang wonten panambangipun -a, -en, -na, -ana;
4. *Struktur* wonten ukara pakon menika *predikat* rumiyin lajeng *subjek*.

1. Jinis Ukara Pakon

Ukara pakon inggih menika ukara wedharaning raos pangraos manungsa, tumuju dhateng tiyang sanes supados nindhakaken pakaryan. Miturut pamanggihipun Antunsuhono (1956: 24-25) ukara pakon menika kaperang dados kalih, inggih menika pakon tanduk saha pakon tanggap. Wondene ngengingi andharan babagan ukara pakon tanduk saha pakon tanggap kados wonten ing ngandhap menika.

a. Ukara Pakon Tanduk

Ukara tanduk menika ukara ingkang kawuwuhan ater-ater anuswara ((ny-), (m-), (ng-), (n-)). Kangge ndamel ukara pakon tanduk kasebat inggih menika dipunbetahaken wasesasanipun utawi kriyanipun. Miturut Antunsuhono (1960: 45) ukara pakon tanduk menika menawi dipunrimbag inggih menika wonten pakon tanduk wantah, tanduk i-kriya, saha tanduk ke-kriya.

Titikan ukara pakon tanduk miturut pamanggihipun Antunsuhono (1956: 24-25) inggih menika kagolongaken wonten tigang werni. Ingkang kaping pisan inggih menika pakon tanduk wantah, menawi pakon tanduk wantah menika

sarana panambang (-a). Kaping kalih pakon tanduk i-kriya, pakon tanduk i-kriya sarana panambang (-ana/-nana), lan ingkang kaping tiga inggih menika pakon tanduk ké-kriya, pakon tanduk ké-kriya sarana panambang (-na/-kna).

Titikan sanesipun miturut Kridalaksana, dkk. (2001: 75) bilih wujud inggih ukara pakon wonten basa krama dados ukara pangajak, tandhanipun ngginakaken ukara ‘kula aturi’ utawi ‘mangga’. Wonten basa ngoko, wujud inggih pakon dipunwuwuhi panambang tartamtu ing kriya. Saged dipuntingali titikanipun wonten tabel ngandhap menika.

Tabel 1. Titikan pakon tanduk

<i>Verba Aktif</i>	Pakon
D Lunga	D- + -a Lungaa
N- Mangan	N- + -a Mangana
N-I Njupuki	N-ana/-nana Njupukana
N-aké Nukokaké	N-na/-kna Nukokna

Adhedhasar tabel saha pamanggihipun para ahli menika, saged dipunpundhut dudutan bilih titikan ukara pakon tanduk inggih menika *struktur* tembungipun D + (-a), N + (-a), N + (-ana/-nana) lan N + (-na)/(-kna). Tuladhanipun ukara pakon ingkang ngemu titikan pakon tanduk, kados wonten ing ngandhap menika.

1) *Sardi macaa layag kabar kae!*

Macaa asalipun saking tembung tanduk wantah *maca*, dados tembung pakon tanduk amargi kadadosan saking (N-) + (D-) + (-a) = (m-) + waca + -a → macaa, kawuwuhan ater-ater (m-) lajeng dados pakon tanduk amargi pikantuk panambang (-a).

2) *Sarpan mbalekna barang-barang silihan ing lemari !*

Mbalekna asalipun saking tembung *ké-kriya mbalekake*, dados tembung pakon tanduk amargi kadadosan saking (N-) + (D-) + (-kna) = (m-) + bali + -kna → *mbalekna*, kawuwuhan ater-ater (m-) lajeng dados pakon tanduk amargi pikantuk panambang (-kna).

3) *Sarna milihana kertas sing wis ora kanggo!*

Milihana asalipun saking tembung tanduk i-kriya *milihi*, dados tembung pakon tanduk amargi kadadosan saking (N-) + (D-) + (-ana) = (m-) + pilih + -ana → *milihana*, kawuwuhan ater-ater (m-) lajeng dados pakon tanduk amargi pikantuk panambang (-ana).

Saking andharanipun para ahli wonten ing nginggil menika, gegayutan kaliyan titikan ukara pakon tanduk ingkang wujud ing tembung lingga dipunwuwuhi sarana panambang, mila badhe kaandharaken babagan panambang ingkang kawuwuhan wonten pakon tanduk kados wonten ing ngandhap menika.

1) Panambang -a

Panambang -a saged kasambungaken ing tembung ingkang gadhah wasana *vokal* utawi *konsonan*. Tembung ingkang dipunwuwuhi panambang -a, wonten panyeratanipun boten wonten owah-owahanipun. Ananging, menawi panambang -a kasambungaken ing tembung ingkang awujud *vokal*, panambang -a menika ewah dados *ya* utawi *wa*. Sanadyan kados mekaten, suwantenipun ya lan wa ingkang medal ing tembung menika boten prelu dipunserat. Saben tembung lingga ingkang dipunwuwuhi panambang -a racakipun dados tembung kriya, saha gadhah teges salah satunggalipun inggih menika pakon, utawi supados nindakaken pakaryan kados ingkang kasebat wonten ing lingganipun.

Tuladhanipun:

1. m- + Balang + -a → mbalanga

2.	m-	+	Wulang	+	-a	→	mulanga
3.	n-	+	Tangis	+	-a	→	nangisa
4.	n-	+	Jotos	+	-a	→	njotosa
5.	ng-	+	Lamar	+	-a	→	nglamara
6.	ng-	+	Gambar	+	-a	→	nggambara
7.	ny-	+	Cuwil	+	-a	→	nyuwila
8.	ny-	+	Sabrang	+	-a	→	nyabranga

2) Panambang -ana/-nana

Menawi wonten tembung lingga ingkang wasananipun awujud *vokal* lan tembung menika dipunwuwuhi panambang *-ana*, panambang *-ana* menika dados *-nana*. Ananging menawi tembung lingga kasebat pungkasanipun awujud *konsonan* lan tembung menika dipunwuwuhi panambang *-ana*, panambang *-ana* boten owah. Tembung lingga ingkang dipunwuwuhi panambang *-ana* mesthi dados tembung kriya, inggih menika kriya tangga p saha gadhah teges pakon (*imperatif*).

Tuladhanipun:

1.	n-	+	Tali	+	-ana	→	nalenana
2.	n-	+	Tulis	+	-ana	→	nulisana
3.	ng-	+	Liwat	+	-ana	→	ngliwatana
4.	ng-	+	Keplak	+	-ana	→	ngeplakana
5.	m-	+	Balang	+	-ana	→	mbalangana
6.	m-	+	bundhel	+	-ana	→	mbundhelana
7.	ny-	+	Cedhak	+	-ana	→	nyedhakana
8.	ny-	+	Sulak	+	-ana	→	nyulakana

3) Panambang -na/-kna

Panambang *-na* menawi kasambungaken kaliyan tembung lingga ingkang pungkasanipun *konsonan*, panambang *-na* boten owah. Ananging menawi tembung lingga ingkang pungkasanipun awujud *vokal* lan kawuwuhan panambang *-na*, panambang *-na* dados *-kna*. Tembung lingga ingkang kawuwuhan panambang *-na* mesthi dados tembung kriya tanggap saha gadhah teges pakon

utawi prentah dateng mitra tutur supados nindakaken pakaryan ingkang dipunkajengaken.

Tuladhanipun:

1. n- + Jlentreh + -na → njlentrehna
2. m- + Bali + -na → mbalekna
3. ng- + Anthem + -na → ngantemna
4. ny- + Suwun + -na → nyuwuna

b. Ukara pakon tanggap

Ukara pakon miturut pamanggihipun Antunshon (1956: 25) inggih menika ngemu teges bilih tembung tanggap menika saged dipunewahi dados tembung pakon. Kangge ndamel ukara pakon tanggap kasebat inggih menika dipunbetahaken lesanipun. Ukara saged kagolongaken wonten ing ukara tanggap menawi kawuwuhan ater-ater tripurusa. Dene ingkang kalebet ater-ater tripurusa inggih menika dak-, kok-, di-.

Ukara pakon tanggap kaperang dados tigang pakon tanggap (Antunshono, 1956: 25). Tigang pakon tanggap kasebut inggih menika pakon tanggap ko-wantah, pakon tanggap ko-i, lan pakon tanggap ko-ke. Kejawi tigang pakon tanggap kasebut, miturut lingganipun ukara pakon tanggap ugi kaperang dados tigang golongan. Tigang golongan pakon tanduk miturut lingganipun inggih menika lingga + (-en), lingga + (-ana), lingga + (-na). Wondene wonten gegayutanipun antawis ukara pakon miturut rimbagipun saha miturut lingganipun. Gegayutanipun inggih menika, lingga + (-en) kagolong ukara pakon tanggap ko-wantah, lingga + (-na) kagolong ukara pakon tanggap ko-i, saha lingga + (-ana) kalebet wonten ukara pakon tanggap ko-i.

Titikan ukara pakon tanggap sanesipun miturut Kridalaksana, dkk. (2001: 75) saged dipuntingali wonten tabel ing ngandhap menika.

Tabel 2. Titikan pakon tanggap

<i>Verba Pasif</i>	Pakon
Di Dituku	D-en/-nen Tukunen
di-I diparani	D-ana/-nana Paranana
di-aké diwènèhaké	D-na/-kna Wènèhna

Adhedhasar tabel saha pamanggihipun para ahli menika, saged dipunpundhut dudutan bilih titikan ukara pakon tanggap inggih menika pakon D + (-en/-nen), pakon D + (-ana/-nana), pakon D + (-na/-kna). Tuladhanipun ukara pakon ingkang ngemu titikan pakon tanggap, kados wonten ing ngandhap menika.

1) *Sardi, layang kabar kae kudu kok-waca.*

Kok-waca pakon tanggapipun inggih menika *wacanen*. Kadadosan saking tembung lingga + (-en) → waca + (-en) = wacanen (pakon tanggap ko-wantah).

2) *Sarna, kertas kae kudu kok-pilihi.*

Kok-pilihi pakon tanggapipun inggih menika *pilihana*. Kadadosan saking tembung lingga + (-ana) → pilih + (-ana) = pilihana (pakon tanggap ko-i).

3) *Sarpan, barang silihan kae kudu kok-balekake.*

Kok-balekake pakon tanggapipun inggih menika *balekna*. Kadadosan saking tembung lingga + (-na) → bali + (-na) = balekna (pakon tanggap ko- ké).

Kajawi titikan ukara pakon tanggap, panambang ing basa jawi ingkang kalebet wonten titikan ukara pakon tanggap ugi dipunadharakn wonten ing

ngandhap menika. Panambang kasebat inggih menika (-en/-nen), (-ana/-nana), (-na/-kna).

1) Panambang -en/-nen

Panambang *-en* saged kasambungaken wonten ing tembung lingga ingkang pungkasanipun *vokal* utawi *konsonan*. Menawi tumempel wonten ing tembung lingga ingkang pungkasanipun *konsonan*, mila panambang *-en* menika ajeg (Sasangka, 2001: 56). Panambang *-en* menawi kasambungaken ing tembung lingga ingkang pungkasanipun *vokal*, mila panambang *-en* ewah dados *-nen*. Panambang *-en* ingkang kasambungaken ing tembung lingga, kajawi saged ndhapuk tembung kriya, ugi saged ndhapuk tembung kaanan utawi tembung watak. Panambang *-en* ingkang ndhapuk tembung kriya mengku teges *pakon* utawi *imperatife*. Tuladhanipun kados wonten ing ngandhap menika.

1.	Jawil	+	-en	→	Jawilen
2.	Dudut	+	-en	→	Duduten
3.	Sapu	+	-en	→	Sapunen
4.	Gotong	+	-en	→	Gotongen
5.	Keplak	+	-en	→	Keplaken
6.	Isi	+	-en	→	Isinen
7.	Gawa	+	-en	→	Gawanen
8.	waca	+	-en	→	Wacanen

2) Panambang -ana/-nana

Menawi wonten tembung lingga ingkang wasananipun awujud *vokal* lan tembung menika dipunwuwuhi panambang *-ana*, panambang *-ana* menika dados *-nana*. Ananging menawi tembung lingga kasebat pungkasanipun awujud *konsonan* lan tembung menika dipunwuwuhi panambang *-ana*, panambang *-ana* boten owah (Sasangka, 2001: 56). Tembung lingga ingkang dipunwuwuhi

panambang *-ana* mesthi dados tembung kriya, inggih menika kriya tanggap saha gadhah teges pakon (*imperatif*).

Tuladhanipun:

1.	kandha	+	-ana	→	kandhanana
2.	kanca	+	-ana	→	kancanana
3.	tali	+	-ana	→	talenana
4.	isi	+	-ana	→	isenana
5.	ombe	+	-ana	→	ombenana
6.	pepe	+	-ana	→	pepenana
7.	keplak	+	-ana	→	keplakana
8.	balang	+	-ana	→	balangana
9.	tulung	+	-ana	→	tulungana
10.	tinggal	+	-ana	→	tinggalana
11.	raup	+	-ana	→	raupana

3) Panambang *-na/-kna*

Panambang *-na* menawi kasambungaken kaliyan tembung lingga ingkang pungkasanipun *konsonan*, panambang *-na* boten owah. Ananging menawi tembung lingga ingkang pungkasanipun awujud *vokal* lan kawuwuhan panambang *-na*, panambang *-na* dados *-kna*. Tembung lingga ingkang kawuwuhan panambang *-na* mesthi dados tembung kriya tanggap saha gadhah teges pakon utawi prentah dateng mitra tutur supados nindakaken pakaryan ingkang dipunkajengaken (Sasangka, 2001: 56).

Tuladhanipun:

1.	lungguh	+	-na	→	lungguhna
2.	jupuk	+	-na	→	jupukna
3.	takon	+	-na	→	takokna
4.	ulung	+	-na	→	ulungna
5.	antem	+	-na	→	antemna
6.	sewa	+	-na	→	sewakna
7.	gawa	+	-na	→	gawakna
8.	sapu	+	-na	→	sapokna
9.	turu	+	-na	→	turokna
10.	Ili	+	-na	→	ilekna

2. Fungsipun Ukara Pakon

Fungsi ukara pakon kaandharaken dening tiyang satunggal dateng tiyang sanesipun inggih menika saprelu nyuwun piwales ingkang awujud tumindak (Ramlan, 1987:45). Piwales ingkang awujud tumindak menika salah satunggaling gadhah ancas inggih menika negesaken nalika ukara pakon dipunandharaken dening tiyang ingkang paring prentah. Miturut Rahardi (2005: 93) ancas saking ukara pakon ingkang dipunandharaken menika dipungayutaken dening *konteks* ingkang njalari kawontenan ukara pakon kasebut. Konteks menika gayut kaliyan mapinten pinten perkawis, inggih menika *lingkungan tutur, maksud tutur, nada tutur, peserta tutur* lan sapanunggalanipun Pamanggih kasebat ugi dipunsengkuyung dening pamanggihipun Sasangka. Miturut Sasangka, ukara pakon kagolongaken dados gangsal (2001: 181-183). Gangsal pakon kasebat inggih menika pamenging, pangajak, paminta, panentang saha limrah. Wondene andharan ngengingi gangsal ukara pakon kasebat, kados wonten ing ngandhap menika.

a. Limrah

Pakon limrah utawi dhawuh inggih menika pituduh supados nindakaken (Poerwadarminta, 1939: 458). Pakon limrah menika mengku ukara lamba. Ukara lamba menika ukara ingkang kadadosan saking satunggal klausa. Tegesipun ukara kasebat namung kadadosan saking jejer kaliyan wasesa, sarta ugi saged dipuntambahi lesan, geganep, utawi katrangan. Dados, jejer kaliyan wasesa wonten ukara pakon menika gunggungé namung satunggal saha boten kenging langkung saking menika. Miturut (Rahardi, 2005: 79) titikan ukara pakon limrah

inggi menika (1) *berintonasi keras*, (2) dipunsengkuyung dening tembung kriya lingga, (3) dipunwuwuhi panambang. Ukara pakon limrah menika jinisipun wonten ingkang alus anggenipun ngandharaken saha wonten ingkang kasar.

Tuladhanipun:

- *PRmu kuwi // enggal digarap!*
J W
- *Barangku iki // gawakna // tekan ing motorku*
J W K

(Sasangka, 2001: 182)

b. Pamenging

Pakon pamenging utawi penging inggi menika pakon ingkang murihipun boten dipuntindakaken (Poerwadarminta, 1939: 484). Ananging, menawi pakon menika kedah dipuntindakaken, mila prentahipun kanthi teges. Titikanipun inggi menika kanthi tembung pambiyantu kudu / kedah, aja, ora kena / ora kepareng, lsp.

Tuladhanipun:

- *Kowe ora kena dolan yen durung sinau.*
- *Aja mangan ing ngarep lawang!*
- *Sanajan udane isih deres, kowe kudu buhal saiki!*

(Sasangka, 2001: 182)

c. Pangajak

Pakon pangajak utawi ajak inggi menika sami ngajak utawi nindakaken pangajak dhateng tiyang sanes (Poerwadarminta, 1939: 3). Sajatosipun, pakon pangajak menika sipatipun alus. Tegesipun mretah, ananging boten kanthi teges, dados menawi boten dipuntindakaken boten njumbuhaken masalah ingkang wigati. Miturut (Rahardi, 2005: 82) titikanipun inggi menika kanthi tembung pambiyantu ayo, coba, nyuwun, mangga, lsp. Ananging kadang kala ugi saged ngginakaken tembung pambiyantu kudu utawi aja.

Tuladhanipun:

- *Coba tulung, jendhela kuwi buka ken!*
- *Ayo padha macaa buku supaya pinter!*
- *Nyuwun pangapunten, lenggahipun kula aturi majeng kemawon.*
- *Yen kepingin makmur, kowe kudu jujur.*
- *Yen cluthak aja galak, yen galak aja cluthak.*

d. Panantang

Pakon panantang inggih menika mratelakaken nantang (Poerwadarminta, 1939: 462). Pakon panantang menika suraosipun nyindir tiyang ingkang dipunajak guneman supados nindakaken pakaryan.

Tuladhanipun:

- *Gage balangen yen arep njaluk benjut sirahmu.*
- *Yen nyata kendel, aryaka kae kongkonen turu ing kuburan.*
- *Antemen yen pancen kowe wani.*
- *Cabuten tulisan kuwi yen kepingin komplengi uwong.*

(Sasangka, 2001: 182)

e. Paminta

Pakon paminta inggih menika panyuwunan utawi pinta (Poerwadarminta, 1939: 461). Pakon paminta menika sajatosipun paring dhawuh dateng tiyang ingkang dipunajak guneman kanthi *intonasi* ingkang alus. Miturut (Rahardi, 2005: 80) titikan ukara pakon paminta menika kanthi tembung pambiyantu coba, nyuwun, menawi saged, nyuwun tulung kanthi urmat lan sanesipun.

Tuladhanipun :

- *Mbok kowe kuwi mengko dolang menyang omahku.*
- *Dhik, tulung cendelane ditutup bae.*
- *Adhimu kae mbok diwarahi nulis aksara jawa.*
- *Bapak-bapak, kula aturi midangetaken andharan kula punika!*

(Sasangka, 2001: 182)

Pamanggihipun para ahli wonten ing nginggil menika saged dipunpendhet dudutan bilih saben ukara pakon ingkang dipunandharaken menika gadhah pawadan piyambak kenging menapa nyebataken ukara pakon kasebat.

Pawadanipun inggih menika supados tiyang ingkang dipunajak gineman menika saged mangertosi kalebet wonten fungsi ingkang pundi ukara pakon ingkang dipunandharaken.

D. Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta

Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta asalipun inggih menika saking mapinten-pinten majalah basa jawi ingkang dipunginakaken kangge sumber *penyusunan* menika. Dipunasilaken mapinten-pinten tuladha panaliten ingkang arupi cerita cekak Jawi wonten Yogyakarta. Cerkak ingkang dipunginakaken minangka tuladha *penyusunan* menika dipunadani adhedhasar tetimbangan *kasusastraan*. Awit saking menika, asiling penyusunan dipunkajengaken saged paring gambaran bab *dinamika* cerita cekak Jawi.

Antologi Cerita Pendek di Yogyakarta minangka asiling kempalan 118 cerkak ingkang anggitanipun Dhanu Priyo Prabowo, V. Risti Ratnawati, kaliyan Rijanto dipunadani dening Balai Bahasa Yogyakarta tahun 2013. *Antologi Cerita Pendek di Yogyakarta* dipundamel ugi kagungan pangajab salah satunggalipun inggih menika dados satunggaling *upaya* anggenipun nyengkuyung sastra Jawi saha dados sarana papan ngasah wawasan lan kaprigelan para pamaos ingkang ngudi dados sastrawan Jawi. Tema-temanipun cerkak ingkang wonten salebeting *Antologi Cerita Pendek di Yogyakarta* menika gayut kaliyan padintenan, kadosta babagan katresnan, keluarga, kekancan, lan sapanunggalanipun. Wonten ing salebeting *Antologi Cerita Pendek di Yogyakarta* ngewrat 118 irah-irahan cerkak kanthi tema ingkang maneka warni, inggih menika: Janji Kang Wis Diucapake,

Gara-Garaning Kendhil Mengkureb, Kepriye, Suduk Gunting Tatu Lara, Prasetya, Kurban, Tanjung Marga, Pinasthi, Godha...?!, Kalung Emas, Bawon Revolusi, Rita, Dukune Pancen Peng-Pengan, Sumbadra Taun 1955 Timbul, Ewuh Aya, Aku Mung Saderma, Diwasa, Djaka Sala, Potret, Thukulan Ing Madyaning Karang, Crita Saka Pagunungan, Karampungan Kang Wicaksana, Bantuwan Saka India, Maling, Dhandhanggula, Pawarta, Sedhihing Katresnan, lan sapanunggalanipun.

E. Panaliten ingkang Jumbuh

Panaliten ingkang jumbuh menika panaliten ingkang sampun dipuntindakaken dening Herawati kanthi irah-irahan *Kalimat Perintah dalam Bahasa Jawa*. Panaliten menika sami-sami naliti babagan *sintaksis* mliginipun babagan ukara pakon. Cara panaliten ingkang dipunginakaken ugi sami inggih menika panaliten *deskriptif*. Panaliten menika sami-sami ngginakaken data sinerat, ananging ingkang andadosaken beda antawisipun kalih panaliten ingkang kula tindakaken inggih menika bilih panalitenipun Herawati menika ngrembag babagan *struktural internal* ukara pakon ingkang bedakaken kaliyan bentuk ukara-ukara sanesipun. Wondene panaliten ingkang panliti rembag menika babagan jinis, titikan ukara pakon saha fungsipun ukara pakon. Jinising sumber *data* ingkang panliti ginakaken beda kaliyan kagunganipun Herawati, menawi Herawati menika datanipun ngginakaken *data lisan* saha *data tulis*. *Data lisan* menika dipunpundhut saking wicantenan ing padintenan, utaminipun saking tiyang ingkang saged saha paham kaliyan basa Jawi sarta ingkang asalipun saking

Yogyakarta. Wondene panaliten ingkang badhe katindakaken menika ngginakaken sumber *data* saking *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*.

Panaliten ingkang jumbuh salajengipun inggih menika panaliten ingkang sampun dipuntidakaken dening Fajar Istikhomah kanthi irah-irah *Tindak Tutur Pakon wonten Novel Kunarpa Tan Bisa Kandha Anggitanipun Suparta Brata*. Cara panaliten ingkang dipunginakaken ugi sami inggih menika panaliten *deskriptif*. Panaliten menika sami-sami ngginakaken data sinerat. Panaliten ingkang Fajar tindakaken menika ngrembag babagan tindak tutur pakon ingkang sumber datanipun saking *novel Kunarpa Tan Bisa Kandha* anggitanipun Suparta Brata. Panaliten kasebat jumbuh kaliyan panaliten ingkang panliti tindakaken kanthi irah-irahan *Ukara Pakon Wonten ing Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta* amargi gadhah *fokus* kajian ingkang sami inggih menika babagan ukara pakon. Adhedhasar saking panaliten ingkang jumbuh, sampun dipunandharaken beda saha saminipun panaliten ingkang jumbuh kaliyan panaliten menika. Kabuktekaken menawi panaliten menika dereng dipunrembag panaliti sanes. Panaliten menika saged dipundadosaken gambaran kangge panaliten salajengipun.

F. Nalaring Pikir

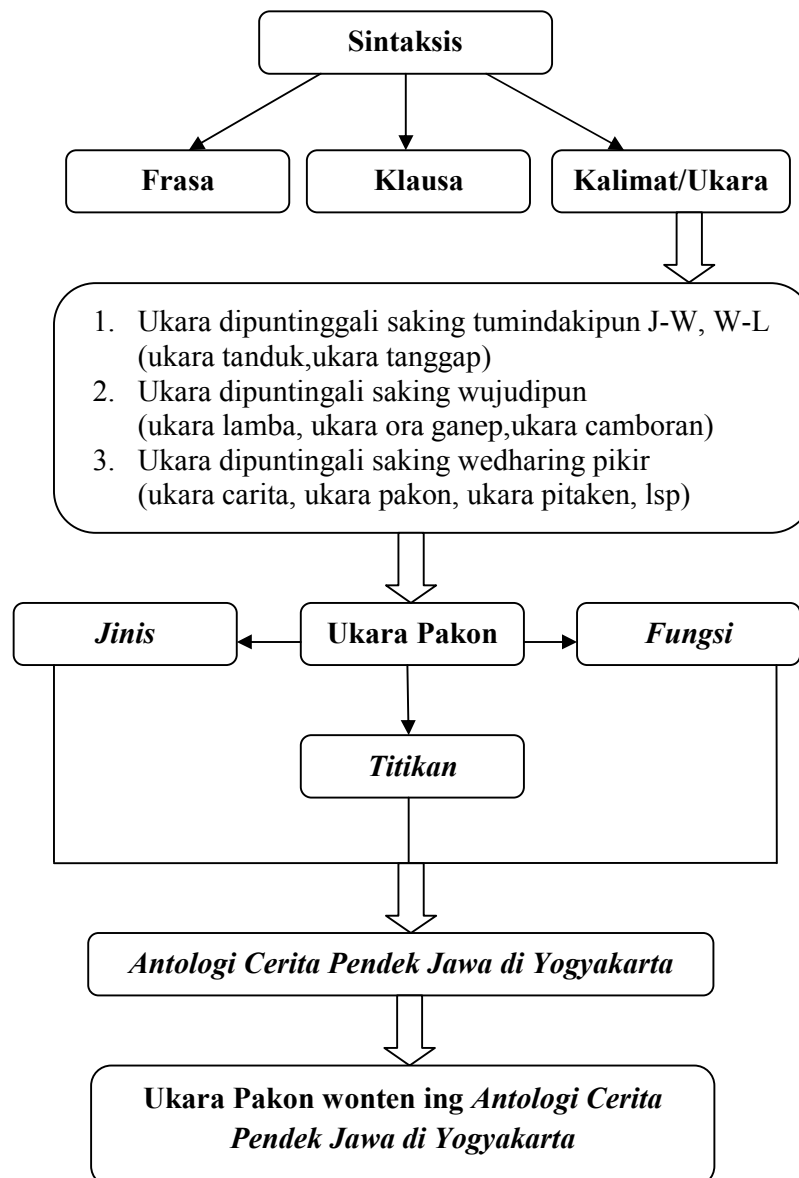
Panaliten menika irah-irahanipun “*Ukara Pakon Wonten Ing Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*”. Adhedasar teori, Ukara pakon inggih menika ukara wedharaning raos pangraos manungsa, tumuju dhateng tiyang kapindho supados nindhakaken pakaryan. Tuladhanipun: *bocah-bocah rungokna! Yen wis rampung anggonku dongeng, kowe kabeh kudu nyritakake isine! Banjur gawenen*

cekakane ing buku tulismu!. Fungsipun ukara pakon menika supados nindhakaken tumindak saha gadhah pangajab dhateng tiyang ingkang mirengaken saha mangertosi tumindak ingkang kedah dipuntindhakaken saking andharan tiyang ingkang paring prentah. Ciri-ciri ukara pakon inggih menika, (1) ngginakaken tanda seru (!) wonten pungksaning ukara menawi dipunginakaken wonten basa seratan, (2) *intonasi* wonten pungkasaning ukara menika seru, (3) wonten ukara pakon, *predikatipun* asring ngginakaken tembung kriya ingkang wonten panambangipun -a, -en, -na, -ana, (4) *struktur* wonten ukara pakon menika *predikat* rumiyin lajeng *suPoerwadarmintaek*.

Jinis ukara pakon saged kaperang dados pakon tanduk saha pakon tanggap, miturut Antunsohono (1956: 36-37) (1) ukara pakon menawi dipuntinggali saking wasesanipun ngginakaken pakon tanduk. Titikanipun pakon tanduk inggih menika sarana panambang (-a), (-ana)/(nana),(-na)/(-kna), (2) ukara pakon menawi dipunbetahaken lesan utawi araniipun ingkang kedah dipuntandangi, ngginakaken pakon tanggap. Titikanipun pakon tanggap inggih menika sarana panambang (-en)/(-nen), ugi saged sarana panambang (-ana)/(-nana), saha (-na)/(-kna)

Wondene, menawi fungsipun ukara pakon menika ugi wonten mapinten-pinten warni. Miturut Sasangka (1989: 126-127) ukara pakon menika wonten gangsal, inggih menika pakon limrah, pamenging, pangajak, panantang, paminta. Ancasipun panaliten inggih menika badhe ngandharaken jinis titikan saha fungsi ukara pakon wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta. Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta* inggih menika asalipun saking mapinten-pinten majalah basa jawi ingkang dipunginakaken kangge sumber *penyusunan*.

Wonten salebeting *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta* menika ngewrat ukara pakon ingkang dipunginakaken dening paraga wonten ing cerkak *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*. Sasampunipun dipunpanggihaken sedaya *data*, salajengipun dipunanalisis miturut *teorinipun*. Ingkang pungkasan menika damel dudutan saking panaliten kanthi rinci.

Gambar 1: Bagan Nalaring Pikir

BAB III

CARANIPUN PANALITEN

A. Jinis Panaliten

Jinisipun panaliten menika kalebet panaliten *deskriptif*. *Metode deskriptif* menika dipuntindakaken adhedhasar kasunyatan utawi *fenomena empiris* ingkang wonten ing panutur-panuturipun satemah dhata ingkang dipunasilaken utawi dipunserat jinisipun basa kados *paparan* sawontenipun (Sudaryanto, 1986: 62).

Dipunandharaken dening Chaer (2007: 9) bilih *kajian deskriptif* dipunadani kaping pisan kanthi ngempalaken dhata, mantha-mantha dhata, lajeng nganalisis dhata. Wonten ing panaliten menika *analisis* utawi olah dhata dipunadani kanthi manggihaken saha nggandharaken jinis ukara pakon, titikan ukara pakon saha *funksinipun* ukara pakon.

Wonten ing panaliten menika dhata ingkang dipunkempalaken jinisipun ukara sanes angka. Panaliten *deskriptif* dipunadani kanthi cara nyerat dhata ingkang jinisipun tembung-tembung, ukara-ukara, *wacana*, *gambar* utawi *foto*, *catatan harian*, *memorandum*, *vidio tape* (Edi Subroto, 1992: 7). Ukara pakon menika ingkang dipunrembag wonten ing salebeting panaliten. Ancas panaliten menika ngandharaken kanthi cetha ukara pakon wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta* ingkang saged dipunanalisis gayut kaliyan jinis ukara pakon, titikan ukara pakon saha *funksinipun* ukara pakon.

B. Dhata saha Sumber Dhata Panaliten

Dhata inggih menika *informasi* utawi *bahan* ingkang wonten ing *alam* (teges ingkang wiyar), ingkang kedah dipunpanggihaken saha dipunkempalaken dening panaliti gayut kaliyan perkawis ingkang dipunteliti. Awit saking mekaten, dhata menika jinisipun *bahan* ingkang gayut kaliyan perkawis ingkang dipunteliti kangge paring wangsulun dhumateng perkawis ingkang dipunteliti (Sudaryanto, 1993: 3). Dhata ingkang dipunkaji wonten panaliten kanthi irah-irahan *Ukara Pakon wonten ing Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta* menika jinisipun ukara. Ukara-ukara pakon kasebut pikantuk saking panyerating *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*. Ukara minangka dhata wonten ing panaliten menika dipunteliti kanthi dipunanalisis jinis ukara pakon, titikan ukara pakon saha *fungsinipun* ukara pakon.

Sumber dhata inggih menika saking pundi dhata panaliten menika dipunpanggihi (Subroto, 1992: 34). *Sumber* dhata wonten ing panaliten menika inggih menika *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*. *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta* ngewrat tema ingkang maneka warni amargi antawisipun tema cariyos satunggal kaliyan tema cariyos sanesipun menika beda. *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta* menika kacithak dening Departemen Pendidikan Nasional Pusat Balai Bahasa Yogyakarta rikala taun 2013.

C. Pirantining Panaliten

Anggenipun ngempalaken dhata dipuntindakaken dening panaliti piyambak (*human Instrument*). Pirantining panaliten ingkang dipunginakaken wonten panaliten

menika ngginakaken *tabel analisis dhata*. *Tabel analisis dhata* menika dipunginakaken minangka piranti kangge nganalisis asiling dhata panaliten. Panaliti ugi ngginakaken kertu dhata minangka pirantos pambiyantu kangge ngampalaken saha ngecek dhata. Saderengipun dhata dipunanalisis, dipunserat rumiyin wonten ing kertu dhata. Dhata ingkang kapanggihaken wonten panaliten menika gayut kaliyan jinisipun ukara pakon, titikan ukara pakon, lan *fungsinipun* ukara pakon wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*. Wonten ing ngandhap menika jinisipun kertu dhata ingkang dipunginakaken kangge ngandharake dhata ingkang kapanggihaken wonten ing panaliten menika.

Tabel 3. Format Kartu Dhata Panaliten

No. Dhata	4
Sumber Dhata	ACPJdY Kaca 51 / irah-irahan Sunduk Gunting Tatu Loro
Dhata	Astoeti : “ <i>Aku ngerti yen sampeyan wes kawin. Aku krungu dhewe. Ora liwat supaya ora ngewuh-ewuhi anggonmu seneng-seneng karo garwamu anyar, dina iki aku enggal <u>irimana</u> layang pegat.</i> ”
Jinis Titikan Pakon Wujud	- pakon tanggap - D- + -ana = kirim + ana = kirimana - pakon paminta.

D. Caranipun Ngempalaken Dhata

Caranipun ngempalaken dhata wonten ing panaliten menika ngginakaken *metode nyemak*. *Metode nyemak* inggih menika *metode ngempalaken dhata kanthi nyemak basa ingkang dipunginakaken* (Sudaryanto, 1993: 133). *Metode nyemak dipunadani kanthi teknik* maos, nyinau, saha nggatosaken basa seratan, ingkang

dipunginakaken jinisipun ukara-ukara wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta* utaminipun bab ukara pakon.

Salejengipun *teknik* nyerat dipunadani kanthi cara nyerat dhata ingkang jinisipun ukara pakon wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta* ingkang kalebet jinis ukara pakon, titikan ukara pakon saha *funksinipun* ukara pakon ingkang sampun dipuntemtokaken adhedhasar *konteks*. Panyerating ukara minangka dhata kasebut dipunserat menapa wontenipun. Dhata ingkang sampun dipunkempalaken dipunperang saha dipunkelompokaken adhedhasar jinis ukara pakon, titikan ukara pakon saha *funksinipun* ukara pakon.

Caranipun ngempalaken dhata ingkang sepisan, inggih menika mawi teknik maos, teknik maos dipunadani kanthi cara wonten ing ngandhap menika.

1. Nyemak (maos, nyinau, saha nggatosaken) *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta* kanthi *cermat*, saengga panliti manggihaken dhata ingkang saged dipuntrepaken kaliyan ancasing panaliten.
2. Paring *kode bahan* panaliten ingkang wonten ukara pakonipun. Dhata menika jinis ukara pakon, titikan ukara pakon saha *funksinipun* ukara pakon ingkang sampun dipuntemtokaken wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*. Dhata ingkang kalebet jinis ukara pakon tanduk dipunparingi kode “td”, dhata ingkang kalebet jinis ukara pakon tanggap dipunparingi kode “tg”. Dhata ingkang kalebet titikan ukara pakon tanduk dipunparingi kode “td/L D- + -a”, “td/w N- + -a”, “td/ke-k N- + -na/-kna”. Dene menawi *funksinipun* ukara pakon dipunserat paminta, pamenging, panentang, limrah saha pangajak.

3. Nyerat dhata ingkang ngandhut jinis ukara pakon, titikan ukara pakon saha *fungsinipun* ukara pakon wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*.
Teknik nyerat dhata menika dipunadani ngginakaken kertu dhata.
4. Nganalisis dhata ingkang sampun dipunserat kanthi mantha-mantha jinis ukara pakon, titikan ukara pakon saha *fungsinipun* ukara pakon ingkang dipunginakaken wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*.

E. Caranipun Nganalisis Dhata

Caranipun *analisis* dhata wonten ing panaliten menika ngginakaken *analisis deskriptif*, inggih menika kanthi cara ngandharaken dhata miturut *kategori-nipun*, lajeng dipun-*analisis* adhedhasar *ukaranipun* ingkang sampun wonten. *Analisis deskriptif* menika nggadhahi ancas kangge ngempalaken *informasi* kanthi cara *objektif* saha menapa wontenipun. Adhedhasar pangertosan wonten ing nginggil, dhata ingkang wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa Di Yogyakarta* dipunkempalaken lajeng dipunperang dados kelompok wonten ing jinis ukara pakon, titikan ukara pakon saha *fungsinipun* ukara pakon gayut kaliyan watesaning perkawis ingkang sampun dipundamel. Wonten ngandhap menika badhe dipunandharaken cak-caknipun *analisis* dhata.

1. *Pengelompokan data*, asiling dhata dipunpantha-pantha miturut jinis ukara pakon. Panliti ngandharaken jinis ukara pakon adhedhasar teori bab jinis ukara pakon miturut Antunsuhono (1956: 36-37). Ukara pakon menika dipunperang dados kalih, inggih menika ukara pakon tanduk saha ukara pakon tanggap.

2. Jinis ukara pakon ingkang sampun kapanggihaken menika dipun*analisis* miturut titikan ukara pakon. Bab titikan ukara pakon, panliti ngginakaken teori titikan pakon tanduk saha pakon tanggap miturut Kridalaksana,dkk (2001:75) ingkang dipunsengkuyung dening *teorinipun* Antunshono (1956: 24-24). Dene saben dhata arupi ukara pakon ingkang sampun dipunpanggihaken jinis lan titikanipun menika dipunjumbuhaken kaliyan *konteks* wonten cariyos cekak ing *Antologi Cerita pandek Jawa di Yogyakarta* kangge mangertosi kalebet wonten fungsi ukara pakon menapa dhata kasebat, menapa kalebet wonten paminta, pamenging, limrah, panantang, utawi pangajak.
3. Damel dudutan, saking pirembagan jinis, titikan saha *fungsinipun* ukara pakon ingkang dipunpanggihaken ing *Antologi Cerita pandek Jawa di Yogyakarta* salajengipun dipundamel dudutan.

Tabel 4. Analisis Dhata

No	D a t a	Pakon Tanduk				Pakona tanggap			Fungsi					Pethikan ing ACPJdY	Andharan
		T d/ L D - + -a	T d w N - + -a	Td- i-k N- + - ana /- nan a	Td- ke- k N- + - na/ - kna	Tg ko- w D- + - en/ - nen	Tg ko- i D- + - ana /- nan a	Tg ko- ke D- + - na/ - kna	Limrah	pangajak	Paminta	panantang	pamenging		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16

F. *Validitas saha Reliabilitas Dhata*

Wonten panaliten menika cara anggenipun ngesahaken dhata menika kanthi *validitas saha reliabilitas*. *Validitas* ingkang dipunginakaken wonten panaliten inggih menika ngginakaken *validitas triangulasi teori*, saha tetimbangan ahli. *Validitas triangulasi teori* dipuntindakaken kanthi cara jumbuhaken dhata kaliyan *teori-teori* ingkang dipunginakaken minangka dhasar utawi landhesan. Salajengipun, tetimbangan *ahli* dipuntindakaken kanthi cara konsultasi bab asil panalitenipun kaliyan *ahli* ingkang mangertosi bidang ingkang dipunteliti. Wonten ing panaliten menika ingkang dados ahli inggih menika *dosen pembimbing*.

Reliabilitas ingkang dipunginakaken wonten panaliten “*Ukara Pakon Wonten Ing Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*” inggih menika *reliabilitas stabilitas (stability)*. *Reliabilitas stabilitas* gayut kalihan *konsistensi* piranti kangge ngukur *dhata* ingkang dipunambali kaping kathah. *Reliabilitas stabilitas* dipunginakaken kangge ngukur *dhata* ingkang dipunambali kaping kathah ananging asilipun sami, kanthi sarat *dhata-dhata* ingkang kaukur kawontenanipun sami ananging wekdalipun beda (Setiyadi, 2006: 16-17). *Reliabilitas stabilitas* wonten panaliten menika ningali saha maos kanthi dipunlampahi kaping kathah tumrap *dhata* miturut *konteks* ingkang dipuntegesi supados pikantuk *dhata* ingkang *stabil* (boten ewah-ewah). *Dhata* ingkang sampun dipuntampi lajeng dipunkaji jumbuh kalihan perkawis ingkang dipunteliti wonten panaliten inggih menika jinis ukara pakon, titikan ukara pakon saha *fungsinipun* ukara pakon wonten ing *Ukara Pakon Wonten Ing Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*.

BAB IV

ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGANIPUN

Wonten ing perangan menika ngewrat asiling panaliten ingkang sampun katindakaken. Asiling panaliten inggih menika babagan jinis ukara pakon, titikan ukara pakon, saha fungsi ukara pakon ingkang kapanggihaken wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*. Jinis ukara pakon ingkang kapanggihaken inggih menika wonten kalih werni inggih menika ukara pakon tanduk saha ukara pakon tanggap. Salajengipun, ukara ingkang sampun kapanggihaken menika ditliti titikanipun, lajeng fungsipun ukara pakon menika dipunjumbuhaken kaliyan surasaning isi ukaranipun. Asiling panaliten ing antawisipun wonten kalih menika dipunandharaken mawi tabel, wondene data-data ingkang jangkep badhe dipunandharaken ing kaca lampiran.

A. Asiling Panaliten

Asiling panaliten babagan ukara pakon ingkang sampun katindakaken badhe dipunadharaken wonten ing bab menika sareng kaliyan pirembaganipun. Asiling panaliten menika afungsi asiling analisis ingkang dipunadharaken ing *tabel-tabel*, wondene andharanipun badhe kaandharaken ing pirembagan. Panaliten menika sampun kasil manggihaken janisipun ukara pakon, titikan ukara pakon tanduk lan tanggap, saha fungsining ukara pakon ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*. Asiling panaliten dipunadharaken wonten ing tabel ngandhap menika.

Tabel 5. Asiling Panaliten Ukara Pakon wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*.

No.	Jinis Ukara Pakon	Titika Ukara Pakon	Fungsi Ukara Pakon	Andharan
1	2	3	4	5
1.	Pakon Tanduk	Tanduk lingga (D + -a)	Paminta	<p>Dhata 01</p> <p><i>Toet, karepmu mono ya bener, lan apik nanging weruha, saumpama barang-barang iki lan pakebonan sebagian takdol saka pangiraku ya cukup, nanging elinga, banjur.....sawise didol kepriye?? Wis ta aja mbok piker bab lelakone Masmu Ton tokna wae, supaya dirasaake.</i></p> <p>(Suduk Gunting Tatu Loro/49)</p> <p>-Jinis pakon: kalebet jinis ukara pakon tanduk. Pakonipun supados eling, dipuntingali saking tembung elinga.</p> <p>-Titikanipun pakon : Ukara pakon menika sarana panambang (-a). D- + -a = eling + a = elinga.</p> <p>-fungsi pakon : Bapakipun Astoeti nyuwun dhateng Astoeti supados eling, eling menika ancasiipun mangertosi kados pundi menawi barang-barang lan pakebonan dipunsade, lan boten ngurusi kangmasipun malih. Ukara kasebat kalebet fungsi pakon paminta.</p>
			Pangajak	<p>Dhata 02</p> <p><i>Wis Mas, saiki ayo muliha dhisik niliki mbakyu, sampeyan ora kangen ta?</i></p> <p>(Suduk Gunting Tatu Loro/51)</p> <p>-Jinis pakon: kalebet jinis ukara pakon tanduk. Pakonipun supados mulih, dipuntingali saking tembung muliha.</p> <p>-Titikanipun pakon : Ukara pakon menika sarana panambang (-a). D- + -a = mulih + a = muliha.</p> <p>-Fungsi pakon : Rayinipun Mas Tono ngajak Mas Tono wangsul nuweni mbakyunipun, ingkang kalebet wonten fungsi pakon pangajak, dipunsengkuyung dening</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5
				kawontenan tembung <i>ayo</i> .
			Paminta	<p>Dhata 40 <i>Kandhaa karo Mollen yen diculik lan klakon bisa ucul sawise dipilara nganti meh semaput. Sing mbenjol-mbenjol nang mbun mbun kuwi uduhna... wis kariya slamet. Dienggal baliya !!</i> (Beteng Siluman/243)</p> <p>-Jinis pakon : kalebet jinis ukara pakon tanduk. Pakonipun supados kandha, dipuntinggali saking tembung kandhaa. -Titikanipun pakon : Ukara pakon menika sarana panambang (-a). D + -a = kandha + a = kandhaa. -Fungsi pakon : Kapten nyuwun dhateng Letnan Knil Bono supados paring pirsu dhateng Mollen menawi piyambakipun diculik lan dipilara, ukara kasebat kalebet wonten fungsi pakon paminta.</p>
			Panantang	<p>Dhata 77 <i>Saiki ngakua terus terang nek malinge ki kowe!</i> (Maling/519)</p> <p>-Jinis pakon : kalebet jinis ukara pakon tanduk. Pakonipun supados ngaku, dipuntinggali saking tembung ngakua -Titikanipun pakon : Ukara pakon menika sarana panambang (-a). D + -a = ngaku + a = ngakua. -Fungsi pakon : Wage dipuntantang supados ngaku menawi malinge menika piyambakipun, ukaranipun kalebet wonten fungsi pakon panantang.</p>
			Limrah	<p>Dhata 68 <i>Apa! Edan koe Man! Edan! Wis embuh ora weruh! Kana lunga, lungoa! Wedhusku alapen kabeh! Aku ra butuh ngurusi wong sinthing!</i> (Digadhuhi Wedhus/436)</p> <p>-Jinis pakon : kalebet jinis ukara pakon tanduk. Pakonipun supados lunga,</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5
				<p>dipuntinggali saking tembung lungaa.</p> <p>-Titikanipun pakon : Ukara pakon menika sarana panambang (-a). $D + -a = lunga + a = lungaa$.</p> <p>-Fungsi pakon : Bu Tatik menika dhawuhi Parman supados kesah ngasta wedhusipun. Ukara kasebat kalebet wonten fungsi pakon limrah.</p>
		Tanduk wantah (N + -a)	Paminta	<p>Dhata 36</p> <p><i>O, ya wis ta, Yu, nek ngono sawetara wektu manggona nggonku.</i> (Gotong Royong/ 230)</p> <p>-Jinis pakon : kalebet jinis ukara pakon tanduk. Pakonipun supados manggon, dipuntinggali saking tembung manggona.</p> <p>-Titikanipun pakon : Ukara pakon menika sarana panambang (-a). $N + -a = lunga + a = lungaa$.</p> <p>-Fungsi pakon : Bu Dirja nyuwun dhateng Mbok Wira supados kersa manggen wonten dalemipun Bu Dirja. Ukara kasebat kalebet wonten fungsi pakon paminta.</p>
			Panantang	<p>Dhata 63</p> <p><i>Yu, sing pokok panjenengan arep ngawinke ilmu apa arep ngawinke kesibukan, apa ngawinke katresnan? Wis miliha sing panjenengan tresnani, resiko belakang. yen panjenengan ngresakake wong sing ora sibuk, wis ta, golek panji klangtung wae.</i> (Anjarwati/386)</p> <p>-Jinis pakon : kalebet jinis ukara pakon tanduk. Pakonipun supados milih, dipuntinggali saking tembung milih.</p> <p>-Titikanipun pakon : Ukara pakon menika sarana panambang (-a). $N + -a = milih + a = lungaa$.</p> <p>-Fungsi pakon : Jeng Ri menika nantang Yu wati milih sinten ingkang ditresnani, menawi milih tiyang ingkang boten sibuk, Jeng Ri dhawuhi milih panji klangtung kemawon. Ukara kasebat kalebet wonten fungsi pakon panantang.</p>
			Limrah	<p>Dhata 75</p> <p><i>aku duwe kayu mburi kae. Nek mung</i></p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5
				<p><i>saobongan wae turah kae. Njupuka Wak! Aja digepuk tenan, eman-eman no kok.</i> (Lesung/501)</p> <p>-Jinis pakon : kalebet jinis ukara pakon tanduk. Pakonipun supados njupuk, dipuntinggali saking tembung njupuka.</p> <p>-Titikanipun pakon : Ukara pakon menika sarana panambang (-a). N + -a = njupuk + a = lungaa.</p> <p>-Fungsi pakon : Mas Usman dhawuhi Wak Nasimin mundhut kayu ingkang wonten wingking griya damel kayu obong, supados lesungipun boten dipungepuk. Ukara kasebat kalebet wonten fungsi pakon limrah.</p>
		Tanduk i-kriya (N+ana/nana)	Limrah	<p>Dhata 31</p> <p><i>Wong sing lunga piknik kuwi ora ngetung cacahe dhuwit. Butuhe a rep seneng. Kanggone wong liyane awak dhewe iki, dhuwit telung atus mono dudu apa-apa. Karo meneh ngelingana, kanggone wong terpelajar, plesir kuwi ya perlu.</i> (Ing Sangisore Rembulan/197)</p> <p>-Jinis pakon : kalebet jinis ukara pakon tanduk. Pakonipun supados eling, dipuntinggali saking tembung ngelingana.</p> <p>-Titikanipun pakon : Ukara pakon menika sarana panambang (-ana). Ng + D + -ana = ng + eling + ana = ngelingana.</p> <p>-Fungsi pakon : Kangmasipun Mirah paring dhawuh dhateng Mirah supados mangertosi bilih plesir menika perlu kanggenipun tiyang terpelajar. Ukara kasebat kalebet wonten fungsi pakon limrah.</p>
			Paminta	<p>Dhata 48</p> <p><i>Ora ngertia sing dikirimi lagi nesu banget ya? Piye Dhik Yut?hehe, nanging seiki nesune rak wis mari ta? Padhang bulang je, kathik kesel-kesel aku ya budhal bae merlokake nyusul sliramu rene. Mrisanana liwat jendhela kuwi, Yut!</i> (Lembaran Kapisan/305)</p> <p>-Jinis pakon : kalebet jinis ukara pakon tanduk. Pakonipun supados mrisani, dipuntinggali saking tembung mrisanana.</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5
				<p>-Titikanipun pakon : Ukara pakon menika sarana panambang (-nana). M + D + -ana = m + pirs + nana = mrisanana.</p> <p>-Fungsi pakon : Harno menika nyuwun dhateng Kayuti supados mrisani wonten jendelo amargi wonten jawi menika saweg padhang bulan. Ukara kasebat alebet wonten fungsi pakon paminta.</p>
2.	Pakon Tanggap	Tanggap ko-wantah (D+ -en/nen)	Limrah	<p>Dhata 23</p> <p><i>Coba ta pikiren! Apa awak dhewe ora mesakake marang bocah-bocah kang ora dosa karo perkara kuwi? Dheweke kepeksa kاپiran sekolahe. Coba pikiren!</i> (Piwales/166)</p> <p>-Jinis pakon : kalebet jinis ukara pakon tanggap. Pakonipun supados mikir, dipuntinggali saking tembung pikiren.</p> <p>-Titikanipun pakon : Ukara pakon menika sarana panambang (-en). D + -en = pikir + en = pikiren.</p> <p>-Fungsi pakon : Kancanipun Tarimin menika paring dhawuh dhateng Tarimin supados mikir kados pundi kahananipun bocah-bocah ingkang boten saged sekolah amargi satunggal perkawis. Ukara menika kalebet wonten fungsi pakon limrah.</p>
			Paminta	<p>Dhata 35</p> <p><i>mbok coba etungen, sedino pitungpuluh kui nek sesasi piro? Opo ora punjul saka rongewu? Coba nek ming ditandhing karo pegawe elek-elekan wae opo ora akeh aku? Mangka nek pegawe ki sandhangane kudu rajin, kudu setlikan, nek aku lehku nyandhang mung trima kaya ngene.</i> (Gotong Royong/226)</p> <p>-Jinis pakon : kalebet jinis ukara pakon tanggap. Pakonipun supados ngetung, dipuntinggali saking tembung etungen.</p> <p>-Titikanipun pakon : Ukara pakon menika sarana panambang (-en). D + -en = etung + en = etungen.</p> <p>-Fungsi pakon : Pak Wira nyuwun dhateng</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5
				Mbok Wira ngetung menawi kangge gesang sedintenipun menika betahaken pitungpuluh menawi setungal sasi menika kedah betahaken pinten. Ukara kasebat kalebet wonten fungsi pakon paminta.
			Panantang	<p>Dhata 73</p> <p><i>Mas Wir, aja banget-banget dume dadi wong lanang. Aku ya percaya yenaku njijiki. Bebasan bathang ning doyan mangan. Nanging kowe kudu eling Mas, kabeh kuwi ya merga saka kowe lan aku. Yen kowe ora kena tak prayogakake luwih becik aku pegaten Mas, tutugna nggonmu nguja palanyahan bekas.</i></p> <p>(Layang Pamit/497)</p> <p>-Jinis pakon : kalebet jinis ukara pakon tanggap, Pakonipun supados dipegat, dipuntinggali saking tembung pegaten.</p> <p>-Titikanipun pakon : pakon menika sarana panambang (-en). D + -en = pegat + en = pegaten.</p> <p>-Fungsi pakon : Warsi menika nantang garwanipun ingkang nama Wiryono supados dipunpegat menawi piyambakipun boten saged dipunprayogaaken lan tasih nggandheng wanita sanes. Ukara kasebat kalebet wonten fungsi pakon panantang.</p>
		Tanggap Ko-i (D+-ana/nana)	Paminta	<p>Dhata 24</p> <p><i>Iki jaman repolusi! Ukume ukum repolusi. Sing sapa salah kudu kaukum. Ora preduli sedulur. Ora preduli wong tuwa, lan ora preduli guru. Mula ora prelu kakehan omong, tampanana ukuman iki!</i></p> <p>(Piwales/168)</p> <p>-Jinis pakon : kalebet jinis ukara pakon tanggap, Pakonipun supados nampani, dipuntinggali saking tembung tampanna.</p> <p>-Titikanipun pakon : Ukara pakon menika sarana panambang (-na). D + -ana = tampani + ana = tampanana.</p> <p>-Fungsi pakon : Atimin menika nyuwun dhateng tilas gurunipun supados nampi</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5
				ukuman, amargi wonten jaman repolusi menika ukuman boten preduli sinten ingkang salah. Ukara kasebat kalebet wonten fungsi pakon pamenging.
			Paminta	<p>Dhata 50</p> <p><i>Lha saiki yok apa rek, kon kabeh mupakat tah, nek Kunyil tak angkat dadi ketua upacara. Nyil, kowe pinter le ngomong ngono, mula aku rewangana ngandhakake wadiku nyang Yu Atiek, ya Nyil?</i> (Kunyil Dadi Golekan/309)</p> <p>-Jinis pakon : kalebet jinis ukara pakon tanggap, Pakonipun supados rewang, dipuntinggali saking tembung rewangana.</p> <p>-Titikanipun pakon : Ukara pakon menika sarana panambang (-ana). D + -ana = rewang + ana = rewangana.</p> <p>-Fungsi pakon : Kunyil menika dipunsuwun kaliyan Kancil dados ketua upacara amargi pinter anggenipun ngendikan. Ukara kasebat kalebet wonten fungsi pakon paminta.</p>
			Paminta	<p>Dhata 61</p> <p>Pilihana antarane katresnan lan kekancan, Ratih. Menawa sasuwene iki ana rasa liya sing nyangkut ing atimu, ilangana. Curesen lan patenana sadurunge thukul subur. (Nalika Gelasku Wis Kothong/376)</p> <p>-Jinis pakon : jinis ukara pakon tanggap. Pakonipun supados milih, dipuntinggali saking tembung pilihana.</p> <p>-Titikanipun pakon : Ukara pakon menika sarana panambang (-ana). D + -ana = pilih + ana = pilihana.</p> <p>-Fungsi pakon : Mas Sigit menika nyuwun dhateng Ratih supados milih antawisipun katresnan utawi kekancan, nyuwun supados dipunilangi rasa ingkang wonten dhateng Mas Sigit. Ukara kasebat kalebet wonten fungsi pakon paminta</p>
			Paminta	<p>Dhata 72</p> <p><i>Oh Sumi.... Rilakna Mas Tono ya..., lan aku duwe piweling. Ajenana marang wong-</i></p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5
				<p><i>wong kang setya marang pagaweane kang kalal, sanadyan ora tau ngrasakake kanikmataning barang-barang kadonyan.</i> (Mas Tono/484)</p> <p>-Jinis pakon : jinis ukara pakon tanggap. Pakonipun supados ngajeni, dipuntinggali saking tembung ajenana.</p> <p>-Titikanipun pakon : Ukara pakon menika sarana panambang (-ana). D + -ana = ajeni + ana = ajenana.</p> <p>-Fungsi pakon : Mas Tono menika paring piweling dhateng Sumi, Mas Tono nyuwun supados sumi menika ngajeni kaliyan tiyang ingkang setya marang padamelanipun ingkang kalal. Ukara kasebat kalebet wonten fungsi pakon paminta.</p>
		Tanggap Ko-ké (D+ -na/kna)	Paminta	<p>Dhata 06</p> <p><i>Bu aku Dhik As gawekna klambi meneh ya, Bu. Wingi bapak rak mentas oleh bageyan pakean saka kantor.</i> (Pinasthi/64)</p> <p>-Jinis pakon : jinis ukara pakon tanggap. Pakonipun supados gawe, dipuntinggali saking tembung gawekan.</p> <p>-Titikanipun pakon : Ukara pakon menika sarana panambang (-kna). D- + -kna = gawe + kna = gawekna.</p> <p>-Fungsi pakon : Asmono nyuwun kaliyan ibuke supados dipundamelaken klambi, ingkang kalebet wonten fungsi pakon paminta.</p>
			Panantang	<p>Dhata 07</p> <p><i>Wis tutugna kesenanganmu, saiki kari milih bae aku apa dheweke!</i> (Godha/68)</p> <p>-Jinis pakon : jinis ukara pakon tanggap. Pakonipun supados nutugke, dipuntinggali saking tembung tutugna.</p> <p>-Titikanipun pakon : Ukara pakon menika sarana panambang (-na). D- + -na = tutug + na = tutugna.</p> <p>-Fungsi pakon : Bune Sriyah nyidir dateng garwanipun supados milih kesenangipun</p>

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5
				utawi piyambakipun, ingkang kalebet wonten fungsi pakon panantang.
			Paminta	<p>Dhata 21</p> <p><i>Mas Karimun, nyuwun tulung pucuking dhadhung iki talekna ana saka (cagak) sisih wetan, dene kowe Darmadi, tulung pucuk sijine talekna cagak sisih kulon, perlu kanggo ngaling-alingi wong sing padha ndeleng kareben aja padha mlebu.</i></p> <p>(Taline Nancang Gulu/162)</p> <p>-Jinis pakon : kalebet jinis ukara pakon tanggap. Pakonipun supados nali, dipuntinggali saking tembung talekna.</p> <p>-Titikanipun pakon : Ukara pakon menika sarana panambang (-kna). D + -kna = tali + kna = talekna.</p> <p>-Fungsi pakon : Andjar nyuwun dhateng Mas Karimun supados nalen dhadhung wonten saka ingkang sisih wetan kangge mangertosi kados pundi wujudipun menawi Mas Karimun nalen dhadhung wonten cagak.Ukara kasebat kalebet wonten fungsi pakon paminta</p>
			Limrah	<p>Dhata 37</p> <p><i>Lebokna glathimu !kok bengi-bengi ka ngendi? Pangling ya dhik ?</i></p> <p>(Ing Sangisore Rembulan/235)</p> <p>-Jinis pakon : kalebet jinis ukara pakon tanggap. Pakonipun supados ngleboke, dipuntinggali saking tembung lebokna.</p> <p>-Titikanipun pakon : Ukara pakon menika sarana panambang (-kna). D + -kna = mlebu + kna = lebokna.</p> <p>-Fungsi pakon : Mas Margana menika dhawuh dhateng Dhik Pur supados nglebetaken glathi ingkang dipunasta .Ukara kasebat kalebet wonten fungsi pakon limrah</p>

Adhedhasar tabel ing nginggil saged dipunmangertosi bilih wonten *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta* menika kawontenan kalih jinising ukara pakon, inggih menika ukara pakon tanduk saha ukara pakon tanggap. Tabel wonten nginggil menika nedahaken titikanipun ukara pakon tanduk sarana panambang (-a) saha (-ana/-nana), titikanipun ukara pakon tanggap wonten tabel sarana panambang (-en/-nen), (-ana/-nana), saha (-na/-kna). *Fungsipun* ukara pakon ugi dipunadharaken wonten tabel ing nginggil, *fungsipun* inggih menika pakon limrah, panantang, pangajak, paminta, saha pamenging.

B. Pirembagan

Panaliten menika ngrembag bab jinising ukara pakon, titikanipun ukara pakon tanduk saha ukara pakon tanggap, lajeng *fungsipun* ukara pakon tanduk saha ukara pakon tanggap ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*. Pirembagan ing panaliten menika dipunjumbuhaken kaliyan ancasing panaliten, inggih menika ngandharaken jinisipun ukara pakon ingkang kapanggihaken wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*, ngandharaken titikanipun ukara pakon tanduk saha ukara pakon tanggap ingkang kapanggihaken wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*, saha ngandharaken *fungsipun* ukara pakon ingkang kapanggihaken wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*.

Adhedhasar panaliten jinising ukara pakon menika, ukara pakon dipunperang dados kalih inggih menika ukara pakon tanduk saha ukara pakon tanggap ingkang dipunperang adhedhasar titikan saking pandhapuking tembung. Salajengipun dipunanalisis *fungsipun* pakon ingkang dipunjumbuhaken kaliyan

surasaning isi ukaranipun, inggih menika pakon limrah, pangajak, panantang, paminta, saha pamenging. Asiling data kajlentrehaken wonten pirembagan ing ngandhap.

1. Ukara Pakon Tanduk

Ukara pakon tanduk menika menawi dipunrembag ukaranipun wonten pakon tanduk wantah, tanduk i-kriya, saha tanduk ke-kriya. Ing pakon tanduk menika ingkang dipunbetahaken inggih menika wasesanipun utawi kriyanipun. Ukara Pakon dados pakon tanduk amargi gadhah titikanipun piyambak. Titikanipun ukara pakon ingkang dipunmangertosi saking asiling panaliten menika kaperang dados tiga inggih menika pakon tanduk lingga (D-) + (-a) saha pakon tanduk wantah (N-) + (D-) + (-a) kaliyan pakon tanduk i-kriya (N) + (ana/nana). Pakon tanduk (D-) + (-a) menika kadadosan saking tembung lingga sarana panambang (-a) dene pakon tanduk (N-) + (D-) + (-a) kadadosan saking tanduk wantah sarana panambang (-a), lajeng menawi pakon tanduk (N) + (ana/nana) menika kadadosan saking tembung kriya sarana panambang (-ana/-nana). Saben ukara pakon menika gadhah ancas piyambak-piyambak manut surasaning isi ukaranipun ingkang njalari tiyang kaping sepisan ngandharaken ukara pakon tumuju tiyang kaping kalih. Fungsipun pakon tanduk ingkang kapanggihaken ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta* inggih menika pakon pamenging, pakon pangajak, pakon paminta, pakan panantang saha pakon limrah.

a. Ukara Pakon Tanduk (D-) + (-a)

Ukara tanduk menawi dipunewahi dados ukara pakon tanduk nggadhahi titikanipun piyambak. Ukara pakon tanduk (D-) + (-a) menika ukara pakon ingkang kadadosan saking tembung kriya lingga mawi panambang (-a). Wonten panaliten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta* menika kapanggihaken gangsal ukara pakon tanduk (D-) + (-a) ingkang dados tuladha wonten pirembagan. Ing ngandhap menika badhe dipunrembag jinising ukara pakon tanduk (D-) + (-a) ingkang dipunpanggihaken ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*. Dhata nomer setunggal menika jumbuh kaliyan jinising ukara pakon tanduk (D-) + (-a). Wondene wosing dhata nomer setunggal kados wonten ing ngandhap menika.

“Toet, karepmu mono ya bener, lan apik nanging weruha, saumpama barang-barang iki lan pakebon an sebagian takdol saka pangiraku ya cukup, nanging elinga, banjur....sawise didol kepriye?? Wis ta aja mbok piker bab lelakone Masmu Ton tokna wae, supaya dirasaake.”

(ACPJdY/Suduk Gunting Tatu Loro/49)

Dhata ing nginggil kalebet ukara pakon tanduk (D-) + (-a) saged dipuntingali saking tembung “elinga”. Tembung elinga menika dados pakon amargi kawuwuhan panambang (-a). Panambang (-a) menawi dipunwuwuhaken wonten tembung kriya lingga utawi tembung kahanan dados ‘pakon’. Tembung “elinga” menawi dipunrimbag $\rightarrow (D-) + (-a) \rightarrow \text{eling} + (-a) = \text{elinga}$. Dhata bab ukara pakon tanduk (D-) + (-a) sanesipun ingkang kapanggihaken wonten *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta* inggih menika kapanggihaken wonten dhata nomer kalih, dhata kasebat kados wonten ing ngandhap punika.

*“Wis Mas, saiki ayo **muliha** dhisik niliki mbakyu, sampeyan ora kangen ta?”*

(Sunduk Gunting Tatu Loro/51)

Dhata ing nginggil kalebet ukara pakon tanduk (D-) + (-a) dipuntingali saking ukara “Wis Mas, saiki ayo muliha dhisik niliki mbakyu, sampeyan ora kangen ta?” Ukara menika kalebet ukara pakon amargi nggadhahi ancas mrentah. Tembung “muliha” menika dados titikan kengingmenapa ukara kasebat dados ukara pakon. Tembung “muliha” dados pakon amargi kawuwuhan panambang (-a). Panambang (-a) menawi dipunwuwuhaken wonten tembung kriya lingga utawi tembung kahanan dados ‘pakon’. Tembung “muliha” menawi dipunrimbag $\rightarrow (D-) + (-a) \rightarrow \text{mulih} + (-a) = \text{muliha}$. Kejawi dhata wonten ing nginggil menika, dhata nomer 40 ugi jumbuh kaliyan jinising ukara pakon tanduk (D-) + (-a), dhata kasebat inggih menika kados wonten ing ngandhap punika.

*“**Kandhaa** karo Mollen yen diculik lan klakon bisa ucul sawise dipilara nganti meh semaput. Sing mbenjol-mbenjol nang mbun-mbun kuwi uduhna... wis kariya slamet. Dienggal baliya !!”*

(Beteng Siluman/243)

Dhata ing nginggil kalebet ukara pakon tanduk (D-) + (-a) dipuntingali saking ukara “Wis **Kandhaa** karo Mollen yen diculik lan klakon bisa ucul sawise dipilara nganti meh semaput.” Ukara menika kalebet ukara pakon amargi nggadhahi ancas mrentah. Tembung “kandhaa” menika dados titikan kengingmenapa ukara kasebat dados ukara pakon. Tembung “kandhaa” dados

pakon amargi kawuwuhan panambang (-a). Panambang (-a) menawi dipunwuwuhaken wonten tembung kriya lingga utawi tembung kahanan dados 'pakon'. Tembung "kandhaa" menawi dipunrimbag $\rightarrow (D-) + (-a) \rightarrow$ kandha + (-a) = kandhaa. Sanesipun, dhata ingkang kapanggihaken inggih menika dhata nomer 77 ingkang kapanggihaken wonten cariyos kanthi irah-irahan "Maling", dhata kasebat inggih menika.

*"Saiki **ngakua** terus terang nek malinge ki kowe!"*

(Maling/519)

Dhata ing nginggil kalebet ukara pakon tanduk (D-) + (-a) dipuntingali saking ukara "Saiki **ngakua** terus terang nek malinge ki kowe!" Ukara menika kalebet ukara pakon amargi nggadhahi fungsi mrentah. Tembung "ngakua" menika dados titikan kengingmenapa ukara kasebat dados ukara pakon. Tembung "ngakua" dados pakon amargi kawuwuhan panambang (-a). Panambang (-a) menawi dipunwuwuhaken wonten tembung kriya lingga utawi tembung kahanan dados 'pakon'. Tembung "ngakua" menawi dipunrimbag $\rightarrow (D-) + (-a) \rightarrow$ ngaku + (-a) = ngakua. Salanjengipun dhata ingkang kapanggihaken inggih menika dhata nomer 68, dhata kasebat inggih menika kados winten ing ngandhap punika.

*"Apa! Edan koe Man! Edan! Wis embuh ora weruh! Kana lunga, **lungoa!** Wedhusku alapen kabeh! Aku ra butuh ngurusi wong sinthing!"*

(Digadhuhi Wedhus/436)

Dhata ing nginggil kalebet ukara pakon tanduk (D-) + (-a) dipuntingali saking ukara "Kana lunga, **lungoa!**" Ukara menika kalebet ukara pakon amargi

nggadhahi ancas mrentah. Tembung “lungoa” menika dados titikan kengingmenapa ukara kasebat dados ukara pakon. Tembung “lungoa” dados pakon amargi kawuwuhan panambang (-a). Panambang (-a) menawi dipunwuwuhaken wonten tembung kriya lingga utawi tembung kahanan dados ‘pakon’. Tembung “ngakua” menawi dipunrimbag $\rightarrow (D-) + (-a) \rightarrow \text{lungo} + (-a) = \text{lungaa}$.

b. Ukara Pakon Tanduk (N-) + (-a)

Pakon tanduk (N-) + (-a) menika dipunwuwuhi ater-ater anuswara supados mratelakaken kriya. Tembung tanduk wantah dipunewahi dados pakon tanduk amargi sarana panambang (-a). Ing ngandhap menika jinising ukara pakon tanduk (N-) + (-a) ingkang dipunpangguhaken ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*. Dhata nomer 36 menika jumbuh kaliyan jinising ukara pakon tanduk (N-) + (-a). Wondene wosing dhata nomer 36 kados wonten ing ngandhap menika

“O, ya wis ta, Yu, nek ngono sawetara wektu **manggona** nggonku.”

(Gotong Royong/ 230)

Dhata ing nginggil kalebet ukara pakon tanduk (N-) + (-a) dipuntingali saking ukara “nek ngono sawetara wektu **manggona** nggonku”. Tembung lingga ingkang kawuwuhan ater-ater anuswara (m-) dados pakon amargi sarana panambang (-a) ingkang ateges supados nindakaken pakaryan kados ingkang dipunsebataken wonten lingganipun. Ukara menika kalebet ukara pakon amargi nggadhahi fungsi mrentah. Tembung “manggona” menika dados titikan

kengingmenapa ukara kasebat dados ukara pakon tanduk (N-) + (-a). Tembung “manggona” dados pakon amargi kawuwuhan ater-ater anuswara (m-) saha panambang (-a). Panambang (-a) menawi dipunwuwuhaken wonten tembung wantah utawi tembung kahanan dados ‘pakon’. Tembung “manggona” menawi dipunrimbag $\rightarrow (N-) + (D-) + (-a) \rightarrow m + panggon + (-a) = manggona$. Dhata bab ukara pakon tanduk (N-) + (-a) sanesipun ingkang kapanggihaken wonten Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta inggih menika kapanggihaken wonten dhata 63, dhata kasebat kados wonten ing ngandhap punika.

*“Yu, sing pokok panjenengan arep ngawinke ilmu apa arep ngawinke kesibukan, apa ngawinke katresnan? Wis **miliha** sing panjenengan tresnani, resiko belakang. yen panjenengan ngresakake wong sing ora sibuk, wis ta, golek panji klantung wae.”*

(Anjarwati/386)

Dhata ing nginggil kalebet ukara pakon tanduk (N-) + (-a) dipuntingali saking ukara “Wis **miliha** sing panjenengan tresnani, resiko belakang”. Tembung lingga ingkang kawuwuhan ater-ater anuswara (m-) dados pakon amargi sarana panambang (-a) ingkang ateges supados nindakaken pakaryan kados ingkang dipunsebataken wonten lingganipun. Ukara menika kalebet ukara pakon amargi nggadhahi fungsi mrentah. Tembung “miliha” menika dados titikan kengingmenapa ukara kasebat dados ukara pakon tanduk (N-) + (-a). Tembung “miliha” dados pakon amargi kawuwuhan ater-ater anuswara (m-) saha panambang (-a). Panambang (-a) menawi dipunwuwuhaken wonten tembung wantah utawi tembung kahanan dados ‘pakon’. Tembung “miliha” menawi

dipunrimbag $\rightarrow (N-) + (D-) + (-a) \rightarrow m + \text{pilih} + (-a) = \text{manggon}$ a. Kejawi dhata wonten ing ngingil menika, dhata nomer 75 ugi jumbuh kaliyan jinising ukara pakon tanduk $(N-) + (-a)$, dhata kasebat inggih menika kados wonten ing ngandhap punika.

*“aku duwe kayu mburi kae. Nek mung saobongan wae turah kae. **Njupuka** Wak! Aja digepuk tenan, eman-eman no kok.”*

(Lesung/501)

Dhata ing nginggil kalebet ukara pakon tanduk $(N-) + (-a)$ dipuntingali saking ukara “**Njupuka** Wak!”. Tembung lingga ingkang kawuwuhan ater-ater anuswara $(m-)$ dados pakon amargi sarana panambang $(-a)$ ingkang ateges supados nindakaken pakaryan kados ingkang dipunsebataken wonten lingganipun. Ukara menika kalebet ukara pakon amargi nggadhahi fungsi mrentah. Tembung “miliha” menika dados titikan kengingmenapa ukara kasebat dados ukara pakon tanduk $(N-) + (-a)$. Tembung “miliha” dados pakon amargi kawuwuhan ater-ater anuswara $(m-)$ saha panambang $(-a)$. Panambang $(-a)$ menawi dipunwuwuhaken wonten tembung wantah utawi tembung kahanan dados ‘pakon’. Tembung “miliha” menawi dipunrimbag $\rightarrow (N-) + (D-) + (-a) \rightarrow m + \text{pilih} + (-a) = \text{manggon}$ a.

c. Ukara Pakon Tanduk $(N-) + (-ana/-nana)$

Pakon tanduk $(N-) + (-ana/-nana)$ menika pakon tanduk kanthi wasesanipun tembung tanduk ingkang kawuwuhan ater-ater anuswara dipunewahi dados pakon amargi sarana panambang $(-ana/-nana)$. Ing ngandhap menika

jinising ukara pakon tanduk (N-) + (-ana/-nana) ingkang dipunpanggihaken ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*. Dhata nomer 31 menika jumbuh kaliyan jinising ukara pakon tanduk (N-) + (-ana/-nana). Wondene wosing dhata nomer 31 kados wonten ing ngandhap menika.

*“Wong sing lunga piknik kuwi ora ngetung cacahé dhuwit. Butuhe arep seneng. Kanggone wong liyane awak dhewe iki, dhuwit telung atus mono dudu apa-apa. Karo menèh **ngelingana**, kanggone wong terpelajar, plesir kuwi ya perlu.”*

(Ing Sangisore Rembulan/197)

Dhata ing nginggil kalebet ukara pakon tanduk (N-) + (-ana) dipuntingali saking ukara “Karo menèh **ngelingana**, kanggone wong terpelajar, plesir kuwi ya perlu.”. Tembung lingga ingkang kawuwuhan ater-ater anuswara (ng-) dados pakon amargi sarana panambang (-a) ingkang ateges supados nindakaken pakaryan kados ingkang dipunsebataken wonten lingganipun. Ukara menika kalebet ukara pakon amargi nggadahi fungsi mrentah. Tembung “ngelingana” menika dados titikan kengingmenapa ukara kasebat dados ukara pakon tanduk (N-) + (-ana). Tembung “ngelingana” dados pakon amargi kawuwuhan ater-ater anuswara (ng-) saha panambang (-a). Panambang (-a) menawi dipunwuwuhaken wonten tembung wantah utawi tembung kahanan dados pakon. Tembung “ngelingana” menawi dipunrimbag → (N-) + (D-) + (-a) → ng + eling + (-ana) = ngelingana. Salanjengipun dhata ingkang kapanggihaken inggih menika dhata nomer 48, dhata kasebat inggih menika kados winten ing ngandhap punika.

*“Ora ngertia sing dikirimi lagi nesu banget ya? Piye Dhik Yut?hehe, nanging seiki nesune rak wis mari ta? Padhang bulang je, kathik kesel-kesel aku ya budhal bae merlokake nyusul sliramu rene. **Mrisanana** liwat jendhela kuwi, Yut!”*

(Lembaran Kapisan/305)

Dhata ing nginggil kalebet ukara pakon tanduk (N-) + (-ana) dipuntingali saking ukara “Mrisanana liwat jendhela kuwi,Yut!”. Tembung lingga ingkang kawuwuhan ater-ater anuswara (m-) dados pakon amargi sarana panambang (-a) ingkang ateges supados nindakaken pakaryan kados ingkang dipunsebataken wonten lingganipun. Ukara menika kalebet ukara pakon amargi nggadhahi fungsi mrentah. Tembung “mrisanana” menika dados titikan kengingmenapa ukara kasebat dados ukara pakon tanduk (N-) + (-ana). Tembung “mrisanana” dados pakon amargi kawuwuhan ater-ater anuswara (m-) saha panambang (-a). Panambang (-a) menawi dipunwuwuhaken wonten tembung wantah utawi tembung kahanan dados ‘pakon’. Tembung “mrisanana” menawi dipunrimbag → (N-) + (D-) + (-a) → m + prisani + (-ana) = mrisanana.

2. Ukara Pakon Tanggap

Tembung tanggap menika saged dipundamel pakon. Ukaranipun dados ukara pakon tanggap, dene ingkang dipunbetahaken inggih menika lesanipun. Ukara tanggap menika kawuwuhan ater-ater tripurusa inggih menika ater-ater dak-, kok-, di-. Menawi dipunrimbag kaaran pakon tanggap ko- wantah, pakon tanggap ko-i, saha pakon tanggap ko-ké. Dados pakon amargi kawuwuhan panambang (-en/-nen), (-ana/-nana), saha (-na/-kna). Jinising ukara pakon tanggap ingkang kapanggihaken ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta* inggih menika (D-) + (-en/-nen), (D-) + (-ana/-nana), saha (D-) + (-na/-kna). Wonten Ing

ngandhap menika jinising ukara pakon tanggap ingkang dipunpanggihaken ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*.

a. Ukara Pakon Tanggap (D-) + (-en/-nen)

Ukara Pakon dipunewahi dados pakon tanggap amargi gadhahi titikan kawontenan tembung tanggap wonten salebeting ukara. Ukara pakon tanggap (D-) + (-en/-nen) menika ukara pakon ingkang kadadosan saking tembung kriya lingga mawi panambang (-en/-nen). Ing ngandhap menika jinising ukara pakon tanggap sarana panambang (-en/-nen) ingkang dipunpanggihaken ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*. Dhata nomer 23 menika jumbuh kaliyan jinising ukara pakon tanggap (D-) + (-en/-nen). Wondene wosing dhata nomer 23 kados wonten ing ngandhap menika.

*“Coba ta pikiren! Apa awak dhewe ora mesakake marang bocah-bocah kang ora dosa karo perkara kuwi? Dheweke kepeksa kapiran sekolahe. Coba **pikiren!**”*

(Piwales/166)

Dhata ing nginggil kalebet ukara pakon tanggap (D-) + (-en/-nen) saged dipuntingali saking tembung “pikiren”. Tembung “pikiren” saged dados pakon amargi sarana panambang (-en). Panambang (-en) gadhah teges pakon menawi nindakaken pakaryan kados ingkang dipunsebataken wonten lingganipun. Panambang (-en) ingkang kasambungaken ing tembung lingga, kajawi saged ndhapuk tembung kriya, ugi saged ndhapuk tembung kaanan utawi tembung watak. Panambang (-en) ingkang ndhapuk tembung kriya mengku teges pakon utawi imperatife. Tembung “pikiren” menawi dipunrimbag dados mekaten, (D-) +

(-en) → jawab + (-en) = jawaban. Salanjengipun dhata ingkang kapanggihaken inggih menika dhata nomer 73, dhata kasebat inggih menika kados winten ing ngandhap punika.

*“Mas Wir, aja banget-banget dume dadi wong lanang. Aku ya percaya yenaku njijiki. Bebasan bathang ning doyan mangan. Nanging kowe kudu eling Mas, kabeh kuwi ya merga saka kowe lan aku. Yen kowe ora kena tak prayogakake luwih becik aku **pegaten** Mas, tutugna nggonmu nguja palanyahan bekasane.”*

(Layang Pamit/497)

Dhata ing nginggil kalebet ukara pakon tanggap (D-) + (-en/-nen) saged dipuntingali saking tembung “pegaten”. Tembung “pegaten” saged dados pakon amargi sarana panambang (-en). Panambang (-en) gadhah teges pakon menawi nindakaken pakaryan kados ingkang dipunsebataken wonten lingganiipun. Panambang (-en) ingkang ndhapuk tembung kriya mengku teges pakon utawi imperatife. Tembung “pegaten” menawi dipunrimbag dados mekaten, (D-) + (-en) → pegat + (-en) = pegaten. Dhata sanesipun ingkang kapanggihaken inggih menika dhata nomer 35, wosing dhata kasebat kados wonten ing ngandhap menika.

*“mbok coba **etungen**, sedino pitungpuluh kui nek sesasi piro? Opo ora punjul saka rongewu? Coba nek ming ditandhing karo pegawe elek-elekan wae opo ora akeh aku? Mangka nek pegawe ki sandhangane kudu rajin, kudu setlikan, nek aku lehku nyandhang mung trima kaya ngene.”*

(Gotong Royong/226)

Dhata ing nginggil kalebet ukara pakon tanggap (D-) + (-en/-nen) saged dipuntingali saking tembung “etungen”. Tembung “etungen” saged dados pakon

amargi sarana panambang (-en). Panambang (-en) gadhah teges pakon menawi nindakaken pakaryan kados ingkang dipunsebataken wonten lingganipun. Panambang (-en) ingkang ndhapuk tembung kriya mengku teges pakon utawi imperatife. Tembung “etungen” menawi dipunrimbag dados mekaten, (D-) + (-en) → etung + (-en) = etungen.

b. Ukara Pakon Tanggap (D-) + (-ana/-nana)

Ukara pakon tanggap (D-) + (-ana/-nana) kadadosan saking tembung lingga mawi panambang (-ana/-nana). Ing ngandhap menika jinising ukara pakon tanggap sarana panambang (-ana/-nana) ingkang dipunpanggihaken ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*. Dhata nomer 38 menika jumbuh kaliyan jinising ukara pakon tanggap (D-) + (-ana/-nana). Wondene wosing dhata nomer 24 kados wonten ing ngandhap menika.

*“Iki jaman repolusi! Ukume ukum repolusi. Sing sapa salah kudu kaukum. Ora preduli se dulur. Ora preduli wong tuwa, lan ora preduli guru. Mula ora prelu kakehan omong, **tampanana** ukuman iki!”*

(Piwales/168)

Dhata ing nginggil kalebet ukara pakon tanggap (D-) + (-ana/-nana) saged dipuntingali saking tembung “tampanana”. Tembung “tampanana” saged dados pakon amargi sarana panambang (-ana). Panambang (-ana) gadhah teges pakon menawi nindakaken pakaryan kados ingkang dipunsebataken wonten lingganipun. Panambang (-ana) ingkang ndhapuk tembung kriya mengku teges pakon utawi imperatife. Tembung “tampanana” menawi dipunrimbag dados mekaten,

(D-) + (-ana) → tampani + (-ana) = tampanana. Dhata sanesipun ingkang kapanggihaken inggih menika dhata nomer 50, wosing dhata kasebat kados wonten ing ngandhap menika.

*“Lha saiki yok apa rek, kon kabeh mupakat tah, nek Kunyil takangkat dadi ketua upacara. Nyil, kowe pinter le ngomong ngono, mula aku **rewangana** ngandhakake wadiku nyang Yu Atiek, ya Nyil?”*

(Kunyil Dadi Golekan/309)

Dhata ing nginggil kalebet ukara pakon tanggap (D-) + (-ana/-nana) saged dipuntingali saking tembung “rewangana”. Tembung “rewangana” saged dados pakon amargi sarana panambang (-ana). Panambang (-ana) gadhah teges pakon menawi nindakaken pakaryan kados ingkang dipunsebataken wonten lingganipun. Panambang (-ana) ingkang ndhapuk tembung kriya mengku teges pakon utawi imperatife. Tembung “rewangana” menawi dipunrimbag dados mekaten, (D-) + (-ana) → rewang + (-ana) = rewangana. Salanjengipun dhata ingkang kapanggihaken inggih menika dhata nomer 61, dhata kasebat inggih menika kados winten ing ngandhap punika.

*“**Pilihana** antarane katresnan lan kekancan, Ratih. Menawa sasuwene iki ana rasa liya sing nyangkut ing atimu, ilangana. Curesen lan patenana sadurunge thukul subur.”*

(Nalika Gelasku Wis Kothong/376)

Dhata ing nginggil kalebet ukara pakon tanggap (D-) + (-ana/-nana) saged dipuntingali saking tembung “pilihana”. Tembung “pilihana” saged dados pakon amargi sarana panambang (-ana). Panambang (-ana) gadhah teges pakon menawi

nindakaken pakaryan kados ingkang dipunsebataken wonten lingganipun. Panambang (-ana) ingkang ndhapuk tembung kriya mengku teges pakon utawi imperatife. Tembung “pilihana” menawi dipunrimbag dados mekaten, (D-) + (-ana) → pilih + (-ana) = pilihana. Kejawi dhata wonten ing ngingil menika, dhata nomer 72 ugi jumbuh kaliyan jinising ukara pakon tanggap (D-) + (-ana/-nana), dhata kasebat inggih menika kados wonten ing ngandhap punika.

*“Oh Sumi.... Rilakna Mas Tono ya..., lan aku duwe piweling. **Ajenana** marang wong-wong kang setya marang pagaweane kang kalal, sanadyan ora tau ngirasakake kanikmataning barang-barang kadonyan.”*

(Mas Tono/484)

Dhata ing nginggil kalebet ukara pakon tanggap (D-) + (-ana/-nana) saged dipuntingali saking tembung “ajenana”. Tembung “ajenana” saged dados pakon amargi sarana panambang (-ana). Panambang (-ana) gadhah teges pakon menawi nindakaken pakaryan kados ingkang dipunsebataken wonten lingganipun. Panambang (-ana) ingkang ndhapuk tembung kriya mengku teges pakon utawi imperatife. Tembung “pilihana” menawi dipunrimbag dados mekaten, (D-) + (-ana) → ajeni + (-ana) = ajenana.

c. Ukara Pakon Tanggap (D-) + (-na/-kna)

Ukara pakon tanggap (D-) + (-na) ukaranipun awujud tembung tanggap mawi panambang (-na). Panambang (-na) dados titikanipun pakon tanggap. Panambang (-na) menika gadhah teges pakon, ingkang kedah dipuntindakaken dening tiyang sanes manut lingganipun. Ing ngandhap menika jinising ukara pakon tanggap sarana panambang (-na/-kna) ingkang dipunpanggiaken ing

Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta. Dhata nomer pitu menika jumbuh kaliyan jinising ukara pakon tanggap (D-) + (-ana/-nana). Wondene wosing dhata nomer 06 kados wonten ing ngandhap menika.

*“Bu aku Dhik As **gawekna** klambi meneh ya, Bu. Wingi bapak rak mentas oleh bageyan pakean saka kantor.”*

(Pinasthi/64)

Dhata ing nginggil kalebet ukara pakon tanggap (D-) + (-na/-kna) saged dipuntingali saking tembung “gawakna”. Tembung “gawakna” saged dados pakon amargi sarana panambang (-kna). Panambang (-kna) gadhah teges pakon menawi nindakaken pakaryan kados ingkang dipunsebataken wonten lingganipun. Panambang (-na/-kna) ingkang ndhapuk tembung kriya mengku teges pakon utawi imperatife. Tembung “gawakna” menawi dipunrimbag dados mekaten, (D-) + (-kna) → gawa + (-kna) = gawakna. Dhata bab ukara pakon tanggap (D-) + (-na/-kna) sanesipun ingkang kapanggihaken wonten *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta* inggih menika kapanggihaken wonten dhata nomer 07, dhata kasebat kados wonten ing ngandhap punika.

*“Wis **tutugna** kesenenganmu, saiki kari milih bae aku apa dheweke!”*

(Godha/68)

Dhata ing nginggil kalebet ukara pakon tanggap (D-) + (-na/-kna) saged dipuntingali saking tembung “tutugna”. Tembung “tutugna” saged dados pakon amargi sarana panambang (-na). Panambang (-na) gadhah teges pakon menawi

nindakaken pakaryan kados ingkang dipunsebataken wonten lingganipun. Panambang (-na/-kna) ingkang ndhapuk tembung kriya mengku teges pakon utawi imperatife. Tembung “tutugna” menawi dipunrimbag dados mekaten, (D-) + (-kna) → gawa + (-kna) = gawakna. Kejawi dhata wonten ing ngingil menika, dhata nomer 21 ugi jumbuh kaliyan jinising ukara pakon tanggap (D-) + (-na/-kna), dhata kasebat inggih menika kados wonten ing ngandhap punika.

*“Mas Karimun, nyuwun tulung pucuking dhadhung iki **talekna** ana saka (cagak) sisih wetan, dene kowe Darmadi, tulung pucuk sijine talekna cagak sisih kulon, perlu kanggo ngaling-alingi wong sing padha ndeleng kareben aja padha mlebu.”*

(Taline Nancang Gulu/162)

Dhata ing nginggil kalebet ukara pakon tanggap (D-) + (-na/-kna) saged dipuntingali saking tembung “talekna”. Tembung “talekna” saged dados pakon amargi sarana panambang (-kna). Panambang (-kna) gadhah teges pakon menawi nindakaken pakaryan kados ingkang dipunsebataken wonten lingganipun. Panambang (-na/-kna) ingkang ndhapuk tembung kriya mengku teges pakon utawi imperatife. Tembung “talekna” menawi dipunrimbag dados mekaten, (D-) + (-kna) → tali + (-kna) = talekna. Salanjengipun dhata ingkang kapanggihaken inggih menika dhata nomer 37, dhata kasebat inggih menika kados wonten ing ngandhap punika.

*“**Lebokna** glathimu !kok bengi-bengi ka ngendi? Pangling ya dhik ?”*

(Ing Sangisore Rembulan/235)

Dhata ing nginggil kalebet ukara pakon tanggap (D-) + (-na/-kna) saged dipuntingali saking tembung “lebokna”. Tembung “lebokna” saged dados pakon amargi sarana panambang (-kna). Panambang (-kna) gadhah teges pakon menawi nindakaken pakaryan kados ingkang dipunsebataken wonten lingganipun. Panambang (-na/-kna) ingkang ndhapuk tembung kriya mengku teges pakon utawi imperatife. Tembung “lebokna” menawi dipunrimbag dados mekaten, (D-) + (-kna) → mlebu + (-kna) = lebokna.

3. Fungsi Ukara Pakon

Fungsi ukara pakon kaandharaken dening tiyang satunggal dateng tiyang sanesipun inggih menika saprelu nyuwun piwales ingkang awujud tumindak. Piwales ingkang awujud tumindak menika salah satunggaling nggadhahi ancas inggih menika negesaken nalika ukara pakon dipunandharaken dening tiyang ingkang paring prentah. Andharan ngengingi fungsi ukara pakon kasebat, badhe kaandharaken kados wonten ing ngandhap menika.

a. Pangajak

Pakon pangajak utawi ajak inggih menika sami ngajak utawi nindakaken pangajak dhateng tiyang sanes (BJ, 1939: 3). Sajatosipun, pakon pangajak menika sipatipun alus. Tegesipun mretah, ananging boten kanthi teges, dados menawi boten dipuntindakaken boten njumbuhaken masalah ingkang wigati. Titikanipun inggih menika kanthi tembung pambiyantu ayo, coba, nyuwun, mangga, lsp. Ananging kadang kala ugi saged ngginakaken tembung pambiyantu kudu utawi aja. Wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*, ingkang kalebet

fungsi pamenging inggih menika jumbuh kaliyan dhata nomer 2 saha nomer 104. Wosing dhata nomer kalih menika kapanggihaken wonten cariyos ingkang irahanpun *Sunduk Gunting Tatu Loro*. Wondene dhata nomer 2 menika kados wonten ing ngandhap punika.

Mas Tono :”*Kepriye kabare keponakan lan mbakyu mu?*”

Rayinipun Mas Tono : “*Wis Mas, saiki ayo muliha dhisik niliki mbakyu, sampeyan ora kangen ta?*”

(Sunduk Gunting Tatu Loro/51)

Dhata ing nginggil kalebet ukara pakon tanduk (D-) + (-a) kanthi fungsi pangajak, dipuntingali saking ukara “Wis Mas, saiki ayo muliha dhisik niliki mbakyu, sampeyan ora kangen ta?” Ukara menika kalebet ukara pakon amargi nggadhahi fungsi mrentah. Ukara pakon menika ngandharaken gineman antawisipun Mas Tono kaliyan Rayinipun Mas Tono. Cariyos ingkang njalari kawontenan ukara pakon punika inggih menika bilih rayinipun Mas Tono ingkang sampun mider-mider madosi kawontenan kangmasipun ananging boten enggal kepanggih. Sampun pinten-pinten minggu boten wonten kabaripun. Sampun nate rayinipun kirim layang kabar dateng Mas Tono. Wosipun nyuwun pirsane menapa piyambakipun wonten Banyuwangi, ananging layang-layang kabar kala wau balik malih lan kanthi seratan “*tidak kenal*”. Rayinipun Mas Rono sampun ngantos judeg ingkang ngraosaken. Wonten sawijining dinten Rayinipun Mas Tono ingkang saweg mlampah-mlampah wonten Wonokromo menika dumadakan pirsane kaliyan Mas Tono, boten sranta piyambakipun lajeng mbengok nimbali kangmasipun. Bingah sanget ingkang dipunraosaken kekalih menika, amargi

sampun dangu boten kepanggih. Kekalih menika sami umuk nyariosaken lelakonipun piyambak-piyambak. Lajeng rayinipun Mas Tono menika ngajak Mas tono supados wangsul saha kepanggih kaliyan Mbakyu Astoeti. Tumindak ingkang nedhahaken bilih rayinipun Mas Tono ngajak Mas Tono wangsul menika katingal saking tembung “mulih”.

Ancasing ukara pakon menika supados Mas Tono menika purun dipunajak wangsul kangge kepanggih garwa sarta putranipun, amargi sampun dangu sanget boten kepanggih. Ukara pakon menika kalebet wonten fungsi pangajak amargi dipunsengkuyung kawontenanipun tembung ‘ayo’ wonten ukara ingkang dipunadharaken Rayinipun Mas Tono. Kawontenan tembung ‘ayo’ minangka salah satunggaling titikan fungsi ukara pakon pangajak nedhahaken bilih ukara pakon menika kalebet fungsi pakon pangajak.

b. Panantang

Pakon panantang inggih menika mratelakaken nantang (BJ, 1939: 462). Pakon panantang menika suraosipun nyindir tiyang ingkang dipunajak guneman supados nindakaken pakaryan. Wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*, ingkang kalebet fungsi panantang menika wonten gangsal tuladha. Gangsal ukara pakon kanthi fungsi panantang inggih menika jumbuh kaliyan dhata nomer 109. Wosing dhata nomer 77 menika kapanggihaken wonten cariyos ingkang irah-irahanpun *Maling*. Wondene dhata nomer 77 menika kados wonten ing ngandhap punika.

Pak Dukuh : “Saiki ngakua terus terang nek malinge ki kowe!”
Wage : “Lo, kok lajeng ndakwa kula menika kados pundi?”

Pak Dukuh : *“Wis ta, sing ngerti nek Pak Joyo oleh kiriman dhuwit ki mung kowe!”*

Wage : *“Lajeng sambetipun yen kula menika pandungipun ?”*

Pak Dukuh : *“Barang loro iki tak temu ana ngomahe Pak Joyo, duweke sapa?”*
(Maling/519)

Dhata ing nginggil kalebet ukara pakon tanduk (D-) + (-a) kanthi fungsi panantang, dipuntingali saking ukara “Saiki ngakua terus terang nek malinge ki kowe”. Ukara menika kalebet ukara pakon amargi nggadhahi fungsi mrentah. Ukara pakon menika ngandharaken gineman antawisipun Pak Dukuh kaliyan Wage. Cariyos ingkang njalari kawontenan ukara pakon punika inggih menika bilih kawontenan maling ingkang keconangan kaliyan para warga, lajeng malinggipun dipunoyak. Wage ingkang sampun dumugi griyanipun dereng kober wisuh dumadakan kawontenan swara tiyang ingkang gemrengeng, gemrudug marani griyanipun. Para tiyang wau madosi Wage lajeng tanglet menapa malinge mlayu wonten griyanipun. Wonten batin Wage keweden menawi piyambakipun keconangan anggenipun tumindak. Dipunjawab kaliyan Wage menawi malingipun boten mlebet griyanipun, ananging tiyang ingkang sami rawuh wonten griyanipun Wage sami ngawasaken Wage ingkang klumut kebak lemah. Sedaya sami curiga kaliyan Wage, lajeng Pak Dukuh nyaosaken bukti sarung lan linggis ingkang dipunathungaken dateng wage lan pak dukuh nyuwun supados Wage ngaku menawi bukti ingkang samenika kagungan piyambaipun. Pak Dukuh menika ndakwa menawi malingipun boten sanes inggih menika Wage, lajeng Wage dipunglandhang wonten kelurahan. Tumindak ingkang nedhahaken bilih ukara ingkang Pak Dukuh sebataken dateng Wage menika kalebet ukara pakon

tanduk kanthi fungsi panantang inggih menika amargi kawontenan tembung “ngakua”.

Ancasing ukara pakon wonten nginggil inggih menika, Pak Dukuh paring dhawuh dhateng Wage supados ngakoni menapa ingkang sampun dipuntumindak kaliyan piyambakipun. Kawontenan bukti ingkang sampun dipuntemoaken, Pak Dukuh nantang supados Wage ngaku menawi bukti menika kagunganipun piyambakipun lan malingipun ugi piyambakipun. Ukara pakon menika kalebet wonten fungsi panantang amargi dipunsengkuyung kawontenanipun tembung ‘ngakua’ wonten ukara ingkang dipunadharaken Pak Dukuh. Kawontenan tembung ‘ngakua’ minangka salah satunggaling titikan fungsi ukara pakon panantang nedhahaken bilih ukara pakon menika kalebet fungsi pakon panantang. Fungsi pakon panantang ingkang sanesipun ugi kapanggihaken wonten dhata nomer 63 ingkang kalebet wonten cariyos kanthi irah-irahan “Anjarwati”. Wondene andharan ngengingi fungsi ukara pakon panantang jumbuh kaliyan nomer 63, wosing dhata kasebat kados wonten ing ngandhap punika.

Yu Wati : *“kuwi ya ngono Ri, saya ngrekasa meneh. mengko nek aku ngomong bab flu, dheweke mangsuli menara, repot ah!”*

Jeng Ri : *“Yu, sing pokok panjenengan arep ngawinke ilmu apa arep ngawinke kesibukan, apa ngawinke katresnan? Wis miliha sing panjenengan tresnani. resiko belakang. yen panjenengan ngresakake wong sing ora sibuk, wis ta, golek panji klantung wae.”*

(Anjarwati/386)

Dhata ing nginggil kalebet ukara pakon tanduk (N-) + (-a) kanthi fungsi panantang, dipuntingali saking ukara “Wis miliha sing panjenengan tresnani.

resiko belakang. yen panjenengan ngresakake wong sing ora sibuk, wis ta, golek panji klangtung wae.” Ukara menika kalebet ukara pakon amargi nggadhahi fungsi mrentah. Ukara pakon menika ngandharaken gineman antawisipun Yu Wati kaliyan Jeng Ri. Cariyos ingkang njalari kawontenan ukara pakon menika bilih Yu Wati menika saweg bingung nata ati, kedhah kalih sinten piyambakipun badhe bangun balesomah. Wonten dhokter paru-paru ingkang sampun ndhodog ati piyambakipun, ananging piyambakipun boten sreg atinipun anyep kangge dhokter paru-paru menika. Sanesipun wonten ingkang dados insinyur ugi ndhodog atinipun Yu Wati, ananging kathah sanget ingkang kedhah dipuntimbang-timbang malih menawi piyambakipun krama kaliyan ingkang insinyur menika. Kathah tetimbangan ingkang dipungatosaken kaliyan Yu Wati. Saking gineman menika Jengri radi nggondhog utawi radi jengkel, mila piyambakipun nyindir lan guyoni menawi Yu Wati menika diken milih Panji Klangtung kemawon, Panji klangtung wonten mriki tegesipun ingkang boten nyambut damel lan namung klonthang-klangtung. Tumindak ingkang nedhahaken bilih ukara ingkang Jeng Ri ngendikaaken dateng Yu Wati menika kalebet ukara pakon tanduk kanthi fungsi panantang inggih menika amargi kawontenan tembung “miliha”.

Ancasing ukara pakon wonten nginggil inggih menika, Yu Wati dipuntantang kaliyan Jeng Ri krama kaliyan Panji Klanthung kemawon menawi bingung badhe krama kaliyan sinten, amargi dhokter utawi insinyur gadhahi tetimbangan ingkang sami inggih menika bab pemikiran saha kesibukan. Ukara pakon menika kalebet wonten fungsi panantang amargi dipunsengkuyung kawontenanipun tembung ‘ngakua’ wonten ukara ingkang dipunadharaken Jeng

Ri. Kawontenan tembung ‘ngakua’ minangka salah satunggaling titikan fungsi ukara pakon panantang nedhahaken bilih ukara pakon menika kalebet fungsi pakon panantang. Kejawi pakon panantang ingkang kapanggihaken wonten dhata nomer 63 ingkang kalebet wonten cariyos kanthi irah-irahan “Anjarwati”, ugi kapanggihaken ukara pakon panantang wonten dhata nomer 73 wonten ing cariyos kanthi irah-irah “Layang Pamit”. Wondene andharan ngengingi fungsi ukara pakon panantang jumbuh kaliyan nomer 73, wosing dhata kasebat kados wonten ing ngandhap punika.

Warsi : *“Mas, karepmu ki priye..? Dadi bojone keweh-keweh ngene iki malah ditinggal nggandheng Erni, nggandheng palanyahan!! O... Mas Wir, aja banget-banget dumeh dadi wong lanang. Aku ya percaya yenaku njijiki. Bebasan bathang ning doyan mangan. Nanging kowe kudu eling Mas, kabeh kuwi ya merga saka kowe lan aku. Yen kowe ora kena tak prayogakake luwih becik aku pegaten Mas, tutugna nggonmu nguja palanyahan bekasane.”*

Wiryono : *“Modaaarr, karepmu!”*

(Layang Pamit/497)

Dhata ing nginggil kalebet ukara pakon tanggap (D-) + (-en) kanthi fungsi panantang, dipuntingali saking ukara “Yen kowe ora kena tak prayogakake luwih becik aku pegaten Mas, tutugna nggonmu nguja palanyahan bekasane.” Ukara menika kalebet ukara pakon amargi nggadhahi fungsi mrentah. Ukara pakon menika ngandharaken gineman antawisipun Warsi kaliyan Wiryono. Cariyos ingkang njalari kawontenan ukara pakon menika bilih Warsi menika garwanipun Wiryono ingkang nembe babaran seminggu, dumadakan Warsi mireng kabar menawi Wiryono nggandheng Erni bocah wadon ingkang sampun rusak. Nalika Wiryono wangsul nyambut damel warsi lajeng ngamuk marang piyambakipun.

Warsi milih dipunpegat kaliyan Wiryono menawi tumindakipun Wiryono boten saged dipunprayogaaken. Tumindak ingkang nedhahaken bilih ukara ingkang Warsi ngendikaaken dateng Wiryono menika kalebet ukara pakon tanggap kanthi fungsi panantang inggih menika amargi kawontenan tembung “pegaten”.

Ancasing ukara pakon wonten nginggil inggih menika Wiryono dipuntantang kaliyan Warsi supados megat piyambakipun, amargi miturut Warsi menika Wiryono sampun boten saged dipunprayogaaken anggenipun bangun balesomah. Ukara pakon menika kalebet wonten fungsi panantang amargi dipunsengkuyung kawontenanipun tembung ‘pegaten’ wonten ukara ingkang dipunadharaken Warsi. Kawontenan tembung ‘pegaten’ minangka salah satunggaling titikan fungsi ukara pakon panantang nedhahaken bilih ukara pakon menika kalebet fungsi pakon panantang. Fungsi pakon panantang salajengipun kapanggihaken wonten dhata nomer 7, dhata kasebat kados wonten ing ngandhap punika.

Bapak Mara Tuwa : *“yen aku mono ora apa-apa. Ning yaiku, Harjo ya becike ya aja mangro tingal. Saumpama Bune Sriyah iku kabalekake marang aku meneh klawan metu kang bener, aku ya gelem-gelem nampa. Malah kanthi senenging atiku. Cikben ta putuku barang melu aku.”*

Bune Sriyah: *“Wis tutugna kesenanganmu, saiki kari milih bae aku apa dheweke!”*

(Godha/68)

Dhata ing nginggil kalebet ukara pakon tanggap (D-) + (-na) kanthi fungsi panantang, dipuntingali saking ukara “Wis tutugna kesenanganmu, saiki kari milih bae aku apa dheweke!” Ukara menika kalebet ukara pakon amargi nggadahi fungsi mrentah. Ukara pakon menika ngandharaken gineman

antawisipun mara sepuhipun Harjo kaliyan Bune Sriyah, ingkang wosing guneman menika katujoaken kangge Harjo garwanipun Bune Sriyah. Cariyos ingkang njalari kawontenan ukara pakon menika bilih wonten kadadosan inggih menika menawi Harjo kedah tanggeljawab amargi sampun ndadosaken Suwarti ngandheg. Mara sepuh saha garwanipun sampun mangertosi kadadosan menika. Bune Sriyah minangka garwanipun Harjo menika duka kaliyan menapa ingkang sampun garwanipun katindhakaken. Radi sengol Bune Sriyah menika ngedhika dhateng Harjo supados nutugaken kesenenganipun, lajeng badhe milih piyambakipun menapa Suwarti. Tumindak ingkang nedhahaken bilih ukara ingkang Bune Sriyah ngendikaaken dateng Harjo menika kalebet ukara pakon tanggap kanthi fungsi panantang inggih menika amargi kawontenan tembung “tutugna”.

Ancasing ukara pakon wonten nginggil inggih menika, menawi Harjo badhe nutugaken kasenenganipun mila Harji dipuntantang kaliyan garwanipun supados milih antawisipun Suwarti utawi piyambakipun. Ukara pakon menika kalebet wonten fungsi panantang amargi dipunsengkuyung kawontenanipun tembung ‘tutugna’ wonten ukara ingkang dipunadharaken Bune Sriyah. Kawontenan tembung ‘tutugna’ minangka salah satunggaling titikan fungsi ukara pakon panantang nedhahaken bilih ukara pakon menika kalebet fungsi pakon panantang.

c. Limrah

Pakon limrah utawi dhawuh inggih menika pituduh supados nindakaken (BJ, 1939: 458). Pakon limrah menika mengku ukara lamba. Ukara lamba menika ukara ingkang kadadosan saking satunggal klausa. Tegesipun ukara kasebat namung kadadosan saking jejer kaliyan wasesa, sarta ugi saged dipuntambahi lesan, geganep, utawi katrangan. Wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*, ingkang kalebet fungsi pakon limrah menika wonten gangsal tuladha. Gangsal ukara pakon kanthi fungsi limrah inggih menika jumbuh kaliyan dhata nomer 68. Wosing dhata nomer 68 menika kapanggihaken wonten cariyos ingkang irah-irahanpun *Digadhuhi Wedhus*. Wondene dhata nomer 68 menika kados wonten ing ngandhap punika.

Parman: “*Wedhusipun mbenjang menawi sampun kathah tetep kangge ibu sedaya.*”

Bu Tatik : “*Nggo aku kabeh? Tenan apa ?*”

Parman : “*Estu kok, Bu. Nanging.....*”

Bu Tatik : “*Nanging apa ?*”

Parman : “*Nanging... Ah mangke Ibu duka?*”

Bu Tatik : “*Lho kok nesu? Ora wis Man, ora! Tenan wis ta, enggal kandhkna!*”

Parman : “*Dados yen kepareng, kula kepengin sanget mengku....*”

Bu Tatik ; “*Apa! Edan koe Man! Edan! Wis embuh ora weruh! Kana lunga, lungoa! Wedhusku alapen kabeh! Aku ra butuh ngurusi wong sinthing!*”

(Digadhuhi Wedhus/436)

Dhata ing nginggil kalebet ukara pakon tanduk (D-) + (-a) kanthi fungsi limrah, dipuntingali saking ukara “*Apa! Edan koe Man! Edan! Wis embuh ora weruh! Kana lunga, lungoa! Wedhusku alapen kabeh! Aku ra butuh ngurusi wong sinthing!*”. Ukara menika kalebet ukara pakon amargi nggadhahi fungsi mrentah. Ukara pakon menika ngandharaken gineman antawisipun Parman kaliyan Bu

Tatik. Cariyos ingkang njalari kawontenan ukara pakon kasebat inggih menika menawi Bu Tatik menika guru SMP ingkang tasih kenya dereng wonten ingkang mengku. Aslinipun Semarang, ing kampung Sarimulya menika tumut kaliyan kangmasipun. Bu Tatik menika kagungan wedhus ingkang dipunupakara kaliyan piyantun kakung asmanipun Parman, ingkang terkenal radi sinthing. Wedhusipun sampun manak kathah, anggenipun ngupakara wedhus menika kanthi tenanan. Mangertosi menawi wedhusipun sampun manak kathah, Bu Tatik badhe mbagi paro edhing kaliyan parman. Ananging Parman menika boten badhe nyuwun bageyan anggenipun sampun ngrumat wedhus-wedhus menika, Parman kagungan panyuwun sanes kangge Bu Tatik. Panyuwunan menika bilih Parman badhe mengku Bu Tatik. Mangertosi panyuwunan Parman menika Bu Tatik duka, lanjeng Parman diken lunga ngasta sedaya wedhuse lan Bu Tatik boten nyuwun napa-napa. Tumindak ingkang nedhahaken bilih ukara ingkang Bu Tatik ngendikaaken dateng Parman menika kalebet ukara pakon tanduk kanthi fungsi limrah inggih menika amargi kawontenan tembung “lungoa”.

Ancasing ukara pakon wonten nginggil inggih menika, Bu Tatik paring dhawuh dhateng Parman supados lungo amargi Bu Tatik sampun duka kaliyan piyambakipun. Ukara pakon menika kalebet wonten fungsi limrah amargi dipunsengkuyung kawontenanipun tembung ‘lungoa’ wonten ukara ingkang dipunadharaken Bu Tatik. Kawontenan tembung ‘ngakua’ minangka salah satunggaling titikan fungsi ukara pakon limrah nedhahaken bilih ukara pakon menika kalebet fungsi pakon limrah. Ukara pakon kanthi fungsi pakon limrah

ingkang sanesipun kapanggihaken wonten dhata nomer 75 kanthi irah-irahan
Lesung, dhata kasebat kados wonten ing ngandhap menika.

Mas Usman : *“Lho Wak, arep dikapakna lesung kuwi?”*

Wak Nasimin : *“Gawe kayu ta, wong rande kayu sakipit-ipita je.”*

Mas Usman : *“Galo aku duwe kayu mburi kae. Nek mung saobongan wae turah kae. Njupuka Wak! Aja digepuk tenan, eman-eman no kok.”*

(Lesung/501)

Dhata ing nginggil kalebet ukara pakon tanduk (N-) + (-a) kanthi fungsi limrah, dipuntingali saking ukara “Galo aku duwe kayu mburi kae. Nek mung saobongan wae turah kae. Njupuka Wak!”. Ukara menika kalebet ukara pakon amargi nggadhahi fungsi mrentah. Ukara pakon menika ngandharaken gineman antawisipun Wak Nasimin kaliyan Mas Usman. Cariyos ingkang njalari kawontenan ukara pakon kasebat inggih menika Mas Usman mangertosi menawi Wak Nasimin menika ngasta prekul ingkang badhe dipunginakaken kangge gepul lesung. Lesung kalawau badhe dipungepul kaliyan Wak Nasimin amargi badhe dipunginakaken kangge kayu obong. Mangertosi kadadosan kala wau Mas Usman boten sarujuk, Mas Usman kagungan pepinginan nggadhahi lesung menika. Mas Usman dhawuhi Wak Nasimin supados mundhut kayu kagungan piyambakipun wonten wingking kemawon menawi badhe kangge kayu obong. Tumindak ingkang nedhahaken bilih ukara ingkang Mas Usman ngendikaaken dateng Wak Nasimin menika kalebet ukara pakon tanduk kanthi fungsi limrah inggih menika amargi kawontenan tembung “Njupuka”.

Ancasing ukara pakon wonten nginggil inggih menika, Mas Usman paring dhawuh dhateng Wak Nasimin supados lesung kagungan piyambakipun

ampun dipunprekul kangge kayu obong, amargi Mas Usman menika kagungan pepinginan nggadhahi lesung kasebut. Ukara pakon menika kalebet wonten fungsi limrah amargi dipunsengkuyung kawontenanipun tembung ‘njupuka’ wonten ukara ingkang dipunadharaken Mas Usman. Kawontenan tembung ‘njupuka’ minangka salah satunggaling titikan fungsi ukara pakon limrah nedhahaken bilih ukara pakon menika kalebet fungsi pakon limrah. Kajawi dhata-dhata ingkang kaandharaken wonten nginggil menika, dhata nomer 23 jumbuh kaliyan ukara pakon kanthi fungsi limrah. Dhata kasebat inggih menika wonten ing ngndhap punika.

Kancane Tarimin : *“Coba ta pikiren! Apa awak dhewe ora mesakake marang bocah-bocah kang ora dosa karo perkara kuwi? Dheweke kepeksa kapiran sekolahe. Coba pikiren!”*

Tarimin : *“Nanging punika wau rak margi saking wontenipun repolusi, lan mboten miyambaki.”*

(Piwales/166)

Dhata ing nginggil kalebet ukara pakon tanggap (D-) + (-a) kanthi fungsi limrah, dipuntingali saking ukara “Coba ta pikiren!”. Ukara menika kalebet ukara pakon amargi nggadhahi fungsi mrentah. Ukara pakon menika ngandharaken gineman antawisipun kancanipun Tarimin kaliyan Tarimin. Cariyos ingkang njalari kawontenan ukara pakon kasebat inggih menika bilih kancanipun Tarimin menika saweg cariyos nalikanipun jaman repolusi, kathah bocah-bocah ingkang kapiran sekolahipun. Tumindak ingkang nedhahaken bilih ukara ingkang kancanipun Tarimin ngendikaaken dateng Tarimin menika kalebet ukara pakon

tanggap kanthi fungsi limrah inggih menika amargi kawontenan tembung “pikiren”.

Ancasing ukara pakon wonten nginggil inggih menika, kancanipun Tarimin ndhawuhi Tarimin bayangke saha mikiraken kados pundi kadadosan nalika jaman repolusi. Ukara pakon menika kalebet wonten fungsi limrah amargi dipunsengkuyung kawontenanipun tembung ‘pikiren’ wonten ukara ingkang dipunadharaken Mas Usman. Kawontenan tembung ‘pikiren’ minangka salah satunggaling titikan fungsi ukara pakon limrah nedhahaken bilih ukara pakon menika kalebet fungsi pakon limrah

d. Paminta

Pakon paminta inggih menika panyuwunan utawi pinta (BJ, 1939: 461). Pakon paminta menika sajatosipun paring dhawuh dateng tiyang ingkang dipunajak guneman kanthi *intonasi* ingkang alus. Wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*, ingkang kalebet fungsi pakon paminta menika wonten gangsal tuladha. Gangsal ukara pakon kanthi fungsi paminta inggih menika jumbuh kaliyan dhata nomer 40. Wosing dhata nomer 40 menika kapanggihaken wonten cariyos ingkang irah-irahanpun *Benteng Siluman*. Wondene dhata nomer 40 menika kados wonten ing ngandhap punika.

Letnan Bono : “oke Kapten, aku prasetya ing janji.”

Kapten : “Wis Let, juru rias yen massage rada keterlalu. Nanging cuwane dikongsi aja ngetarani. Kandhaa karo Mollen yen diculik lan klakon bisa ucul sawise dipilara nganti meh semaput. Sing mbenjol-mbenjol nang mbun-mbun kuwi uduhna... wis kariya slamet. Dienggal baliya !!”

(Beteng Siluman/243)

Dhata ing nginggil kalebet ukara pakon tanduk (D-) + (-a) kanthi fungsi paminta, dipuntingali saking ukara “Kandhaa karo Mollen yen diculik lan klakon bisa ucul sawise dipilara nganti meh semaput.” Ukara menika kalebet ukara pakon amargi nggadhahi fungsi mrentah. Ukara pakon menika ngandharaken gineman antawisipun Letnan Bono kaliyan Kapten. Cariyos ingkang njalari kawontenan ukara pakon kasebat inggih menika bilih Letnan Bono menika pasukanipun Kapten Mollen, Letnan Bono menika dados penghianat marang pasukanipun amargi biyantu pasukanipun Kapten Tugiman kangge nglajengaken rencananipun ngalahaken Kapten Mollen. Lajeng Kapten Tugiman menika nyuwun tulung dhateng Letnan Bono supados matur kaliyan Kapten Mollen menawi piyambakipun diculik lan dipilara kaliyan pasukanipun Kapten Tugiman, amargi samenika salah satunggaling strategi kangge ngalahaken Kapten Mollen. Tumindak ingkang nedhahaken bilih ukara ingkang Kapten Tugiman ngendikaaken dateng Letnan Bono menika kalebet ukara pakon tanduk kanthi fungsi paminta inggih menika amargi kawontenan tembung “kandhaa”.

Ancasing ukara pakon wonten nginggil inggih menika, Kapten Tugiman paring dhawuh dhateng Letnan Bono supados kandha kaliyan Kapten Mollen menawi piyambakipun diculik lan dipilara kaliyan Kapten Tugiman. Ukara pakon menika kalebet wonten fungsi paminta amargi dipunsengkuyung kawontenanipun tembung ‘kandhaa’ wonten ukara ingkang dipunadharaken Kapten Tugiman. Kawontenan tembung ‘kandhaa’ minangka salah satunggaling titikan fungsi ukara pakon paminta ingkang jumbuh kaliyan cariyos ingkang dipunandharaken nedhahaken bilih ukara pakon menika kalebet fungsi pakon paminta. Dhata

sanesipun ingkang jumbuh kaliyan fungsi ukara pakon paminta inggih menika wonten dhata nomer 36. Dhata kasebat kados wonten ing ngandhap menika.

Bu Dirja : *“O, ya wis ta, Yu, nek ngono sawetara wektu manggona nggonku.”*

Mbok Wira : *“O, inggih matur sanget sembah nuwun Bu pun paring pitulungan. Lajeng mbenjang tatanipun dospundi menika?”*

(Gotong Royong/ 230)

Dhata ing nginggil kalebet ukara pakon tanduk (N-) + (-a) kanthi fungsi paminta, dipuntingali saking ukara “O, ya wis ta, Yu, nek ngono sawetara wektu manggona nggonku.” Ukara menika kalebet ukara pakon amargi nggadhahi fungsi mrentah. Ukara pakon menika ngandharaken gineman antawisipun Bu Dirjo kaliyan Mbok Wira. Cariyos ingkang njalari kawontenan ukara pakon kasebat inggih menika nalikanipun Bu Dirjo menika sowan wonten dalemipun Mbok Wira, lajeng Bu Dirjo menika mireng crita kahananipun Mbok Wira bab garwanipun ingkang boten nate wangsul lan boten ngopeni kaluwarganipun. Mbok wira kaliyan putranipun diusir saking griya kontrakanipun amargi sampun nunggak pinten-pinten sasi. Bu Dirjo menika maringi pitulungan kangge Mbok Wira supados tilar wonten griyanipun. Tumindak ingkang nedhahaken bilih ukara ingkang Bu Dirjo ngendikaaken dateng Mbok Wira menika kalebet ukara pakon tanduk kanthi fungsi paminta inggih menika amargi kawontenan tembung “manggona”.

Ancasipun ukara pakon wonten nginggil inggih menika, bilih Bu Dirjo menika namung badhe paring pitulungan kangge Mbok Wira. Lajeng mbok Wira dipunsuwun manggen wonten griyanipun Bu Dirjo. Ukara pakon menika kalebet

wonten fungsi paminta amargi dipunsengkuyung kawontenanipun tembung ‘manggona’ wonten ukara ingkang dipunadharaken Bu Dirjo. Kawontenan tembung ‘manggona’ minangka salah satunggaling titikan fungsi ukara pakon paminta ingkang jumbuh kaliyan cariyos ingkang dipunandharaken nedhahaken bilih ukara pakon menika kalebet fungsi pakon paminta. Dhata salajengipun ingkang jumbuh kaliyan fungsi paminta inggih menika dhata nomer 48 kanthi irah-irahan *Lembaran Kapisan*. Dhata kasebat badhe kaandharaken wonten ngandhap menika.

Kayuti : “sssssttt...., Mas! Kok seru temen!”

Harno : “o,ya. Ning aku ora kelalen ta? Layang iki kaya-kaya ya melu menehi selamat nggo ulang tahun pernikahan awak dhewe. Ora ngertia sing dikirimi lagi nesu banget ya? Piye Dhik Yut?hehe, nanging seiki nesune rak wis mari ta? Padhang bulan je, kathik kesel-kesel aku ya budhal bae merlokake nyusul sliramu rene. Mrisanana liwat jendhela kuwi,Yut!”

(Lembaran Kapisan/305)

Dhata ing nginggil kalebet ukara pakon tanduk (N-) + (-a) kanthi fungsi paminta, dipuntingali saking ukara “Mrisanana liwat jendhela kuwi,Yut!” Ukara menika kalebet ukara pakon amargi nggadhahi fungsi mrentah. Ukara pakon menika ngandharaken gineman antawisipun Kayuti kaliyan Harno. Cariyos ingkang njalari kawontenan ukara pakon kasebat inggih menika nalika Kayuti nesu kaliyan Harno lajeng Kayuti wangsul wonten dalemipun tiyang sepuhipun. Harno budhal nyusul garwanipun, wonten kamar Harno ngemutaken bilih dinten menika ulang taun pernikahanipun. Nдалu menika padhang bulan, Harno nyuwun dhateng Kayuti supados mirsani padhang rembulan menika liwat jendhela. Tumindak ingkang nedhahaken bilih ukara ingkang Harno ngendikaaken dateng

Kayuti menika kalebet ukara pakon tanduk kanthi fungsi paminta inggih menika amargi kawontenan tembung “mrisanana”.

Ancasipun ukara pakon wonten nginggil inggih menika, Harno dhawuh dhateng Kayuti supados mirsani padhange bulan, supados atinipun ayem lan boten nesu malih. Ukara pakon menika kalebet wonten fungsi paminta amargi dipunsengkuyung kawontenanipun tembung ‘mrisanana’ wonten ukara ingkang dipunadharaken Harno. Kawontenan tembung ‘mrisanana’ minangka salah satunggaling titikan fungsi ukara pakon paminta ingkang jumbuh kaliyan cariyos ingkang dipunandharaken nedhahaken bilih ukara pakon menika kalebet fungsi pakon paminta. Kejawi dhata wonten nginggil menika, dhata sanes ingkang jumbuh kaliyan ukara pakon kanthi fungsi paminta inggih menika dhata nomer 35. Dhata kasebat badhe kaandharaken wonten ngandhap menika.

Mbok Wira : *”Njur karepmu ki kepriye ta pakne? Kowe kuwi mbok duwe mesakne sithik karo wong wedok. Sampeyan blanja pitung puluh sedina kuwi apa rumangsamu cukup nek nggo butuh. Coba ta pikiren.”*

Pak Wira : *“mbok coba etungen, sedino pitungpuluh kui nek sesasi piro? Opo ora punjul saka rongewu? Coba nek ming ditandhing karo pegawe elek-elek wae opo ora akeh aku? Mangka nek pegawe ki sandhangane kudu rajin, kudu setlikan. Nek aku lehku nyandhang mung trima kaya ngene.”*

(Gotong Royong/226)

Dhata ing nginggil kalebet ukara pakon tanggap (D-) + (-a) kanthi fungsi paminta, dipuntingali saking ukara “mbok coba etungen, sedino pitungpuluh kui nek sesasi piro?” Ukara menika kalebet ukara pakon amargi nggadhahi fungsi mrentah. Ukara pakon menika ngandharaken gineman antawisipun Mbok Wira

kaliyan Pak Wira. Cariyos ingkang njalari kawontenan ukara pakon kasebat inggih menika bilih Mbok Wira ingkang saweg mangkel atinipun kaliyan Pak Wira amargi boten ngergani menapa ingkang sampun Mbok Wira kantindhakaken. Mbok Wira ngaturaken pitakenan dhateng Pak Wira, ananging pitakenan wau dipunwansuli kanthi sengit. Pak Wira nyuwun kaliyan Mbok Wira supados ngetung pinten yatra ingkang kedah dipunbetahaken kangge padintenan. Tumindak ingkang nedhahaken bilih ukara ingkang Pak Wira ngendikaaken dateng Mbok Wira menika kalebet ukara pakon tanggap kanthi fungsi paminta inggih menika amargi kawontenan tembung “etungen”.

Ancasipun ukara pakon wonten nginggil inggih menika, Pak Wira kaliyan Mbog wira menika ribut kanthi perkawis bab yatra ingkang kangge padintenan. Pak Wira dhawuh dhateng Mbok wira supados ngetang pinten yatra ingkang dipunbetahaken kangge padintenan. Ukara pakon menika kalebet wonten fungsi paminta amargi kawontenanipun tembung ‘etungen’ dipunsengkuyung ugi kaliyan kawontenan tembung “coba” wonten ukara ingkang dipunadharaken Pak Wira. Kawontenan tembung ‘etungan’ lan ‘coba’ minangka salah satunggaling titikan fungsi ukara pakon paminta ingkang jumbuh kaliyan cariyos ingkang dipunandharaken nedhahaken bilih ukara pakon menika kalebet fungsi pakon paminta. Data salajengipun ingkang jumbuh kaliyan fungsi paminta inggih menika nomer 21, dhata kasebat kados wonten ing ngandhap menika.

Andjar : *“Mas Karimun, nyuwun tulung pucuking dhadhung iki talekna ana saka (cagak) sisih wetan, dene kowe Darmadi, tulung pucuk sijine talekna cagak sisih kulon, perlu kanggo ngaling-alingi wong sing padha ndeleng kareben aja padha mlebu.”*

(Taline Nancang Gulu/162)

Dhata ing nginggil kalebet ukara pakon tanggap (D-) + (-na) kanthi fungsi limrah, dipuntingali saking ukara “Mas Karimun, nyuwun tulung pucuking dhadhung iki talekna ana saka (cagak) sisih wetan”. Ukara menika kalebet ukara pakon amargi nggadhahi fungsi mrentah. Ukara pakon menika ngandharaken gineman antawisipun Mas Karimun kaliyan Andjar. Cariyos ingkang njalari kawontenan ukara pakon kasebat inggih menika bilih kadadosan *pembunuhan* ingkang saweg dipunpadosi sinten algojonipun. Andjar menika badhe mbuktekaken sinten ingkang dados algojo. Mas Karimun nalika kadosan menika piyambakipun wonten ing papan panggenan ingkang kadadosan wau lumampah. Andjar menika sampun kagungan cara kangge mangertosi sinten ingkang dados algojo. Andjar nyuwun dhateng Mas karimun supados nali pucuking dadung wonten cagak. Tumindak ingkang nedhahaken bilih andjar paring dhawuh dateng Mas karimun menika kalebet pakon, saged dipuntinggali saking ukara ingkang Andjar ngendikaaken dateng Mas Karimun. Ukara ingkang kaandharaken dening Andjar menika kalebet ukara pakon tanggap kanthi fungsi paminta amargi kawontenan tembung “talekna”.

Ancasing ukara pakon wonten nginggil inggih menika, Andjar badhe buktekaken sinten ingkang dados algojo wonten *pembunuhan* menika. Andjar nyuwun dhateng Mas Karimun kaliyan Darmaji supados nali pucuking dadung kangge mangertosi sinten ingkang dados algojo, lajeng madaaken tali dadung sinten ingkang sami kados wonten papan panggenan kadadosan *pembunuhan*

menika. Ukara pakon ingkang dipunandharake kaliyan Andjar menika kalebet wonten fungsi paminta amargi dipunsengkuyung kawontenanipun tembung ‘talekna’. Kawontenan tembung “talekna’ minangka salah satunggaling titikan fungsi ukara pakon paminta nedhahaken bilih ukara pakon menika kalebet fungsi pakon paminta. Sanesipun, wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*, ingkang kalebet fungsi paminta inggih menika jumbuh kaliyan dhata nomer setunggal. Wosing dhata nomer setunggal menika kapanggihaken wonten cariyos ingkang irah-irahanpun *Suduk Gunting Tatu Loro*. Wondene dhata menika kados wonten ing ngandhap punika.

Mbakyu Tono : *“Bapak kados pundi punapa Mas Ton punika mboten dipunbelani. Yen saking pamanggih kula, Bapak temtu saged ngempal-ngempalaken yatra lha ing mangke dipunkempalaken kaliyan yatra ingkang saking para sedherek, dene menawi kirang sasekedhik mangke dipunusahakaken.”*

Bapakne Astoeti : *“Toet, karepmu mono ya bener, lan apik nanging weruha, saumpama barang-barang iki lan pakebon an sebagian takdol saka pangiraku ya cukup, nanging elinga, banjur....sawise didol kepriye?? Wis ta aja mbok piker bab lelakone Masmu Ton tokna wae, supaya dirasaake.”*

(Suduk Gunting Tatu Loro/49)

Dhata ing nginggil kalebet ukara pakon tanduk (D-) + (-a) kanthi fungsi paminta, dipuntingali saking ukara “Toet, karepmu mono ya bener, lan apik nanging weruha, saumpama barang-barang iki lan pakebonan sebagian takdol saka pangiraku ya cukup, nanging elinga, banjur....sawise didol kepriye?? Wis ta aja mbok piker bab lelakone Masmu Ton tokna wae, supaya dirasaake.” Ukara menika kalebet ukara pakon amargi nggadhahi fungsi mrentah. Ukara pakon menika ngandharaken gineman antawisipun Mbakyu Tono (Astoeti) kaliyan

Bapakipun Astoeti. Cariyos ingkang njalari kawontenan ukara pakon menika inggih menika bilih Astoeti kangungan pepinginan mbelani garwanipun ingkang asma Mas Darmadji (Mas Tono) ingkang dikunjara wonten ing kantor polisi amargi ingkang boten saged nanggelljawabaken yatra pemerintah. Astoeti nyuwun kaliyan bapakipun supados biyantu urun saha ngempal-ngempalaken yatra kangge belani Mas Tono kanthi nyade barang-barang saha pakebonan, ananging bapakipun boten setuju kaliyan Astoeti. Bapakipun Astoeti menika dhawuh dhateng Astoeti supados mangertosi kadadeyan menapa ingkang badhe kadadosan menawi sedayanipun dipunsade, mila bapakipun menika dhawuh supados boten mikiraken perkawisipun Mas Tono lan ngenengke kemawon supados ngraosaken ganjaranipun. Tumindak supados mangertosi menika katingal saking tembung “elinga”.

Ancasing ukara pakon menika supados Astoeti eling saha mangertosi kadadosan menapa menawi barang-barang saha pakebonan dipunsade, lajeng bapakipun ugi menging supados boten mikiraken perkawispun Mas Tono. Ukara pakon menika kalebet wonten fungsi paminta. Fungsi pakon paminta salajengipun kapanggihaken wonten dhata nomer 61, dhata kasebat kados wonten ing ngandhap punika.

Mas Sigit : “*Pilihana antarane katresnan lan kekancan, Ratih. Menawa sasuwene iki ana rasa liya sing nyangkut ing atimu, ilangana. Curesen lan patenana sadurunge thukul subur.*”

Ratih : “*Dadi aku lan Mas Sigit mung kancan lumrah sing ora duwe hak nyelehke katresnan ?*”

(Nalika Gelasku Wis Kothong/376)

Dhata ing nginggil kalebet ukara pakon tanggap (D-) + (-ana) kanthi fungsi paminta, dipuntingali saking ukara “pilihana antarane katresnan lan kekancan, Ratih. Menawa sasuwene iki ana rasa liya sing nyangkut ing atimu, ilangana. Curesen lan patenana sadurunge thukul subur.” Ukara menika kalebet ukara pakon amargi nggadhahi fungsi mrentah. Ukara pakon menika ngandharaken gineman antawisipun Mas Sigit kaliyan Ratih. Cariyos ingkang njalari kawontenan ukara pakon menika bilih Ratih badhe nyuwun pirsa bab sesambungan piyambakipun kaliyan Mas Sigit. Ratih ingkang kagungan niatan utuh boten namung separo-separo anggenipun sesambungan kaliyan Mas Sigit menika nggadahi raos menawi Mas Sigit namung dolanan lan badhe ngrisak kapercayan saha katresnanipun Ratih kangge Mas Sigit. Kanthi tidha-tidha Mas Sigit matur kaliyan Ratih supados milih antawisipun katresnan lan kekancan,piyambakipun nyuwun pangapura menawi sadangunipun kekancan boten milah-milah wates-watesanipun. Tumindak ingkang nedhahaken bilih ukara ingkang Mas Sigit ngendikaaken dateng Ratih menika kalebet ukara pakon tanggap kanthi fungsi panantang inggih menika amargi kawontenan tembung “pilihana”.

Ancasing ukara pakon wonten nginggil inggih menika Ratih dipuntantang kaliyan Mas Sigit supados milih antawisipun katresnan menapa kekancan, amargi Mas Sigit menika boten saged nglajengaken katresnan kaliyan Ratih. Ukara pakon menika kalebet wonten fungsi panantang amargi dipunsengkuyung kawontenanipun tembung ‘pilihana’ wonten ukara ingkang dipunadharaken Mas Sigit. Kawontenan tembung ‘pilihana’ minangka salah satunggaling titikan fungsi

ukara pakon paminta nedhahaken bilih ukara pakon menika kalebet fungsi pakon paminta. Fungsi pakon paminta ingkang salajengipun ugi kapanggihaken wonten dhata nomer 72 ingkang kalebet wonten cariyos kanthi irah-irahan “Mas Tono”. Wondene andharan ngengingi fungsi ukara pakon paminta jumbuh kaliyan nomer 72, wosing dhata kasebat kados wonten ing ngandhap punika.

Sumi : *“Tahan, Mas. Panjenengan mesthi bakal kuwat lan bakal waras maneh.”*

Mas Tono : *“Oh Sumi.... Rilakna Mas Tono ya..., lan aku duwe piweling. Ajenana marang wong-wong kang setya marang pagaweane kang kalal, sanadyan ora tau ngrasakake kanikmataning barang-barang kadonyan.”*

Sumi : *“Mas Ton, aja banjur ngono, Mas.”*

(Mas Tono/484)

Dhata ing nginggil kalebet ukara pakon tanggap (D-) + (-ana) kanthi fungsi paminta, dipuntingali saking ukara “Oh Sumi.... Rilakna Mas Tono ya..., lan aku duwe piweling. Ajenana marang wong-wong kang setya marang pagaweane kang kalal, sanadyan ora tau ngrasakake kanikmataning barang-barang kadonyan.” Ukara menika kalebet ukara pakon amargi nggadhahi fungsi mrentah. Ukara pakon menika ngandharaken gineman antawisipun Sumi kaliyan Mas Tono. Cariyos ingkang njalari kawontenan ukara pakon punika inggih menika bilih Sumi angsal kabar saking polisi menawi garwanipun kenging sasaran tembak grombolan perampok ingkang badhe ngrampok wonten ing salah satunggaling gedhong pameran. Sumi lajeng nyusul garwanipun ingkang wonten griya sakit. Sasampunipun kepanggih kaliyan garwanipun ingkang ngglethak ing ranjang tanpa obah lan saweg dipuninfus dening dokter lajeng Sumi paring semangat

supados garwanipun kuat lan saged waras malih. Ananging kanthi ambegan ingkang jero lan mripat ingkang tumlawung tebih nembus pyan kamar griya sakit, Mas Tono menika paring pirsa dateng Sumi supados ngajeni dhateng tiyang-tiyang ingakng setya marang padamelanipun ingkang khalal sanadyan boten ngraosaken kanikmatanipun barang-barang kadonyan. Tumindak ingkang nedhahaken bilih ukara ingkang Mas Tono caosaken dateng Sumi menika kalebet ukara pakon tanggap kanthi fungsi pangajak inggih menika kanthi kawontenan tembung “ajenana” ingkang dipunsebatken dening Mas Tono.

Ancasing ukara pakon wonten nginggil inggih menika, Mas Tono menika ngajak Sumi supados ngajeni utawi ngormati dhateng menapa ingkang tiyang sanes lajengaken, menapa kemawon padamelanipun tiyang sanes ingkang khalal sopados diajeni. Ukara pakon menika kalebet wonten fungsi paminta amargi dipunsengkuyung kawontenanipun tembung ‘ajenana’ wonten ukara ingkang dipunadharaken Mas Tono. Kawontenan tembung ‘ajenana’ minangka salah satunggaling titikan fungsi ukara pakon paminta nedhahaken bilih nyuwun dhateng tiyang sanes supados ngajeni utawi ngormati marang sansesipun, mila ukara pakon menika kalebet fungsi pakon paminta.

BAB V PANUTUP

A. Dudutan

Adhedhasar asiling panaliten saha pirembagan ingkang sampun dipunandharaken wonten bab saderengipun, *analisis* jinisipun ukara pakon, titikan ukara pakon tanduk saha ukara pakon tanggap, saha fungsipun ukara pakon wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta* saged dipunpendhet dudutan kados andharan ing ngandhap.

1. Jinisipun ukara pakon wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta* kaperang dados kalih. Ukara pakon ingkang sampun dipunsebat inggih menika ukara pakon tanduk saha ukara pakon tanggap.
2. Titikan ukara pakon tanduk wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta* inggih punika ukara pakon tanduk D- + (-a), N- + (-a), N- + (-ana/-nana), lan N- + (-na/-kna). Menawi titikan ukara pakon tanduk kanthi panambang (-na/-kna) boten dipunpangguhaken wonten *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*. Wondene ukara tanggap dados ukara pakon tanggap kanthi titikan D- + (-en/-nen), D- + (-ana/-nana), saha D- + (-na/-kna).
3. Fungsipun ukara pakon wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta* menika kagolongaken dados gangsal werni, inggih menika pakon limrah, pakon pangajak, pakon paminta, pakon panantang, saha pakon pamenging. Fungsipun pakon menika gadhah ancas nedahaken menapa teges ingkang njalari ukara pakon menika dipunandharaken.

Saking andharan wonten ing nginggil, cariyos wonten ing *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta* menika nedhahaken bilih wonten salebeting cariyos menika kathah guneman ingkang ngginakaken ukara pakon. Ukara pakon piyambak nggadhahi ancas supados tiyang ingkang dipunajak guneman mangertosi menapa ingkang tiyang sanes andharaken lan pakaryan menapa ingkang kedah dipuntindakaken.

B. Implikasi

Asiling panaliten menika saged dipunginakaken kangge *refrensi* para kadang mahasiswa kangge sinau bab ukara pakon utawi saged dados *refrensi* menawi badhe panaliten ngginakaken ukara pakon dados *objek kajian*ipun. Nambahi seserapan ngelmu basa dhateng tiyang-tiyang ingkang remen maos *cerpen*. Sesorapan ngelmu basa mliginipun ngelmu bab kajian sintaksis ukara pakon tanduk saha ukara pakon tanggap.

C. Pamrayogi

Panaliten bab ukara pakon tanduk saha ukara pakon tanggap menika taksih kathah kekiranganipun. Kekirangan-kekirangan menika kadadosan amargi winatesing ngelmu saking panaliti bab kajian sintaksis. Pramila taksih prelu dipuntindakaken panaliten langkung lèbêt malih, kadosta wiyaring teba saha cak-cakaning ukara pakon tanduk saha ukara pakon tanggap wonten pasrawungan utawi wonten basa seratan.

KAPUSTAKAN

- Antunsohono. 1960. *Paramasastra Djawa I (cap-capan katelu)*. Yogyakarta: Hien Hoo Song.
- _____. 1956. *Paramasastra Djawa II (cap-capan kapindho)*. Yogyakarta: Hien Hoo Song.
- Chaer, Abdul. 2007. *Linguistik Umum*. Jakarta: PT Rineka Cipta.
- Chaer, Abdul dan Leoni Agustina. 2010. *Sosiolinguistik Perkenalan Awal*. Jakarta: Rineka Cipta.
- _____. 1994. *Linguistik Umum*. Jakarta: Rineka Cipta.
- Dardjowidjojo, Soenjono. 2003. *Psikolinguistik (Pengantar Pemahaman Bahasa Manusia)*. Jakarta: Yayasan Obor Indonesia.
- Hadiwidjana, R. D. S. 1967. *Tata Sastra*. Jogja: U. P. Indonesia.
- Herawati. *Risalah Penelitian Kalimat Perintah Dalam Bahasa Jawa*. Yogyakarta: Balai penelitian Bahasa.
- Istikhomah, Fajar. 2012. *Tindak Tutur Pakon Ing Novel Kunapa Tan Bisa Kandha Anggitanipun Suparto Brata. Skripsi S1*. Yogyakarta: Program Studi Pendidikan Bahasa Daerah, FBS Universitas Negeri Yogyakarta.
- Kridalaksana, Harimurti, dkk. 2001. *Wiwara: Pengantar Bahasa dan Kebudayaan Jawa*. Jakarta: PT Gramedia Pustaka Utama.
- Nurhayati, Endang, Siti Mulyani. 2006. *Linguistik Bahasa Jawa Kajian fonologi, Morfologi, Sintaksis dan Semantik*. Yogyakarta: Bagaskara.
- Padmosoekotjo, S. *Paramasastra Jawa (Cap-capan II)*. 1987. Surabaya: P. T. Citra Jaya Mukti.
- Poerwadarminta, W.J.S, dkk. 1939. *Baoesastra Djawa*. Batavia: J.B Wolters' Uitgevers Maatschappij n.v Groningen.
- Prabowo, Dhanu priyo, dkk. 2013, *Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta*. Yogyakarta: Departemen Pendidikan Nasional Balai Bahasa Yogyakarta.
- Rahardi, Kunjana. 2005. *Pragmatik: Kesatuan Imperatif Bahasa Indonesia*. Jakarta: Erlangga.

- Ramlan. 2001. *Ilmu Bahasa Indonesia Sintaksis*. Yogyakarta: C.V. Karyono.
- Sasangka. 2001. *Paramasastra Gagrag Anyar Basa Jawa*. Jakarta: Yayasan Pamalingua.
- Subroto, Edi. 1992. *Pengantar Metode Penelitian Linguistik Struktural*. Surakarta: Sebelas Maret University Press.
- Sudaryanto. 1993. *Metode dan Aneka Teknik Analisi Bahasa, Pengantar Penelitian Wahana Kebudayaan Secara Linguistik*. Yogyakarta: Duta Wacna University Press.
- Tarigan. 1985. *Pengajaran Sintaksis*. Bandung: Angkasa.
- Tim Redaksi KBBI. 2007. *Kamus Besar Bahasa Indonesia*. Jakarta : Balai Pustaka.
- Verhaar. J. W. M. 2010. *Asas-asas Linguistik Umum*. Yogyakarta: Gajah Mada University Press.
- Wedhawati, dkk. 2006. *Tata Bahasa Jawa Mutakhir* (Eds.). Yogyakarta: Penerbit Kanisius.

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

No	Data	Pakon Tanduk				Pakon Tanggap			Fungsi					Pethikan ing ACPJdY	Andharan
		Td /L D- + - a	Td w N- + - a	Td -i- k N- + - an a/- na na	Td - ke- k N- + - na/ - kn a	Tg ko- w D- + - en/ - ne n	Tg ko- i D- + - an a/- na na	Tg ko- ké D- + - n a/- kn a	Limrah	Pangajak	Paminta	Panantang	Pamenging		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1	<i>Toet, karepmu mono ya bener, lan apik nanging weruha, saumpama barang-barang iki lan pakebon an sebagian takdol saka pangiraku ya cukup, nanging elinga, banjur.....sawise didol kepriye?? Wis ta aja mbok piker bab lelakone Masmu Ton tokna wae, supaya dirasaake.</i>	√											√	Mbakyu Tono : “Bapak kados pundi punapa Mas Ton punika mboten dipunbelani. Yen saking pamnggih kula, Bapak temtu saged ngempal-ngempalaken yatra lha ing mangke dipunkempalaken kaliyan yatra ingkang saking para sedherek, dene menawi kirang sasekedhik mangke dipunusahakaken.” Bapakne Astoeti : “Toet, karepmu mono	- Jinising ukara pakon: jinis ukara pakon tanduk, kalebet pakon tanduk amargi kawontenan tembung <i>elinga</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “elinga” saking tembung lingga “eling”, dipunrimbag pakonipun tanduk wantah, saking tembung lingga + (-a). Ukara pakon menika sarana panambang (-a). D- + -a = eling + a = elinga.

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
	<i>piker bab lelakone Masmu Ton tokna wae, supaya dirasaake.</i> (Suduk Gunting Tatu Loro/49)													sasekedhik mangke dipunusahakaken.” Bapakne Astoeti : “Toet, karepmu mono ya bener, lan apik nanging weruha, saumpama barang-barang iki lan pakebon an sebagian takdol saka pangiraku ya cukup, nanging <u>elinga</u> , banjur....sawise didol kepriye?? Wis ta aja mbok piker bab lelakone Masmu Ton tokna wae, supaya dirasaake.” (Suduk Gunting Tatu Loro/49)	Ukara pakon menika sarana panambang (-a). D- + -a = eling + a = elinga. - Fungsi pakon : Bapakipun Astoeti nyuwun dhateng Astoeti supados boten ngurusi kangmasipun malih, ingkang ngemu teges <i>pakon pamenging</i> .
2	<i>Wis Mas, saiki ayo muliha dhisik niliki mbakyu, sampeyan ora kangen ta?</i> (Suduk Gunting Tatu Loro/51)	√								√				Mas Tono :”Kepriye kabare keponakan lan mbakyu mu?” Adhine Mas Tono : “Wis Mas, saiki ayo <u>muliha</u> dhisik niliki mbakyu, sampeyan ora kangen ta?” (Suduk Gunting Tatu Loro/51)	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanduk, kalebet pakon tanduk amargi kawontenan tembung <i>muliha</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “muliha” saking tembung lingga “ mulih”, dipunrimbag pakonipun tanduk wantah, saking

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
															<p>tembung lingga + (-a). Ukara pakon menika sarana panambang (-a). D- + -a = mulih + a = muliha. - Fungsi pakon : Adhinipun Mas Tono ngajak Mas Tono wangsul nuweni mbakyunipun, ingkang kalebet wonten fungsi <i>pakon pangajak</i>, dipunsengkuyung dening kawontenan tembung <i>ayo</i>.</p>
3	<p><i>Bab anakmu loro Bagyo karo Herawati ya aku sing ngopeni, lan sliramu ya ngopenana anakmu Bambang. (Sunduk Gunting Tatu Loro/51)</i></p>			√					√					<p>Astoeti : “Bab anakmu loro Bagyo karo Herawati ya aku sing ngopeni, lan sliramu ya <u>ngopenana</u> anakmu Bambang.” (Sunduk Gunting Tatu Loro/51)</p>	<p>- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanduk, kalebet pakon tanduk amargi kawontenan tembung <i>ngopenana</i>. - Titikanipun pakon : Tembung “ngopenana” saking tembung lingga “openi”, dipunrimbag pakonipun tanduk-i-kriya, saking tembung N- + (-ana). Ukara pakon menika sarana panambang (-ana). ng + open + -ana =</p>

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
															ngopenana. - Fungsi pakon : Astoeti dhawuh dhateng Mas Tono supados ngopeni Bambang kemawon, ingkang kalebet wonten fungsi <i>pakon limrah</i> .
4	<i>Takkandani ya, luwih becik koe njaluka pegat.</i> Kowe rak bocah sekolahan, mesthine kowe bisa mrenahake awakmu. (Prasetiya/53)	√							√					Sri Utari : “Ibu anggen kula ndherek wonten ngriki punika mboten teka saking pikajeng kula piyambak, nanging saking pakenipun ingkang putra kangmas Sudiyana.” R Ng. Subandasasra : “Sudiyana iku anak sudagar sugih tur isih dharah pisan. Ora patut yen ta ngopeni kowe, jalaran kowe iku anak wong ora duwe tur dudu turunan priyayi. Takkandani ya, luwih becik koe <u>njaluka</u> pegat. Kowe rak bocah sekolahan, mesthine kowe bisa mrenahake awakmu.” (Prasetiya/53)	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanduk, kalebet pakon tanduk amargi kawontenan tembung <i>njaluka</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “ <i>njaluka</i> ” saking tembung lingga “ <i>njaluk</i> ”, dipunrimbag pakonipun tanduk wantah, saking tembung lingga + (-a). Ukara pakon menika sarana panambang (-a). D- + -a = <i>njaluk</i> + a = <i>njaluka</i> . - Fungsi pakon : R Ng. Subandasasra dhawuhi mantunipun supados nyuwun pegat dhateng putranipun Sudiyana, ingkang kalebet wonten fungsi <i>pakon limrah</i> .

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
5	<p><i>Mbok menawa pancen wis dadi nasibku. Aku kepekso nurut kersane wong tuwa. Elinga ta Mas, aku putrane siji-sijine. Gek sapa meneh sing arep dideleng-deleng kejaba mung aku. Lairku aku jejodhohan karo Haryadi, nanging batinku...O, Mas Marja.</i> (Kurban/57)</p>	√							√					<p>Listiyani : “Mas Marjo, ora susah panjenengan asikep sing kaya ngono. Ala apa wong ngalah bakal gedhe ganjarane ing mburi. Ora-orane aku bakal lali karo panjenengan. Ing donya trusing akhir aku bakal tetep eling. Mbok menawa pancen wis dadi nasibku. Aku kepekso nurut kersane wong tuwa. <u>Elinga</u> ta Mas, aku putrane siji-sijine. Gek sapa meneh sing arep dideleng-deleng kejaba mung aku. Lairku aku jejodhohan karo Haryadi, nanging batinku...O, Mas Marja.” Mas Marja : “List, kowe aja nangis. Mundhak saya nambahi ngerese atiku. Ora-orane aku bakal males ala marang Haryadi. Gusti allah luwih priksa endi sing salaj endi sing</p>	<p>- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanduk, kalebet pakon tanduk amargi kawontenan tembung <i>elinga</i>. - Titikanipun pakon : Tembung “elinga” saking tembung lingga “eling”, dipunrimbag pakonipun tanduk wantah, saking tembung lingga + (-a). Ukara pakon menika sarana panambang (-a). D- + -ana = eling + a = elinga. - Fungsi pakon : listiyani dhawuhi Mas Marja supados ngemut-emut lan mirsani kasunyatan, ingkang kalebet wonten fungsi <i>pakon limrah</i>.</p>

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
														bener. Mung welingku, Dhik List kowe aja pisan-pisan lali tenan karo aku.” (Kurban/57)	
6	<i>Bu aku Dhik As gawekna klambi meneh ya, Bu. Wingi bapak rak mentas oleh bageyan pakean saka kantor.</i> (Pinasthi/64)							√			√			Asmono : “Bu aku Dhik As <u>gawekna</u> klambi meneh ya, Bu. Wingi bapak rak mentas oleh bageyan pakean saka kantor.” (Pinasthi/64)	<p>- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>gawekna</i>.</p> <p>- Titikanipun pakon : Tembung “gawekna” saking tembung lingga “gawe”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko-ké, saking tembung lingga + (-kna). Ukara pakon menika sarana panambang (-kna). D- + -kna = gawe + kna = gawekna.</p> <p>- Fungsipun pakon : Asmono nyuwun kaliyan ibuke supad os dipundamelaken klambi, ingkang kalebet wonten fungsi <i>pakon paminta</i>.</p>
7	<i>Wis tutugna kesenanganmu,</i>							√				√		Bapak Mara Tuwa : “yen aku mono ora apa-	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
	<i>saiki kari milih bae aku apa dheweke!</i> (Godha/68)													apa. Ning yaiku, Harjo ya becike ya aja mangro tingal. Saumpama Bune Sriyah iku kabalekake marang aku meneh klawan metu kang bener, aku ya gelem-gelem nampa. Malah kanthi senenging atiku. Cikben ta putuku barang melu aku.” Bune Sriyah: “Wis <u>tutugna</u> kesenenganmu, saiki kari milih bae aku apa dheweke!” (Godha/68)	tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>tutugna</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “tutugna” saking tembung lingga “tutug”, dipunrimbag pakonipun tanggap koke, saking tembung lingga + (-na). Ukara pakon menika sarana panambang (-na). D- + -na = kirim + na = tutugna. - Fungsi pakon : Bune Sriyah dhawuh dateng garwanipun supados milih kesenangipun utawi piyambakipun, ingkang kalebet wonten fungsi <i>pakon panantang</i> .
8	<i>O.....ngertiya Bung! Ya iki garagarane wong reka-reka nyilih kalung.</i> (Kalung Emas/72)	√							√					Kancane Soenardi : “Lho, Mas Nardi sekaliyan sajake apa mentas padha gerah? Kok slirane saiki padha cilik-cilik? Mbok menawa ana reribet, aja wigah-wigih rawuh	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanduk, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>ngertiya</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “ngertiya”

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
														<p>mrene. Aku sakloron saguh mbiyantu. Bener kita iki seje bangsa, nanging pangrengkuhku marang Mas sakloron wis kaya sedulur dhewe. Jalarang ngelingi kita iku olehe kekancan wiwit nalika jman sekolah ana AMS jaman biyen.”</p> <p>Soenardi :</p> <p>“O.....ngertiya Bung! Ya iki gara-garane wong reka-reka nyilih kalung.”</p> <p>(Kalung Emas/72)</p>	<p>saking tembung lingga “ngerti”, dipunrimbag pakonipun tanduk wantah, saking tembung lingga + (-a). Ukara pakon menika sarana panambang (-a). N + -a = ngerti + a = ngertiya.</p> <p>- Fungsi pakon : Soenardi nyuwun dhateng kancanipun supados mangertosi menopo cariyos ingkang sampun kadadosan, ingkang kalebet wonten fungsi <i>pakon limrah</i>.</p>
9	<p><i>Yaiku sing jenenge Rita, jupuken sayang, dene sliramu wes meruhi.</i></p> <p>(Rita/83)</p>					√			√					<p>Jati : “Endi si Rita ?”</p> <p>Herman : “Yaiku sing jenenge Rita, <u>jupuken</u> sayang, dene sliramu wes meruhi.”</p> <p>(Rita/83)</p>	<p>- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>jupuken</i>.</p> <p>- Titikanipun pakon : Tembung “jupuken” saking tembung lingga “jupuk”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko-wantah, saking tembung lingga + (-en).</p>

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
															Ukara pakon menika sarana panambang (-en). D-+(-en)= jupuk+(en) = jupuken. - Fungsi pakon : Herman dhawuh dhateng garwanipun supados mundhut menapa ingkang sampun dipunpirsani, ingkang kalebet wonten fungsi <i>pakon limrah</i> .
10	Angel mbak anggonku arep ngilangi rasa iki. <i>Paringana</i> rerigen ta, Mbak Tiek! (Ewuh Aya/99)						√		√					Dhik Dhar : “Angel mbak anggonku arep ngilangi rasa iki. <u>Paringana</u> rerigen ta, Mbak Tiek!” Mbak Tiek : “Aku ora wani matur apa-apa Dhik, jer iki bab kang gawat lan soal kaluwarga kang aku ora bisa campur tangan, dudu bab kang entheng.” (Ewuh Aya/99)	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>paringana</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “paringana” saking tembung lingga “paring”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko-i, saking tembung lingga + (-ana). Ukara pakon menika sarana panambang (-ana). D + -ana = paring + ana = paringana. - Fungsi pakon : Dhik Dhar nyuwun dhateng

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
															Mbak Tiek supdos mangertosi menapa ingkang dipunraosaken, ingkang kalebet wonten fungsi <i>pakon limrah</i> .
11	<i>Aku biyen karo bapakmu iku kok ya durung weruh apa maneh wanuh. Nanging coba ta pikiren nganti tekan saiki kok ya ora nate tukar padu nganti metoni Masmu lan kowe kang saiki wes semono gedhene.</i> (Djaka Sala/109)	√									√			<p>Rinie : “Lha ngatena tiyang kula dereng sumerep ta Pak. Mangke matur inggih, nanging kula yen mboten remen, lajeng kados pundi?”</p> <p>Ibune Rinie : “Aki biyen karo bapakmu iku kok ya durung weruh apa maneh wanuh. Nanging coba ta <u>pikiren</u> nganti tekan saiki kok ya ora nate tukar padu nganti metoni Masmu lan kowe kang saiki wes semono gedhene.” (Djaka Sala/109)</p>	<p>- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>pikiren</i>.</p> <p>- Titikanipun pakon : Tembung “<i>pikiren</i>” saking tembung lingga “<i>pikir</i>”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko-wantah, saking tembung lingga + (–en). Ukara pakon menika sarana panambang (–en). D + –en = pikir + en = pikiren.</p> <p>- Fungsi pakon : Ibune Rini cariyos menapa ingkang dipunraosaken supados Rinie boten mangu-mangu tumut ngraosaken, ingkang kalebet wonten fungsi <i>pakon paminta</i>.</p>

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
12	<i>E, kuwi dhuwit lho Bu, ko dicuwil-cuwil kaya ngono!” Ibune Bambang : “Ya, pancen iki dhuwit, dhuwit mung kanggo obral-obralan thok. Nyoh emploken ben marem pisan, nyoooh... (Potret/113)</i>	√											√	<p>Bapakne Bambang : “E, kuwi dhuwit lho Bu, ko dicuwil-cuwil kaya ngono!”</p> <p>Ibune Bambang : “Ya, pancen iki dhuwit, dhuwit mung kanggo obral-obralan thok.</p> <p>Nyoh <u>emploken</u> ben marem pisan, nyoooh...”</p> <p>(Potret/113)</p>	<p>- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>emploken</i>.</p> <p>- Titikanipun pakon : Tembung “emploken” saking tembung lingga “emplok”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko-wantah, saking tembung lingga + (-en). Ukara pakon menika sarana panambang (-en). D + -en = emplok + en = emploken.</p> <p>- Fungsi pakon : Amargi Ibune Bambang radi nesu kaliyan garwanipun mila arta ingkang sampun dipunparingaken dipuncuwil-cuwil lajeng diken dhahar garwanipun, ingkang kalebet wonten fungsi <i>pakon panantang</i>.</p>
13	<i>Dhik Djumirah, anggonku kandha marang kowe ya</i>							√	√					<p>Kusna : “Dhik Djumirah, anggonku kandha marang kowe</p>	<p>- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon</p>

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
	<i>mung kari sepisan iki. Mulane ya wigatekna kang temenan. Aku rumangsa cuwa banget, yen ngrasakake tumindakmu iku, olehe ora cocok karo rembugmu.”</i> (Karampungan Kanthi Wicaksana/125)													ya mung kari sepisan iki. Mulane ya <u>wigatekna</u> kang temenan. Aku rumangsa cuwa banget, yen ngrasakake tumindakmu iku, olehe ora cocok karo rembugmu.” (Karampungan Kanthi Wicaksana/125)	tanggap amargi kawontenan tembung <i>wigatekna</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “wigatekna” saking tembung lingga “wigati”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko-ké, saking tembung lingga + (-kna). Ukara pakon menika sarana panambang (-kna). D + -kna = wigati + kna = wigatekna. - Fungsi pakon : Mas Kusna kandha marang Dhik Djumirah supados mangertosi menapa ingkang dipunraosaken , ingkang kalebet wonten fungsi <i>pakon limrah</i> .
14	<i>Mosok kowe ora ngerti? Lha awasna wae kahanan kiwa tengen iki.</i> (Bantuwan Saka India/130)							√	√					Santya : “Konyol priye?” Prapta : “Mosok kowe ora ngerti? Lha <u>awasna</u> wae kahanan kiwa tengen iki.” (Bantuwan Saka India/130)	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>awasna</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “awasna” saking tembung lingga

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
															<p>“awas”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko-ké, saking tembung lingga + (-na). Ukara pakon menika sarana panambang (-na). D + -na = awas + na = awasna.</p> <p>- Fungsipun pakon : Prapta dhawuh kaliyan Santya supados mangertosi kahanan kiwo tengenipun, ingkang kalebet wonten fungsi <i>pakon limrah</i>.</p>
15	Coba cekelen! (Maling/139)					√			√					<p>Andjar : “Mboten guyon lho, Pak. Punika saestu!” Bapak Mara Tuwa : “Coba <u>cekelen!</u>” (Maling/139)</p>	<p>- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>cekelen</i>.</p> <p>- Titikanipun pakon : Tembung “cekelen” saking tembung lingga “cekel”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko-wantah, saking tembung lingga + (-en). Ukara pakon menika sarana panambang (-en). D + -en = cekel +</p>

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
															<p>en = cekelen.</p> <p>- Fungsi pakon : Bapak mara tuwanipun Andjar dhawuhi nglampahi menapa ingkang dipunutusaken, ingkang kalebet wonten fungsi <i>pakon limrah</i>.</p>
16	<p><i>O hallaaah awak...awak, kok begja temen uripmu. O....., Allah Gusti, kula nyuwun pejah kemawon, Gusti. Kangge menapa gesang wonten donya, menawi tansah nandhang sengsara. O nyawa, nyawa, oncatana ragaku. O... Mbok, Embok...anakmu papagen, Mbok. Rasa-rasane wes ra kuat ngampah meneh tanpa kowe. (Dhandhanggula/146)</i></p>						√						√	<p>Kang Truna : “O hallaaah awak...awak, kok begja temen uripmu. O....., Allah Gusti, kula nyuwun pejah kemawon, Gusti. Kangge menapa gesang wonten donya, menawi tansah nandhang sengsara. O nyawa, nyawa, <u>oncatana</u> ragaku. O... Mbok, Embok...anakmu papagen, Mbok. Rasa-rasane wes ra kuat ngampah meneh tanpa kowe.” (Dhandhanggula/146)</p>	<p>- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>oncatana</i>.</p> <p>- Titikanipun pakon : Tembung “oncatana” saking tembung lingga “oncati”, dipunrimbag pakonipun tanggap koi, saking tembung lingga + (-ana). Ukara pakon menika sarana panambang (-ana). D + -ana = oncati + ana = oncatana.</p> <p>- Fungsi pakon : Kang Turna nyuwun supados nyawanipun dipunpendhet, ingkang kalebet wonten fungsi <i>pakon panantang</i>.</p>

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
17	<p><i>O, Allah</i> <i>Kang...mbok aja</i> <i>ngeres-ngeresi ati</i> <i>ngono sambatmu.</i> <i>Apamu sing lara?</i> <i>Coba kandhakna,</i> <i>mbok menawa aku</i> <i>bisa nambani.</i> (Dhandhanggula/146)</p>							√	√					<p>Si Amah : “O, Allah Kang...mbok aja ngeres-ngeresi ati ngono sambatmu. Apamu sing lara? Coba <u>kandhakna</u>, mbok menawa aku bisa nambani.” (Dhandhanggula/146)</p>	<p>- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>kandhakna</i>. - Titikanipun pakon : Tembung “kandhakna” saking tembung lingga “kandha”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko- ké, saking tembung lingga + (-kna). Ukara pakon menika sarana panambang (-kna). D + -kna = kandha + kna = kandhakna. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon</i> <i>limrah</i>.</p>
18	<p><i>O...Allah Mah,</i> <i>geneya ta kowe ki</i> <i>kok dadi kaya</i> <i>ngono. Mbok wis</i> <i>eling. Nyebuta</i> <i>Ndhuk!</i> (Dhandhanggula/150)</p>		√						√					<p>Kang Truna : “O...Allah Mah, geneya ta kowe ki kok dadi kaya ngono. Mbok wis eling. <u>Nyebuta</u> Ndhuk!” Si Amah : Kang, aku wedi, Kang!” (Dhandhanggula/150)</p>	<p>- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanduk, kalebet pakon tanduk amargi kawontenan tembung <i>nyebuta</i>. - Titikanipun pakon : Tembung “nyebuta” saking tembung lingga “sebut”, dipunrimbag pakonipun tanduk</p>

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
															wantah, saking tembung N + lingga + (a). Ukara pakon menika sarana panambang (-a). (Ny) + D + -a = ny + sebut + a = nyebuta. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon limrah</i> .
19	<i>Tentremna atimu, tumindaka sing becik, bebudenmu sing luhur.</i> (Pawarta/152)	√							√					Djuki : “Tentremna atimu, <u>tumindaka</u> sing becik, bebudenmu sing luhur.” (Pawarta/152)	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanduk, kalebet pakon tanduk amargi kawontenan tembung <i>tumindaka</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “tumindaka” saking tembung lingga “tumindak”, dipunrimbag pakonipun tanduk wantah, saking tembung lingga + (-a). Ukara pakon menika sarana panambang (-a). D + -a = tumindak + a = kandhakna. - Fungsi pakon: kalebet wonten fungsi <i>pakon limrah</i> .
20	<i>Bandi, aku</i>						√				√			Subandi : “Kepriye	- Jinising ukara pakon :

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
	<i>wenehana wektu kanggo mbuktekake endi sing salah!</i> (Taline Nancang Gulu/162)													Djar! Babar pisan ora gelem ngaku sumpah pitung turunan barang!” Andjar : “Bandi, aku <u>wenehana</u> wektu kanggo mbuktekake endi sing salah!” (Taline Nancang Gulu/162)	jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>wenehana</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “wenehana” saking tembung lingga “wenehi”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko-i, saking tembung lingga + (-ana). Ukara pakon menika sarana panambang (-ana). D + -ana = wenehi + ana = wenehana. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon paminta</i>
21	<i>Mas Karimun, nyuwun tulung pucuking dhadhung iki talekna ana saka (cagak) sisih wetan, dene kowe Darmadi, tulung pucuk sijine talekna cagak sisih kulon, perlu kanggo ngaling-alingi wong sing</i>							√			√			Andjar : “Mas Karimun, nyuwun tulung pucuking dhadhung iki <u>talekna</u> ana saka (cagak) sisih wetan, dene kowe Darmadi, tulung pucuk sijine talekna cagak sisih kulon, perlu kanggo ngaling-alingi wong sing padha ndeleng kareben aja	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>talekna</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “talekna” saking tembung lingga “tali”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko-ké, saking tembung

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
	<i>padha ndeleng kareben aja padha mlebu.</i> (Taline Nancang Gulu/162)													padha mlebu.” (Taline Nancang Gulu/162)	lingga + (-kna). Ukara pakon menika sarana panambang (-kna). D + -kna = tali + kna = talekkna. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon paminta</i>
22	<i>Tulung Bapak Inspektur Subandi, Karimun cekelen, dhewekne algojone.</i> (Taline Nancang Gulu/162)					√					√			Andjar : “Tulung Bapak Inspektur Subandi, Karimun <u>cekelen</u> , dhewekne algojone.” (Taline Nancang Gulu/162)	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>cekelen</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “cekelen” saking tembung lingga “cekel”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko-wantah, saking tembung lingga + (-en). Ukara pakon menika sarana panambang (-en). D + -en = cekel + en = cekelen. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon paminta</i> .
23	<i>Coba ta pikiren! Apa awak dhewe ora mesakake</i>					√			√					Kancane Tarimin : “Coba ta <u>pikiren</u> ! Apa awak dhewe ora	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
	<i>marang bocah-bocah kang ora dosa karo perkara kuwi? Dheweke kepeksa kapiran sekolahe. Coba pikiren!”</i> (Piwales/166)													mesakake marang bocah-bocah kang ora dosa karo perkara kuwi? Dheweke kepeksa kapiran sekolahe. Coba pikiren!” Tarimin : “Nanging punika wau rak margi saking wontenipun repolusi, lan mboten miyambaki.” (Piwales/166)	tanggap amargi kawontenan tembung <i>pikiren</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “pikiren” saking tembung lingga “pikir”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko-wantah, saking tembung lingga + (-en). Ukara pakon menika sarana panambang (-en). D + -en = pikir + en = pikiren. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon limrah</i> .
24	<i>Iki jaman repolusi! Ukume ukum repolusi. Sing sapa salah kudu kaukum. Ora preduli sedulur. Ora preduli wong tuwa, lan ora preduli guru. Mula ora prelu kakehan omong, tampanana ukuman iki!</i> (Piwales/168)						√				√			Tarimin : “Iki jaman repolusi! Ukume ukum repolusi. Sing sapa salah kudu kaukum. Ora preduli sedulur. Ora preduli wong tuwa, lan ora preduli guru. Mula ora prelu kakehan omong, <u>tampanana</u> ukuman iki!” (Piwales/168)	- Jinising ukara pakon : kawontenan tembung <i>tampanana</i> . Kalebet jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>tampanana</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “ <i>tampanana</i> ” saking tembung lingga “tampani”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko-

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
															ke, saking tembung lingga + (-na). Ukara pakon menika sarana panambang (-na). D + -na = tampani + na = <i>tampanana</i> . - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon paminta</i> .
25	<i>Rahayumu Mas. Pirsanana putramu.</i> (Pangorbananing Tresna/174)						√		√					Mardi : “Slamet Jeng.” Lastri : “Rahayumu Mas. <u>Pirsanana</u> putramu.” (Pangorbananing Tresna/174)	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>pirsanana</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “ <i>pirsanana</i> ” saking tembung lingga “ <i>pirsa</i> ”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko-kriya, saking tembung lingga + (-ana). Ukara pakon menika sarana panambang (-ana). D + -ana = <i>pirsa</i> + ana = <i>pirsanana</i> . - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon limrah</i>
26	<i>aku ora apa-apa kok. Yen kowe wis</i>		√						√					Warsini : “Apa ora dhahar ta Mas? Gerah	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
	<i>ngelih mangana dhisik. Ewadene aku, dak mangan mengko-mengko wae.</i> (Rujak Sentul/176)													apa kepiye?” Mas Cip : “aku ora apa-apa kok. Yen kowe wis ngelih <u>mangana</u> dhisik. Ewadene aku, dak mangan mengko-mengko wae.” (Rujak Sentul/176)	tanduk, kalebet pakon tanduk amargi kawontenan tembung <i>mangana</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “mangana” saking tembung lingga “pangan”, dipunrimbag pakonipun tanduk wantah, saking tembung m + lingga + (-a). Ukara pakon menika sarana panambang (-a). M + D + -a = m + pangan + a = mangana. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon limrah</i> .
27	<i>Ana apa, Mas? Wungua, wungua dhisik!!! Jeneh surup-surup sare.</i> (Rujak Sentul/179)	√							√					Warsini : “Ana apa, Mas? <u>Wungua</u> , wungua dhisik!!! Jeneh surup-surup sare.” (Rujak Sentul/179)	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanduk, kalebet pakon tanduk amargi kawontenan tembung <i>wungua</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “wungua” saking tembung lingga “wungu”, dipunrimbag pakonipun tanduk

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
															wantah, saking tembung lingga + (-a). Ukara pakon menika sarana panambang (-a). D + -a = wungu + a = wungua. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon limrah</i> .
28	<i>Mendela</i> wae ya mbaaakk...!! yen didukani ibu, panjenengan ora prelu ngaturi wangsulan. Wong ibune dhewe ki wong kuno. (Warisan Nggawa Korban/181)	√							√					Sri Palupi : “ <u>Mendela</u> wae ya mbaaakk...!! yen didukani ibu, panjenengan ora prelu ngaturi wangsulan. Wong ibune dhewe ki wong kuno.” (Warisan Nggawa Korban/181)	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanduk, kalebet pakon tanduk amargi kawontenan tembung <i>mendela</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “mendela” saking tembung lingga “mendel”, dipunrimbag pakonipun tanduk wantah, saking tembung lingga + (-a). Ukara pakon menika sarana panambang (-a). D + -a = mendel + a = mendela. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon limrah</i> .
29	<i>Critakna</i> ya, Sri, kabeh sik kok							√			√			Mbak Prap : “ <u>Critakna</u> ya, Sri, kabeh sik kok	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
	<i>weruhi sasuwene aku ora ana ya...!!</i> (Warisan Nggawa Korban/181)													weruhi sasuwene aku ora ana ya...!!” (Warisan Nggawa Korban/181)	tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>critakna</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “critakna” saking tembung lingga “crita”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko-ké, saking tembung lingga + (-kna). Ukara pakon menika sarana panambang (-kna). D + -kna = crita + kna = acritakna. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon paminta</i>
30	<i>Ewuh aya Mbak, anane mung ewuh karo ewuh nggonku arep nandhang.</i> <i>Endi kang dakpilih apa mbacut apa manut ngendikane Bapak? Yen mbacut wes mesti aku mengko kepancil, yen manut ngendikane Bapak, aduh</i>						√		√					Dhik Dhar : “Ewuh aya Mbak, anane mung ewuh karo ewuh nggonku arep nandhang. Endi kang dakpilih apa mbacut apa manut ngendikane Bapak? Yen mbacut wes mesti aku mengko kepancil, yen manut ngendikane Bapak, aduh mbak geg kepriye Mas Jono,	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>paringana</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “paringana” saking tembung lingga “paringi”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko-i, saking tembung lingga + (-ana). Ukara

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
	<i>mbak geg kepriye Mas Jono, mangka aku wis kebacut tresna nyang dheweke, terus kepriye polahku, angel mbak nggonku arep ngilangi rasa iki. Paringana rerigen ta, Mbak Tiek! (Ewuh Aya/190)</i>													mangka aku wis kebacut tresna nyang dheweke, terus kepriye polahku, angel mbak nggonku arep ngilangi rasa iki. <u>Paringana</u> rerigen ta, Mbak Tiek!” (Ewuh Aya/190)	pakon menika sarana panambang (-ana). D + -ana = paringi + ana = ajokna. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon</i> <i>limrah</i> .
31	<i>Wong sing lunga piknik kuwi ora ngetung cacahé dhuwit. Butuhe a rep seneng. Kanggone wong liyane awak dhewe iki, dhuwit telung atus mono dudu apa-apa. Karo meneh ngelingana, kanggone wong terpelajar, plesir kuwi ya perlu. (Ing Sangisore Rembulan/197)</i>			√					√					Kangmas : “Wong sing lunga piknik kuwi ora ngetung cacahé dhuwit. Butuhe a rep seneng. Kanggone wong liyane awak dhewe iki, dhuwit telung atus mono dudu apa-apa. Karo meneh <u>ngelingana</u> , kanggone wong terpelajar, plesir kuwi ya perlu.” Mirah : “Lha ning sing nggo bayar kuwi apa ?” (Ing Sangisore Rembulan/197)	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanduk, kalebet pakon tanduk amargi kawontenan tembung <i>ngelingana</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “ngelingana” saking tembung lingga “eling”, dipunrimbag pakonipun tanduk i- kriya, saking tembung ng + lingga + (-ana). Ukara pakon menika sarana panambang (- ana). Ng + D + -ana = ng + eling + ana = ngelingana. - Fungsi pakon : kalebet

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
															wonten fungsi <i>pakon limrah</i> .
32	<i>Kuwi aku ora ngerti, Pakne. Sing tak jaluk mung supaya dina iki kowe ikhtiyarna dhuwit kanggo nyaur, tinimbang awake dhewe wiring lan isin yen sing nagih mengko teka rene meneh.</i> (Sunaring Surya/204)							√				√		<p>Bu Karya : “Kuwi aku ora ngerti, Pakne. Sing tak jaluk mung supaya dina iki kowe <u>ikhtiyarna</u> dhuwit kanggo nyaur, tinimbang awake dhewe wiring lan isin yen sing nagih mengko teka rene meneh.”</p> <p>Pak Karya : “Ya tenan arep takgolekneutangan nggo nyaur utang mengko.” (Sunaring Surya/204)</p>	<p>- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>ikhtiyarna</i>.</p> <p>- Titikanipun pakon : Tembung “ikhtiyarna” saking tembung lingga “ikhtiyar”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko-ké, saking tembung lingga + (-na). Ukara pakon menika sarana panambang (-na). D + -na = ikhtiyar + na = ikhtiyarna.</p> <p>- Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon panantang</i>.</p>
33	<i>We, neg ra ngandel takokna mandhore kae ta! Wong mau aku krungu ya saka dheweke.</i> (Sunaring Surya/204)							√	√					<p>Pak Karya : “Lah sapa sing kandha, kowe ki ngedheg-ngedhegi ati wae.”</p> <p>Kancane Pak Karya : “We, neg ra ngandel <u>takokna</u> mandhore kae ta! Wong mau aku krungu ya saka</p>	<p>- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>takokna</i>.</p> <p>- Titikanipun pakon : Tembung “takokna” saking tembung lingga</p>

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
														dheweke.” (Sunaring Surya/204)	“takon”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko-ké, saking tembung lingga + (-kna). Ukara pakon menika sarana panambang (-kna). D + -kna = takon + kna = takokna. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon limrah</i>
34	<i>Nyuwun tulung Mas, mbok rika padosaken!</i> (Satus Pitung Puluh Lima/ 223)					√			√					Bapake Thole: “Badhe nglebetaken sepedah, Mas.” Sekater: “Sudah poll.” Bapake Thole: “Nyuwun tulung Mas, mbok rika <u>padosaken!</u> ” (Satus Pitung Puluh Lima/ 223)	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>padosaken</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “padosaken” saking tembung lingga “padosi”, dipunrimbag pakonipun tanggap wantah, saking tembung lingga + (-en). Ukara pakon menika sarana panambang (-en). D + -en = padosi + en = padosaken. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon limrah</i>

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
35	<p><i>Mbok coba</i> etungen, sedino pitungpuluh kui nek sesasi piro? Opo ora punjul saka rongewu? Coba nek ming ditandhing karo pegawe elek-elekan wae opo ora akeh aku? Mangka nek pegawe ki sandhangane kudu rajin, kudu setlikan. Nek aku lehku nyandhang mung trima kaya ngene.” (Gotong Royong/226)</p>					√					√			<p>Mbok Wira :”Njur karepmu ki kepriye ta pakne? Kowe kuwi mbok duwe mesakne sithik karo wong wedok. Sampeyan blanja pitung puluh sedina kuwi apa rumangsamu cukup nek nggo butuh. Coba ta pikiren.” Pak Wira : “mbok coba <u>etungen</u>, sedino pitungpuluh kui nek sesasi piro? Opo ora punjul saka rongewu? Coba nek ming ditandhing karo pegawe elek-elekan wae opo ora akeh aku? Mangka nek pegawe ki sandhangane kudu rajin, kudu setlikan. Nek aku lehku nyandhang mung trima kaya ngene.” (Gotong Royong/226)</p>	<p>- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>etungen</i>. - Titikanipun pakon : Tembung “etungen” saking tembung lingga “etung”, dipunrimbag pakonipun tanggap wantah, saking tembung lingga + (-en). Ukara pakon menika sarana panambang (- en). D + -en = etung + en = etungen. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon</i> <i>paminta</i>.</p>
36	<p><i>O, ya wis ta, Yu,</i> nek ngono sawetara wektu manggona</p>		√							√				<p>Bu Dirja : “O, ya wis ta, Yu, nek ngono sawetara wektu <u>manggona</u> nggonku.”</p>	<p>- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanduk, kalebet pakon tanduk amargi</p>

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
	<i>nggonku.</i> (Gotong Royong/ 230)													Mbok Wira : “O, inggih matur sanget sembah nuwun Bu pun paring pitulungan. Lajeng mbenjang tatanipun dospundi menika?” (Gotong Royong/ 230)	kawontenan tembung <i>manggona</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “manggona” saking tembung lingga “panggon”, dipunrimbag pakonipun tanduk wantah, saking tembung m + lingga + (-a). Ukara pakon menika sarana panambang (-a). M + D + -a = m + panggon + a = manggona. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon pangajak</i> .
37	<i>Lebokna glathimu ! kok bengi-bengi ka ngendi? Pangling ya dhik ?</i> (Ing Sangisore Rembulan/235)							√	√					Mas Margana : “ <u>Lebokna</u> glathimu ! kok bengi-bengi ka ngendi? Pangling ya dhik ?” Dhik Pur : “gak.. Mas Margana ta ?” (Ing Sangisore Rembulan/235)	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>lebokna</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “lebokna” saking tembung lingga “mlebu”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko-ké, saking tembung lingga + (-kna). Ukara pakon menika sarana

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
															panambang (-kna). D + -kna = mlebu + kna = lebokna. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon limrah</i> .
38	<i>Iki kanggo rakyat, iki kanggo kaum tani, sing ora duwe bumi. Dhisika... aku arep raup dhisik.</i> (Ing Sangisore Rembulan/236)							√	√					Mas Margana : “Iki kanggo rakyat, iki kanggo kaum tani, sing ora duwe bumi. <u>Dhisika...</u> aku arep raup dhisik.” (Ing Sangisore Rembulan/236)	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanduk, kalebet pakon tanduk amargi kawontenan tembung <i>dhisika</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “dhisika” saking tembung lingga “dhisik”, dipunrimbag pakonipun tanduk wantah, saking tembung lingga + (-a). Ukara pakon menika sarana panambang (-a). D + -a = dhisik + a = dhisika. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon limrah</i> .
39	<i>Rencanaku lugu wae. Suk malem Rebo culiken letnan Knil Bono Respati ing</i>					√			√					Agus : “Piye rancanganmu Kapten?” Kapten : “Rencanaku lugu wae. Suk malem Rebo <u>culiken</u> letnan	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
	<i>omahe!!</i> (Beteng Siluman/240)													Knil Bono Respati ing omahe!!” (Beteng Siluman/240)	<i>culiken.</i> - Titikanipun pakon : Tembung “culiken” saking tembung lingga “culik”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko- i, saking tembung lingga + (-en). Ukara pakon menika sarana panambang (-en). D + - en = culik + en = culiken. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon</i> <i>limrah.</i>
40	<i>Wis Let, juru rias yen massage rada keterlaluhan. Nanging cuwane dikongsi aja ngetarani. Kandhaa karo Mollen yen diculik lan klakon bisa ucul sawise dipilara nganti meh semaput. Sing mbenjol-mbenjol nang mbun-mbun kuwi uduhna... wis kariya slamet.</i>	√									√			Letnan Bono : “oke Kapten, aku prasetya ing janji.” Kapten : “Wis Let, juru rias yen massage rada keterlaluhan. Nanging cuwane dikongsi aja ngetarani. <u>Kandhaa</u> karo Mollen yen diculik lan klakon bisa ucul sawise dipilara nganti meh semaput. Sing mbenjol-mbenjol nang mbun-mbun kuwi uduhna... wis kariya slamet. Dienggal baliya	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanduk, kalebet pakon tanduk amargi kawontenan tembung <i>kandhaa.</i> - Titikanipun pakon : Tembung “kandhaa” saking tembung lingga “kandha”, dipunrimbag pakonipun tanduk wantah, saking tembung lingga + (-a). Ukara pakon menika sarana panambang (-a). D + -a = kandha + a =

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
	<i>Dienggal baliya !!</i> (Beteng Siluman/243)													!!” (Beteng Siluman/243)	kandhaa. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon paminta</i>
41	<i>Tindaka</i> <i>gubugku ta, Dhik, sinambi momong kang putra.</i> (Momongan/246)	√									√			Mbakyu Marta : “ <u>Tindaka</u> gubugku ta, Dhik, sinambi momong kang putra.” Dhik Umi : “Ya, liya dina dakperlokake sowan. Aku dhewe wis kangen banget.” (Momongan/246)	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanduk, kalebet pakon tanduk amargi kawontenan tembung <i>tindaka</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “tindaka” saking tembung lingga “tindak”, dipunrimbag pakonipun tanggap wantah, saking tembung lingga + (-a). Ukara pakon menika sarana panambang (-a). D + -a = tindak + a = <i>tindaka</i> . - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon paminta</i>
42	<i>Wis ta ndang kondur. Matura mbak yu, yen aku ora sowan. Suwuna maaf ya Dhik Um marang mbakyu.</i> (Wengi Kang	√									√			Dhek Umi : “Wengi ngene nyambut gawe?” Mas Ratman : “Wis ta ndang kondur. <u>Matura</u> mbak yu, yen aku ora sowan. Suwuna maaf ya Dhik Um marang	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanduk, kalebet pakon tanduk amargi kawontenan tembung <i>matura</i> . - Titikanipun pakon :

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
	Mawa Lintang/251)													mbakyu.” (Wengi Kang Mawa Lintang/251)	Tembung “matura” saking tembung lingga “matur”, dipunrimbag pakonipun tanggap wantah, saking tembung lingga + (-a). Ukara pakon menika sarana panambang (-a). D + -a = matur + a = matura. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon</i> <i>paminta</i>
43	<i>Yen mangan lawuhe tukuwa dhewe. Dhuwite ana ngisor bantal. Kae liwete durung dakkeduk.</i> (Wengi Kang Mawa Lintang/251)	√							√					Narmi : “Kok ora mangan dhisik?” Umi : “Ora.” Narmi : “Yen mangan lawuhe <u>tukuwa</u> dhewe. Dhuwite ana ngisor bantal. Kae liwete durung dakkeduk.” (Wengi Kang Mawa Lintang/251)	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanduk, kalebet pakon tanduk amargi kawontenan tembung <i>tukuwa</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “tukuwa” saking tembung lingga “tuku”, dipunrimbag pakonipun tanggap wantah, saking tembung lingga + (-a). Ukara pakon menika sarana panambang (-a). D + -a = tuku + a = tukuwa. - Fungsi pakon : kalebet

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
															wonten fungsi <i>pakon limrah</i> .
44	<i>Balekna kana! Ngemana kluwarga ngemana aku. Ngertia Waridi ditangkep pulisi merga dadi tukang tadhah karet-karet mentah slingkuhan. (Buruh Persil/261)</i>		√						√					Sisihane Parmin : “Balekna kana! <u>Ngemana</u> kluwarga ngemana aku. Ngertia Waridi ditangkep pulisi merga dadi tukang tadhah karet-karet mentah slingkuhan.” (Buruh Persil/261)	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanduk, kalebet pakon tanduk amargi kawontenan tembung <i>ngemana</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “ngemana” saking tembung lingga “eman”, dipunrimbag pakonipun tanduk wantah, saking tembung ng + lingga + (-a). Ukara pakon menika sarana panambang (-a). Ng + D + -a = ng + eman + a = ngemana. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon limrah</i> .
45	<i>Manggunga terus Intenku. Sebulana atine wong kang bakal nyimpangake Allah saka lajering praja. Idul Fitri kiye dina kang gedhe Intenku.</i>						√				√			Duralim : “Manggunga terus Intenku. <u>Sebulana</u> atine wong kang bakal nyimpangake Allah saka lajering praja. Idul Fitri kiye dina kang gedhe Intenku. Gedhekna atine umat	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>sebulana</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “sebulana”

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
	<i>Gedhekna atine umat Rasul kan iman. Gedhekna kadurakane menungsa kang ora ngakoni ananing Pangeran.</i> (Sarunge Dienggo Lebaran/263)													Rasul kan iman. Gedhekna kadurakane menungsa kang ora ngakoni ananing Pangeran.” (Sarunge Dienggo Lebaran/263)	saking tembung lingga “sebul”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko-i, saking tembung lingga + (-ana). Ukara pakon menika sarana panambang (-ana). D + -ana = sebul + ana = sebulana. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon paminta</i>
46	<i>Gek wis tatanen Ni, ngentekake empal lan ragi iki ya.</i> (Cacad/281)					√			√					Simbok Kriya : “Gek wis <u>tatanen</u> Ni, ngentekake empal lan ragi iki ya.” Warni : “Ya Mbok.” (Cacad/281)	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>tatanen</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “tatanen” saking tembung lingga “tata”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko-wantah, saking tembung lingga + (-nen). Ukara pakon menika sarana panambang (-nen). D + -nen = tata + nen = tatanen. - Fungsi pakon : kalebet

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
															wonten fungsi <i>limrah</i> .
47	Mau nitih apa Dhik Yut? Rawuhe jam pira sih? O ya, ana surat nggo aw ak dhewe. Sajake pengantar pos sore mau sing nggawa. Coba, saged opo ora sliramu mbadhe? Papat lho Dhik Yut, saka Ma Rus, Dhik Karmil, Yu Sri, lan Mas Jon. Isine apik-apik. Nyenengke banget ki, coba bukakana! Coba dak uripne sedhela lampune, sedhela... (Lembaran Kapisan/304)						√		√					Harno : “Mau nitih apa Dhik Yut? Rawuhe jam pira sih? O ya, ana surat nggo aw ak dhewe. Sajake pengantar pos sore mau sing nggawa. Coba, saged opo ora sliramu mbadhe? Papat lho Dhik Yut, saka Ma Rus, Dhik Karmil, Yu Sri, lan Mas Jon. Isine apik-apik. Nyenengke banget ki, coba <u>bukakana!</u> Coba dak uripne sedhela lampune, sedhela...” Kayuti : “Mas Harna..aja!” (Lembaran Kapisan/304)	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>bukakana</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “bukakana” saking tembung lingga “bukak”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko-i, saking tembung lingga + (-ana). Ukara pakon menika sarana panambang (-ana). D + -ana = bukak + ana = bukakana. - Fungsipun pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon limrah</i> .
48	sssssstt..., Mas! Kok seru temen!” Harno : “o,ya. Ning aku ora kelalen ta? Layang iki kaya-kaya ya melu menehi selamat nggo ulang				√						√			Kayuti : “sssssstt..., Mas! Kok seru temen!” Harno : “o,ya. Ning aku ora kelalen ta? Layang iki kaya-kaya ya melu menehi selamat nggo ulang tahun pernikahan awak dhewe. Ora	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanduk, kalebet pakon tanduk amargi kawontenan tembung <i>mrisanana</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “mrisanana”

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
	<i>tahun pernikahan awak dhewe. Ora ngertia sing dikirimimi lagi nesu banget ya? Piye Dhik Yut?hehe, nanging seiki nesune rak wis mari ta? Padhang bulang je, kathik kesel-kesel aku ya budhal bae merlokake nyusul sliramu rene. Mrisanana liwat jendhela kuwi, Yut! (Lembaran Kapisan/305)</i>													ngertia sing dikirimimi lagi nesu banget ya? Piye Dhik Yut?hehe, nanging seiki nesune rak wis mari ta? Padhang bulang je, kathik kesel-kesel aku ya budhal bae merlokake nyusul sliramu rene. <u>Mrisanana</u> liwat jendhela kuwi, Yut!” (Lembaran Kapisan/305)	saking tembung lingga “pirsani”, dipunrimbag pakonipun tanduk, saking tembung m + lingga + (-ana). Ukara pakon menika sarana panambang (-ana). M + D + -ana = pirsani + ana = mrisanana. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon paminta</i> .
49	<i>Wee, duwe ponakan putri Sala tibakne aku ki Bune. Mlaku mulih sekolah wae kathik mblarak sengkleh lambeyane gak layak yahmene lagek tekan omah. Nyoh Nyil, tanduka sega sing akeh, wetengmu mesthine rak wes keluwen</i>	√										√		Bapak : “Wee, duwe ponakan putri Sala tibakne aku ki Bune. Mlaku mulih sekolah wae kathik mblarak sengkleh lambeyane gak layak yahmene lagek tekan omah. Nyoh Nyil, <u>tanduka</u> sega sing akeh, wetengmu mesthine rak wes keluwen kaya macan kaliren.”	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanduk, kalebet pakon tanduk amargi kawontenan tembung <i>tanduka</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “tanduka” saking tembung lingga “tanduk”, dipunrimbag pakonipun tanduk wantah, saking tembung lingga + (-a).

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
	<i>kaya macan kaliren.</i> (Kunyil Dadi Golekan/308)													Ibu : “Kaya macan keluwen ya ben yo, Nduk.” (Kunyil Dadi Golekan/308)	Ukara pakon menika sarana panambang (-a). D + -a = tanduk + a = tanduka. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon panantang</i> .
50	Lha saiki yok apa rek, kon kabeh mupakat tah, nek Kunyil takangkat dadi ketua upacara. Nyil, kowe pinter le ngomong ngono, mula aku rewangana ngandhakake wadiku nyang Yu Atiek, ya Nyil? (Kunyil Dadi Golekan/309)						√				√			Kancil : “Lha saiki yok apa rek, kon kabeh mupakat tah, nek Kunyil takangkat dadi ketua upacara. Nyil, kowe pinter le ngomong ngono, mula aku <u>rewangana</u> ngandhakake wadiku nyang Yu Atiek, ya Nyil?” Kunyil : “Mupakat-mupakat tuwa!” (Kunyil Dadi Golekan/309)	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>rewangana</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “rewangana” saking tembung lingga “rewang”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko-i, saking tembung lingga + (-ana). Ukara pakon menika sarana panambang (-ana). D + -ana = rewang + ana = rewangana. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon paminta</i>
51	<i>Ora, ora perlu emoh-emohan ngono, kowe ki piye ta! Macaka Jepang</i>	√									√			Menthiek : “Ora, ora perlu emoh-emohan ngono, kowe ki piye ta! <u>Macaka</u> Jepang wis,	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanduk, kalebet pakon tanduk amargi

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
	<i>wis, kimonoan ya? Bab liya-liyane terserah kowe wong kon sugih akal ngono! (Kunyil Dadi Golekan/309)</i>													kimonoan ya? Bab liya- liyane terserah kowe wong kon sugih akal ngono!” Kunyil : “Moh aku, emoh! Mundhak ketularan dadi geisha, rak blaik mengkone!” (Kunyil Dadi Golekan/309)	kawontenan tembung <i>macaka</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “macaka” saking tembung lingga “macak”, dipunrimbag pakonipun tanduk wantah, saking tembung lingga + (-a). Ukara pakon menika sarana panambang (-a). D + -a = macak + a = macaka. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon panantang</i> .
52	<i>Kowe! Kowe anakku?!he!! wong edan! Panas-panas kluyuran karo wong lanang. Minggata! Melu bapakmu kana urip mardika! Bojo ayu dhasar sugih! (Sigit/332)</i>	√										√		Ibune Pinaningsih : “Kowe! Kowe anakku?!he!! wong edan! Panas-panas kluyuran karo wong lanang. <u>Minggata!</u> Melu bapakmu kana urip mardika! Bojo ayu dhasar sugih!” (Sigit/332)	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanduk, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>minggata</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “minggata” saking tembung lingga “minggat”, dipunrimbag pakonipun tanduk wantah, saking tembung lingga + (-a). Ukara pakon menika sarana panambang (-a).

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
															D + -a = minggat + a = minggata. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon panantang</i> .
53	<i>Wis, wis, menenga ya Yu, sesuk tak ijoli ta wis! Karo sing dhisik-dhisik kae sisan, arep tak ijoli kabeh!</i> (Nebus Kadurakan/336)	√							√					Kliman : “Wis, wis, <u>menenga</u> ya Yu, sesuk tak ijoli ta wis! Karo sing dhisik-dhisik kae sisan, arep tak ijoli kabeh!” Klinem : “ Ambumu Man! Sing arep kok nggo ngijoli bae apa? Lha wong le jajan ajeg, mulih sekolah mung gawene mbraung kok!” (Nebus Kadurakan/336)	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanduk, kalebet pakon tanduk amargi kawontenan tembung <i>menenga</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “menenga” saking tembung lingga “meneng”, dipunrimbag pakonipun tanduk wantah, saking tembung lingga + (-a). Ukara pakon menika sarana panambang (-a). D + -a = meneng + a = menenga. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon limrah</i> .
54	<i>Undangna Jendral Belang sisan Mbak, aku ora wedi !</i> (Nebus Kadurakan/336)							√				√		Klinem : “Welha bocah kok arep nekad ngono ta!! Wingi dak elikke ngomong ngono, kok saiki ngomong ngono	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
														maneh? Dak undangke Makmu cilik apa Pak Dukuh ko, ben dikandhani!” Kliman : “ <u>Undangna</u> Jendral Belang sisan Mbak, aku ora wedi !” (Nebus Kadurakan/336)	<i>undangna.</i> - Titikanipun pakon : Tembung “undangna” saking tembung lingga “undang”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko-ké, saking tembung lingga + (-na). Ukara pakon menika sarana panambang (-na). D + -na = undang + na = undangna. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon panantang</i> .
55	<i>Aja,sesuk wae, saiki kondura!</i> (Wirang Isin Tak Antepi/361)	√											√	Hartono : “Kae sopo ?” Surjani : “Ibu...” Hartono : “aku tak nemoni.” Surjani : “Aja,sesuk wae, saiki <u>kondura!</u> ” (Wirang Isin Tak Antepi/361)	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanduk, kalebet pakon tanduk amargi kawontenan tembung <i>konduraa</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “kondura” saking tembung lingga “kondur”, dipunrimbag pakonipun tanduk wantah, saking tembung lingga + (-a). Ukara pakon menika sarana panambang (-a). D + -a = kondur + a =

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
															kondura. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon pamening</i> .
56	<i>Lathi bisa gorong Ngger, malah bisa nggorohi awak dhewe, nanging coba tlusuren atimu mengko rak ana blenthonge asmara.</i> (Wirang Isin Tak Antepi/362)					√					√			Surjani : “Aku mung kangen kok Bu, ora duwe sedya apa-apa.” Bu Sastro : “Lathi bisa gorong Ngger, malah bisa nggorohi awak dhewe, nanging coba <u>tlusuren</u> atimu mengko rak ana blenthonge asmara.” (Wirang Isin Tak Antepi/362)	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>tlusuren</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “tlusuren” saking tembung lingga “tlusur”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko-wantah, saking tembung lingga + (-en). Ukara pakon menika sarana panambang (-en). D + -en = tlusur + en = tlusuren. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon paminta</i>
57	<i>Tinimbang ana kurban, becike diiguh supaya ora ana kurban. Ngene kanca-kanca, becike saiki Harni undangan mrene.</i>					√					√			Soma : “Karepmu terus priye, Dhik Mardi?” Mardi : “Tinimbang ana kurban, becike diiguh supaya ora ana kurban. Ngene kanca-kanca, becike saiki Harni	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>undangan</i> . - Titikanipun pakon :

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
	(Rong Dina Sawise Proklamasi/365)													undangan mrene.” (Rong Dina Sawise Proklamasi/365)	Tembung “undangan” saking tembung lingga “undang”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko-wantah, saking tembung lingga + (-en). Ukara pakon menika sarana panambang (-en). D + -en = undang + en = undangan. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon paminta</i> .
58	Harni!! Amrih aku ora kianat karo koe, ora kianat karo sumpahku, karo bangsa lan negaraku, luwih becik aku tembaken . (Rong Dina Sawise Proklamasi/365)					√					√			Harni : “Aku kepeksa kudu oleh wangsulan cepet, Mura. Awit laskar pemuda wis padha ngenteni ana sanjabane markas iki. Mura : “Harni!! Amrih aku ora kianat karo koe, ora kianat karo sumpahku, karo bangsa lan negaraku, luwih becik aku <u>tembaken</u> .” (Rong Dina Sawise Proklamasi/365)	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>tembaken</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “tembaken” saking tembung lingga “tembak”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko-wantah, saking tembung lingga + (-en). Ukara pakon menika sarana panambang (-en). D + -en = maju + en = tembaken. - Fungsi pakon : kalebet

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
															wonten fungsi <i>pakon panantang</i> .
59	<p><i>Wee lha malah ngece! Sida tak gebug tenan kowe mengko, Tok!</i> Muniya meneh kaya mau ! (Dhuh, Pangeran/370)</p>	√										√		<p>Mbok Radal : ”Timbakna banyu kana, tok!” Totok : “Puruuuuun....” (nyebluk gondhoke Totok) Mbok Radal : “Wee lha malah ngece! Sida tak gebug tenan kowe mengko, Tok! <u>Muniya</u> meneh kaya mau !” (Dhuh, Pangeran/370)</p>	<p>- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanduk, kalebet pakon tanduk amargi kawontenan tembung <i>muniya</i>. - Titikanipun pakon : Tembung “muniya” saking tembung lingga “muni”, dipunrimbag pakonipun tanduk wantah, saking tembung lingga + (-a). Ukara pakon menika sarana panambang (-a). D + -a = muni + a = muniya. - Fungsipun pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon panantang</i></p>
60	<p><i>Kowe aja salah tampa, Ratih!</i> apuranen menawa sikepku tansah njengkelake kowe. (Nalika Gelasku Wis Kothong/376)</p>					√					√			<p>Ratih : “Mas Sigit apa arep dolanan aku ?apa arep ngrusak kapercayaan lan katresnanku ?” Mas Sigit : “Kowe aja salah tampa, Ratih! <u>apuranen</u> menawa sikepku tansah</p>	<p>- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>apuranen</i>. - Titikanipun pakon : Tembung “apuranen” saking tembung lingga</p>

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
														njengkelake kowe.” (Nalika Gelasku Wis Kothong/376)	“apura”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko-wantah, saking tembung lingga + (-en). Ukara pakon menika sarana panambang (-en). D + -en = apura + en = apurnen. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon paminta</i>
61	<i>Pilihana</i> antarane katresnan lan kekancan, Ratih. Menawa sasuwene iki ana rasa liya sing nyangkut ing atimu, ilangana. Curesen lan patenana sadurunge thukul subur. (Nalika Gelasku Wis Kothong/376)						√					√		Mas Sigit : “ <u>Pilihana</u> antarane katresnan lan kekancan, Ratih. Menawa sasuwene iki ana rasa liya sing nyangkut ing atimu, ilangana. Curesen lan patenana sadurunge thukul subur.” Ratih : “Dadi aku lan Mas Sigit mung kancan lumrah sing ora duwe hak nyelehke katresnan ?” (Nalika Gelasku Wis Kothong/376)	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>pilihana</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “pilihana” saking tembung lingga “pilih”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko-i, saking tembung lingga + (-ana). Ukara pakon menika sarana panambang (-ana). D + -ana = pilih + ana = pilihana. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon panantang</i> .

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
62	<i>Ora sah tak baleni,jeng. Mundhak kedawa-dawa lan dai padu. Jeng, penggalihen, kepiye upamane....ya ora upama...ning tenan! kepiye yen aku.....kepiye yen aku.....kepiye yen jeng Ri tak suwun ngancani aku ngembat ruwet-rentenging bebrayan. (Anjarawati/381)</i>					√					√			Jeng Ri : “Yu Wati ora ta anggep pantes ta ?” Mas Rasto : “Ora sah tak baleni,jeng. Mundhak kedawa-dawa lan dai padu. Jeng, <u>penggalihen</u> , kepiye upamane....ya ora upama...ning tenan! kepiye yen aku.....kepiye yen aku.....kepiye yen jeng Ri tak suwun ngancani aku ngembat ruwet-rentenging bebrayan.” (Anjarawati/381)	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>penggalihen</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “penggalihen” saking tembung lingga “penggalih”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko-wantah, saking tembung lingga + (-en). Ukara pakon menika sarana panambang (-en). D + -en = penggalih + en = penggalihen. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon paminta</i> .
63	<i>Yu, sing pokok panjenengan arep ngawinke ilmu apa arep ngawinke kesibukan, apa ngawinke katresnan? Wis miliha sing panjenengan</i>	√										√		Yu Wati : “kuwi ya ngono Ri, saya ngrekasa meneh. mengko nek aku ngomong bab flu, dheweke mangsuli menara, repot ah!” Jeng Ri : “Yu, sing pokok panjenengan arep	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanduk, kalebet pakon tanduk amargi kawontenan tembung <i>miliha</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “miliha” saking tembung lingga

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
	<i>tresnani. resiko belakang. yen panjenengan ngresakake wong sing ora sibuk, wis ta, golek panji klantung wae. (Anjarwati/386)</i>													ngawinke ilmu apa arep ngawinke kesibukan, apa ngawinke katresnan? Wis <u>miliha</u> sing panjenengan tresnani. resiko belakang. yen panjenengan ngresakake wong sing ora sibuk, wis ta, golek panji klantung wae.” (Anjarwati/386)	“milih”, dipunrimbag pakonipun tanduk wantah, saking tembung N + (-a). Ukara pakon menika sarana panambang (-a). N + -a = m + + pilih + a = miliha. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon panantang</i> .
64	<i>Ah kowe, delengen langit biru kuwi. Sanadyan ketutupan mendung, mengko bakal sumilak bening biru maneh. Kowe rakweruh ta, Yayoek? (LangiteIsihBiru/39 1)</i>					√			√					Yayoek : “Nyoman ora bakal lali tenan ya?” Nyoman : “Ah kowe, <u>delengen</u> langit biru kuwi. Sanadyan ketutupan mendung, mengko bakal sumilak bening biru maneh. Kowe rakweruh ta, Yayoek?” (LangiteIsihBiru/391)	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>delengen</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “delengen” saking tembung lingga “deleng”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko- wantah, saking tembung lingga + (-en). Ukara pakon menika sarana panambang (- en). D + -en = deleng + en = deleng. - Fungsi pakon : kalebet

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
															wonten fungsi <i>pakon limrah</i> .
65	<i>Geneya kowe nangis? Percayoa marang aku Pretty!</i> (Halusinasi/395)	√							√					<p>Pretty : “Aku ora mekso kowe, Sal...” Salmono : “Geneya kowe nangis? <u>Percayoa</u> marang aku Pretty!” (Halusinasi/395)</p>	<p>- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanduk, kalebet pakon tanduk amargi kawontenan tembung <i>percayoa</i>. - Titikanipun pakon : Tembung “<i>percayoa</i>” saking tembung lingga “<i>percaya</i>”, dipunrimbag pakonipun tanduk wantah, saking tembung lingga + (-a). Ukara pakon menika sarana panambang (-a). D + -a = percaya + a = <i>percayoa</i>. - Fungsipun pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon limrah</i>.</p>
66	<i>Kuwi opo, Mas, isine? Ayo, bedheken!</i> (Kadho Angka Pituliku/415)					√			√					<p>Sumarsih : “Kuwi opo, Mas, isine? Ayo, <u>bedheken!</u>” Widarta : “Gelas jeng, bek iki....mesthi gelas!” (Kadho Angka Pituliku/415)</p>	<p>- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>bedheken</i>. - Titikanipun pakon : Tembung “<i>bedheken</i>” saking tembung lingga</p>

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
															<p>“bedhek”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko-wantah, saking tembung lingga + (-en). Ukara pakon menika sarana panambang (-en). D + -en = bedhek + en = bedheken.</p> <p>- Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon limrah</i>.</p>
67	<p>Ratih, iki ndhuk mrenea, cepet golekna tamba abang ana lemari obat. (Foto/419)</p>	√									√			<p>Simbah : “Ratih, iki ndhuk <u>mrenea</u>, cepet golekna tamba abang ana lemari obat.” (Foto/419)</p>	<p>- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanduk, kalebet pakon tanduk amargi kawontenan tembung <i>mrenea</i>.</p> <p>- Titikanipun pakon : Tembung “mrene” saking tembung lingga “rene”, dipunrimbag pakonipun tanduk wantah, saking tembung N + (-a). Ukara pakon menika sarana panambang (-a). N + -a = (m)rene + a = mrenea.</p> <p>- Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon paminta</i></p>

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
68	<i>Apa! Edan koe Man! Edan! Wis embuh ora weruh! Kana lunga, lungoa! Wedhusku alapen kabeh! Aku ra butuh ngurusi wong sinthing! (Digadhuhi Wedhus/436)</i>	√							√					<p>Parman: “Wedhusipun mbenjang menawi sampun kathah tetep kangge ibu sedaya.” Bu Tatik : “Nggo aku kabeh? Tenan apa ?” Parman : “Estu kok, Bu. Nanging.....” Bu Tatik : “Nanging apa ?” Parman : “Nanging... Ah mangke Ibu duka?” Bu Tatik : “Lho kok nesu? Ora wis Man, ora! Tenan wis ta, enggal kandhkna!” Parman : “Dados yen kepareng, kula kepengin sanget mengku....” Bu Tatik ; “Apa! Edan koe Man! Edan! Wis embuh ora weruh! Kana lunga, <u>lungoa!</u> Wedhusku alapen kabeh! Aku ra butuh ngurusi wong sinthing!” (Digadhuhi Wedhus/436)</p>	<p>- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanduk, kalebet pakon tanduk amargi kawontenan tembung <i>alungoa</i>. - Titikanipun pakon : Tembung “lungoa” saking tembung lingga “lunga”, dipunrimbag pakonipun tanduk wantah, saking tembung lingga + (-a). Ukara pakon menika sarana panambang (-a). D + -a = lunga + a = lungaa. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon limrah</i>.</p>
69	<i>Yanti, ora idhep isin kowe!</i>						√					√		<p>Ari : “Yanti, ora idhep isin kowe! Glenikan</p>	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
	<i>Glenikan karo bojone uwong! Ayo patenana Ari yen enggal kepingin entuk dudane Irwan!</i> (Nalika Aku Bali/446)													karo bojone uwong! Ayo <u>patenana</u> Ari yen enggal kepingin entuk dudane Irwan!” Yanti : “Aja nesu Dhik.” (Nalika Aku Bali/446)	tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>patenana</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “patenana” saking tembung lingga “pateni”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko-i, saking tembung lingga + (-ana). Ukara pakon menika sarana panambang (-ana). D + -ana = pateni + ana = patenana. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon panantang</i> .
70	<i>Ya blakaa yen kepingin ngerti komentare.</i> (Sinamar/457)	√							√					Putu Lanang : “simbahku ngarabi yen enggonku ngarang iki dadi sumbering dhuwit sanajan maune aku arang mikir tekan semono. Sumbering dhuwit perlu diperdi waton ora ngrugekake liyan, ngono ora mung pisan pindho Simbah ngandhani aku. Nanging piye	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanduk, kalebet pakon tanduk amargi kawontenan tembung <i>blakaa</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “blakaa” saking tembung lingga “blaka”, dipunrimbag pakonipun tanduk wantah, saking tembung lingga + (-a).

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
														seumpama Simbah pirsa yen cerpen kuwi mau karanganku? Apa Simbah banjur nganggep yen iku sumbering dhuwit sing ora pantes?banjur emoh nampa sarung lan bakal piyama kuwi?” Srianing : “Ya <u>blakaa</u> yen kepengin ngerti komentar.” (Sinamar/457)	Ukara pakon menika sarana panambang (-a). D + -a = blaka + a = blakaa. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon</i> <i>limrah</i> .
71	<i>Biasane ngantos sonten, jam sekawan. Nanging saene kula kukut mawon niki, jenenge adoh-adoh ditekani kok. Dhisika wae kowe Gung, iki kuncine gawanen. Aku isih rada engko, wong ndadak nitipake kaca iki barang. Engko kongkonan bocah kon marani mbokmu. (Pangrasa/470)</i>					√								Nining : “Ngantos jam pinten mangke wonten mriki ?” Bapak Maratuwa : “Biasane ngantos sonten, jam sekawan. Nanging saene kula kukut mawon niki, jenenge adoh-adoh ditekani kok. Dhisika wae kowe Gung, iki kuncine <u>gawanen</u> . Aku isih rada engko, wong ndadak nitipake kaca iki barang. Engko kongkonan bocah kon marani mbokmu. (Pangrasa/470)	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>gawanen</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “gawanen” saking tembung lingga “gawa”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko- wantah, saking tembung lingga + (- nen). Ukara pakon menika sarana panambang (-nen). D + -nen = gawa + nen = ajokna.

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
															- Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon limrah</i> .
72	<p><i>Oh Sumi.... Rilakna Mas Tono ya..., lan aku duwe piweling. Ajenana marang wong-wong kang setya marang pagaweane kang kalal, sanadyan ora tau ngrasakake kanikmataning barang-barang kadonyan.</i> (Mas Tono/484)</p>						√			√				<p>Sumi : “Tahan, Mas. Panjenengan mesthi bakal kuwat lan bakal waras maneh.” Mas Tono : “Oh Sumi.... Rilakna Mas Tono ya..., lan aku duwe piweling. <u>Ajenana</u> marang wong-wong kang setya marang pagaweane kang kalal, sanadyan ora tau ngrasakake kanikmataning barang-barang kadonyan.” Sumi : “Mas Ton, aja banjur ngono, Mas.” (Mas Tono/484)</p>	<p>- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>ajenana</i>. - Titikanipun pakon : Tembung “ajenana” saking tembung lingga “ajeni”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko-i, saking tembung lingga + (-ana). Ukara pakon menika sarana panambang (-ana). D + -ana = ajeni + ana = ajenana. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon pangajak</i>.</p>
73	<p><i>Mas, karepmu ki priye..? Dadi bojone keweh-keweh ngene iki malah ditinggal nggandheng Erni, nggandheng palanyahan!! O...</i></p>					√						√		<p>Warsi : “Mas, karepmu ki priye..? Dadi bojone keweh-keweh ngene iki malah ditinggal nggandheng Erni, nggandheng palanyahan!! O... Mas Wir, aja banget-banget</p>	<p>- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>pegaten</i>. - Titikanipun pakon : Tembung “pegaten”</p>

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
	<p><i>Mas Wir, aja banget-banget dume dadi wong lanang. Aku ya percaya yenaku njijiki. Bebasan bathang ning doyan mangan. Nanging kowe kudu eling Mas, kabeh kuwi ya merga saka kowe lan aku. Yen kowe ora kena tak prayogakake luwih becik aku pegaten Mas, tutugna nggonmu nguja palanyahan bekas.</i></p> <p>(LayangPamit/497)</p>													<p>dume dadi wong lanang. Aku ya percaya yenaku njijiki. Bebasan bathang ning doyan mangan. Nanging kowe kudu eling Mas, kabeh kuwi ya merga saka kowe lan aku. Yen kowe ora kena tak prayogakake luwih becik aku <u>pegaten</u> Mas, tutugna nggonmu nguja palanyahan bekas.</p> <p>Wiryono : “Modaaarr, karepmu!”</p> <p>(Layang Pamit/497)</p>	<p>saking tembung lingga “pegat”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko-wantah, saking tembung lingga + (-en). Ukara pakon menika sarana panambang (-en). D + -en = pegat + en = pegaten.</p> <p>- Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon panantang</i>.</p>
74	<p><i>Mula wenehana dhuwit limang rupiah wae rak terus lunga, Nur!</i></p> <p>(Layang Pamit/498)</p>						√		√					<p>Wiryono : “Nursini, anakku kowe!”</p> <p>Nursini : “Lha kok ngerti aku Bu?”</p> <p>Warsi : “Mula <u>wenehana</u> dhuwit limang rupiah wae rak terus lunga, Nur!”</p> <p>(Layang Pamit/498)</p>	<p>- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>wenehana</i>.</p> <p>- Titikanipun pakon : Tembung “wenehana” saking tembung lingga “wenehi”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko-</p>

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
															i, saking tembung lingga + (-ana). Ukara pakon menika sarana panambang (-ana). D + -ana = wenehi + ana = wenehana. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon limrah</i> .
75	<i>Galo aku duwe kayu mburi kae. Nek mung saobongan wae turah kae. Njupuka Wak! Aja digepuk tenan, eman-eman no kok.</i> (Lesung/501)		√						√					Mas Usman : “Lho Wak, arep dikapakna lesung kuwi?” Wak Nasimin : “Gawe kayu ta, wong rande kayu sakipit-ipita je.” Mas Usman : “Galo aku duwe kayu mburi kae. Nek mung saobongan wae turah kae. <u>Njupuka</u> Wak! Aja digepuk tenan, eman-eman no kok.” (Lesung/501)	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanduk, kalebet pakon tanduk amargi kawontenan tembung <i>njupuka</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “njupuka” saking tembung lingga “jupuk”, dipunrimbag pakonipun tanduk wantah, saking tembung (N)lingga + (-a). Ukara pakon menika sarana panambang (-a). N + -a = n + jupuk + a = njupuka. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon limrah</i> .
76	<i>Mbok nganu, Kang, kowe nembunga</i>		√						√					Bojone Wage : “Lik Jaya kulon kono rak	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
	<i>nyilih kanggo nambakake Wasta.</i> (Maling/515)													mentas oleh kiriman wesel saka anake sing nang Jakartata, Kang?” Wage : “Heeh, rong dina kepungkur. Nek ora kleru satus ewu.” Bojone Wage : “Kowe rak sing ngeterke njupuk menyang kantor pos ta?” Wage : “iya, malah diwenehi sewu wingi kae.” Bojone Wage : “Mbok nganu, Kang. Kowe <u>nembunga</u> nyilih kanggo nambakake Wasta.” Wage : “Wong wis diwenehi kok nembung utang.” (Maling/515)	tanduk, kalebet pakon tanduk amargi kawontenan tembung <i>nembunga</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “nembunga” saking tembung lingga “tembung”, dipunrimbag pakonipun tanduk wantah, saking tembung (N)lingga + (– a). Ukara pakon menika sarana panambang (-a). N + -a = na + tembung + a = nembunga. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon limrah</i>
77	<i>Saiki ngakua terus terang nek malinge ki kowe!</i> (Maling/519)	√										√		Pak Dukuh : “Saiki <u>ngakua</u> terus terang nek malinge ki kowe!” Wage : “Lo, kok lajeng ndakwa kula menika kados pundi?” Pak Dukuh : “Wis ta, sing ngerti nek Pak Joyo oleh kiriman	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanduk, kalebet pakon tanduk amargi kawontenan tembung <i>ngakua</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “ngakua” saking tembung lingga

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
														<p>dhuwit ki mung kowe!” Wage : “Lajeng sambetipun yen kula menika pandungipun ?” Pak Dukuh : “Barang loro iki tak temu ana ngomahe Pak Joyo, duweke sapa?” (Maling/519)</p>	<p>“ngaku”, dipunrimbag pakonipun tanduk wantah, saking tembung lingga + (-a). Ukara pakon menika sarana panambang (-a). D + -a = ngaku + a = ngakua. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon panantang</i>.</p>
78	<p>Kok butuhmen nonton karo wong sing mungsuhi aku. Yen kowe ora kabotan, lungguha dhisik Dan. Aku pengin rembugan. (Oh...Nasib/568)</p>	√									√			<p>Daniel : “Nonton yuk Lis ?!” Lis : “Kok butuhmen nonton karo wong sing mungsuhi aku. Yen kowe ora kabotan, <u>lungguha</u> dhisik Dan. Aku pengin rembugan.” (Oh...Nasib/568)</p>	<p>- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanduk, kalebet pakon tanduk amargi kawontenan tembung <i>lungguha</i>. - Titikanipun pakon : Tembung “lungguha” saking tembung lingga “lungguh”, dipunrimbag pakonipun tanduk wantah, saking tembung lingga + (-a). Ukara pakon menika sarana panambang (-a). D + -a = lungguh + a = lungguha. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon paminta</i></p>

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
79	<i>persiapan apa ?” Ibune Lis : “Wis ngasoa dhisik wae kana! (Oh...Nasib/569)</i>	√							√					Ibune Lis : “Dak kira surate ora teka, Ndhuk. Meh-meh bapakmu nyusul mrana. Merga persiapan wes mateng kowe durung teka.” Lis : “persiapan apa ?” Ibune Lis : “Wis <u>ngasoa</u> dhisik wae kana!” (Oh...Nasib/569)	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanduk, kalebet pakon tanduk amargi kawontenan tembung <i>ngasoa</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “ngasoa” saking tembung lingga “ngaso”, dipunrimbag pakonipun tanduk wantah, saking tembung lingga + (-a). Ukara pakon menika sarana panambang (-a). D + -a = ngaso + a = ngasoa. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon</i> <i>limrah</i> .
80	<i>Murah dhengkulmu bejat kono! Sewu limang atus murah, dhuwit kabeh tah iku? Akik elek iki dolanan arek cilik, paling larang mang atus repis. Nek oleh iya rega iku, nek gak oleh ya wis ndang gawanen</i>					√						√		Glandangan : “Pun ngeten mawon. Akik iki ndika paringi siji setengah mawon. Murah cak.” Kasan : “Murah dhengkulmu bejat kono! Sewu limang atus murah, dhuwit kabeh tah iku? Akik elek iki dolanan arek cilik,	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>gawanen</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “gawanen” saking tembung lingga “gawa”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko-

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
	<i>lunga. Iku mono rak akik olehmu nemu wadhah uwuh see... (Akik/572)</i>													paling larang mang atus repis. Nek oleh iya rega iku, nek gak oleh ya wis ndang <u>gawanen</u> lunga. Iku mono rak akik olehmu nemu wadhah uwuh see...” (Akik/572)	wantah, saking tembung lingga + (–nen). Ukara pakon menika sarana panambang (–nen). D + –nen = gawa + nen = gawanen. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon panantang</i> .
81	<i>Rus, coba ta pikiren maneh, yen kowe ora ana ngomah ing wulan pasa ngene iki, banjur sapa sing nyepakake maem sahur lan buka kango Nak Radya lan Rini, opo kowe ora mesakake? (Buka/581)</i>					√					√			Ibune Rustini : “Rus, coba ta <u>pikiren</u> maneh, yen kowe ora ana ngomah ing wulan pasa ngene iki, banjur sapa sing nyepakake maem sahur lan buka kango Nak Radya lan Rini, opo kowe ora mesakake?” Rustini : “Mas Radya wis pinter masak Bu, tur Rini dewe ora kulina mbek aku.” (Buka/581)	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanggap, kalebet pakon tanggap amargi kawontenan tembung <i>pikiren</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “ <i>pikiren</i> ” saking tembung lingga “ <i>pikir</i> ”, dipunrimbag pakonipun tanggap ko-wantah, saking tembung lingga + (–en). Ukara pakon menika sarana panambang (–en). D + –en = pikir + en = pikiren. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon paminta</i> .

Lampiran 1: Jinisipun Ukara Pakon, Titikanipun Ukara Pakon Tanduk saha Pakon Tanggap, Fungsipun Pakon

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
82	Jawaben Kang Yon! Kondoa iya, menawa Kang Yon ora tau kangen karo aku! (Sawah Sing Kosong Wis Ditanduri/590)	√										√		Mulatsih : “Jawaben Kang Yon! <u>Kondoa</u> iya, menawa Kang Yon ora tau kangen karo aku!” Maryono : “Mulat, apa aku kudu sumpah? Nanging yen sing kok karepke kaya ngono, yoh bumi langit sing nekseni!” (Sawah Sing Kosong Wis Ditanduri/590)	- Jinising ukara pakon : jinis ukara pakon tanduk, kalebet pakon tanduk amargi kawontenan tembung <i>kandaa</i> . - Titikanipun pakon : Tembung “kandaa” saking tembung lingga “kanda”, dipunrimbag pakonipun tanduk wantah, saking tembung lingga + (-a). Ukara pakon menika sarana panambang (-a). D + -a = kanda + a = kandaa. - Fungsi pakon : kalebet wonten fungsi <i>pakon panantang</i> .

Katrangan:

ACPJdY: Antologi Cerita Pendek Jawa di Yogyakarta

Td/L (D + -a): Tanduk/Lingga (D + -a)

Td w (N + -a): Tanduk wantah (N + -a)

Td i-k (N + -ana/-nana): Tanduk i-kriya (N + -ana/-nana)

Td ké-k (N-+ -na/-kna): Tanduk ké kriya (N- + -na/-kna)

Tg ko-w (D-+ -en/-nen): Tanggap ko-wantah (D- + -en/-nen)

Tg ko-i (D-+ -ana/-nana): Tanggap ko-i (kriya) (D- + -ana/-nana)

Tg ko-ké (D-+ -na/-kna): Tanggap ko- ké (D- + -na/-kna)